

HITEL

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

AUGUSZTUS

Az olasz-magyar barátság századokon át	ULLEIN-REVICZKY ANTAL
Társadalompolitika a háborúban	CSIZMADIA ANDOR
A magyar szellem forradalma	ZATHURECZKY GYULA
A szláv veszedelem	MALÁN MIHÁLY
Mégegyszer az irodalmi szektákról	KISS JENŐ

MAGYAR FIGYELŐ

Mocsáry Lajos az erdélyi társadalomról 1855-ben – Kazinczy és a románok – Urambátyám országa – Gróf Knyphausen romániai útirajza – Birtokmegosztás Erdélyben

SZEMLE

László Dezső: A legújabb Széchenyi-irodalom

VII. ÉVFOLYAM



KOLOZSVÁR 1942

HITEL

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR
Megjelenik havonta négy ív terjedelemben. – Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. – Telefonszám: 20–83.
Póstacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 9 Pengő. Egyes szám 1 Pengő.

TARTALOM

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: Az olasz-magyar barátság századokon át	261
CSIZMADIA ANDOR: Társadalompolitika a háborúban	271
ZATHURECZKY GYULA: A magyar szellem forradalma	279
MALÁN MIHÁLY: A szláv veszedelem	293
KISS JENŐ: Mégegyszer az irodalmi szektákról	305

MAGYAR FIGYELŐ

MOCSÁRY LAJOS az erdélyi társadalomról 1855-ben	310
VEÉGH SÁNDOR: Kazinczy és a románok	312
PARAJDI INCZE LAJOS: Urambátyám országa	314
ALTORJAI ISTVÁN: Gróf Knyphausen romániai útirajza	316
Birtokmegosztás Erdélyben	318

SZEMLE

LÁSZLÓ DEZSŐ: A legújabb Széchenyi-irodalom	320
---	-----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfejét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után
készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

MAGYARSÁG ÉS EURÓPAISÁG

Sokan a város kultúráját féltik a falutól. Pedig a magyar urbanitás sajátos formái csakúgy a hagyományos, népi gyökerekből fejlődhetnek ki, mint a művészet. Fővárosunk tele van idegenséggel, a nagyváros nemzetközi külsőségein kezdve, egész a közönség idegenből fordított formájáig s a beszéd hanghordozásáig. Ezek a nemzeti életbe sohasem fognak szervesen beilleszkedni, annak elmélyülésével lassankint el fognak tűnni. Ami kevés magyar gyökerű városiaságunk van, arra féltő gonddal ügyel mindenki, aki a kultúrát akarja, hisz város nélkül nem élhet, magyar városi életben való hit nélkül el sem indulhat.

De a város felemelkedésében vegyen részt a falu is. Az egész ország szinte egyetlen nagy város legyen, ahol a falunak is jut annyi a városi kultúrából, amennyire szüksége van. A városi ember otthon legyen falun is, s a falusi se legyen idegen a városban.

Ez nem utópia. A falu valósággal éhezik a kultúrára, s a város sem fog konokul ragaszkodni idegenségeihez, ha megérti: nem mind kultúra, ami idegen, s nem szükségképpen idegen, ami kultúra. Megérkeztünk az örök problémához: magyarság és európaiság szintézise. Szent Istvántól máig és örökké. Addig él a magyar, míg meg tudja oldani.

De hisz tőlünk keletre, délre, északra mind ezzel küszködnek a népek. Nekik könnyebb: indogermán a nyelvük, s a nyugat hatékonyabban segíti elő megoldásukat. A mienk legalább is közömbös előtte. Ha megoldjuk, magunknak oldjuk meg. Akkor, de csak akkor tudunk talán nekik is mondani valamit magunkról.

Magyar kultúra: örök harc a hagyomány és a nyugati kultúra közt. Béke csak úgy lehet, ha a népkultúra nő fel magas kultúrává, saját törvényei szerint, Európától csak azt veszi át, ami erre kell, s azt is szívesen magába olvasztja. Elérhetjük-e? Janus-arcunk lehet-e valaha egyakarátú, magával egyes lélek arca?

Egyik kezünket még a nogáj-tatár, a votják, a cseremisiz fogja, a másikat Bach, Palestrina. Össze tudjuk-e fogni e távoli világokat? Tudunk-e Európa és Ázsia kultúrája közt nem ide-oda hányódó komp lenni, hanem híd, s talán mindkettővel összefüggő szárazföld? Feladatnak elég volna újabb ezer évre.

*(Kodály Zoltán gondolatai
a »Mi a magyar?« c. kötetben.)*

E S Z Á M M U N K A T Á R S A I

*Altorjai István, az Ellenzék belső munkatársa * Csizmadia Andor dr., Kolozsvár thj. város tanácsnoka * Kiss Jenő, író * László Dezső, ref. lelkész, teológiai m. tanár, országgyűlési képviselő * Malán Mihály dr., a kolozsvári egyetem ny. rk. tanára * Parajdi Incze Lajos, az Ellenzék belső munkatársa * Ullein-Reviczky Antal dr., m. kir. rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, sajtófőnök * Zathureczky Gyula, az Ellenzék felelős szerkesztője.*

A KIADÓHIVATAL KÖZLEMÉNYE

Szemlénk megelőző számaiban felhívást tettünk közzé, hogy a HITEL 1936. évi 1., 2. és 4., valamint az 1937. évi 1. számát kiadóhivatalunk szívesen visszaváltja s e négy régi számért csereképpen készségesen ajánlja most megjelenő évfolyamunkat, illetve egyes számokért darabonként 2 P-t fizet. Amikor ezt a felhívásunkat ez alkalommal is megismételjük, közöljük az érdeklődőkkel, hogy az 1938., 1939. és 1940–41. évfolyamainkból még van néhány teljes és több hiányos sorozat, s azoknak ára: teljes évfolyamonként 8 P., illetve egyes számonként 2 P.

A HITEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

Makkai László dr.: Balkáni és magyar elemek a magyarországi román társadalomfejlődésben.

Mikó Imre dr.: Erdélyi politika.

Otlík László dr.: Szent István birodalma az új Európában.

Venczel József dr.: Erdély és az erdélyi román földreform.

Molter Péter: Falukutatás Bálványosváraiján.

Albrecht Dezső: Magyarság a változásban.

Tamási Áron: Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.

László Dezső: Korszerű magyarság.

Venczel József dr.: A székely népfelesleg.

Szabó István dr.: Az asszimiláció a magyarság történetében.

Zathureczky Gyula: Magyar politika Európában.

Tamás Lajos dr.: A román nép és nyelv kialakulása.

Martonyi János dr.: Közigazgatásunk reformja.

Szabó T. Attila dr.: A románok újabbkori erdélyi betelepülése.

Ifj. Boér Elek dr.: Nagy tér-gazdaság.

László Gyula dr.: A magyar östörténelem régészetéről.

Makkai László dr.: Északerdély nemzeti-ségi viszonyainak kialakulása.

Erdei Ferenc: Parasztágunk legújabb alakulása.

AZ OLASZ-MAGYAR BARÁTSÁG
SZÁZADOKON ÁT

ANNAK A MÉLY ÉS MELEG ROKONSZENVEN ALAPULÓ barátságnak, amely az olasz és a magyar népet valóságos sorsközösségbe fűzi össze, évszázados gyökerei vannak mindkét nép lelkében. Amikor napjainkban annyszor esik szó erről a hagyományos barátságról, mindenkinek éreznie kell, hogy ebben az esetben a barátság szó nem »una frase vuota e convenzionale«, hanem mély történeti igazság »una profonda verità storica« kifejezése. Egy kiváló olasz tudós, Carlo Tagliavini, nemrég méltán állíthatta, hogy Olaszország valamennyi külföldi kapcsolata közül Magyarországgal való összeköttetése a legszorosabbak közé tartozik. »Elmondhatjuk – írta az olasz tudós, aki elsőrangú összefoglalását adta a magyar-olasz kapcsolatok történeti fejlődésének –, hogy az Italia és Magyarország közötti kapcsolatok egyike volt a legmélyebbeknek és legmaradandóbbaknak, amelyeket Italia valaha is külföldi nemzetekkel létesített. Így történt azután, hogy történelmi, kulturális hatású és dinasztikus kapcsolataink a multban a legélénkebbek voltak Magyarországgal, jöllehet nem kötöttek össze semminő olyan népi vagy nyelvi rokonsági kapcsolatok, mint a hozzánk eredetben és nyelvben sokkal közelebb álló más nemzetekkel.« Tagliavini tehát az olasz-magyar testvéri együttérzést »una affinità di elezione«-val magyarázza; szerinte ez teremtett olyan kapcsolatokat a két nemzet között, amelyek még a vérségi és nyelvi kötelékeknél is maradandóbbaknak bizonyultak.

Legutóbbi előadásomban, amelyet Milánóban tartottam, igyekeztem kimutatni, hogyan is alakult ki az a »vincolo iniziale«, amelyre Tagliavini céloz. Ebben az előadásban a magyar föld és nép latinitásáról beszéltem, arról a latinitásról, amelyet köveinkbe, városaink arculatába s az emberek lelkébe két hajdani római provincia, Pannonia és Dácia dicsőséges multja feledhetetlenül belevésétt. Említettem az itáliai lakosságnak azt a békés kirajzását, amely e tartományokat s elsősorban Pannoniát Északitalia természetes meghosszabbodásává avatta, szoltam a pannoniái kereszténységnek igen korai s a népvándorlás zivataraiival is sikeresen dacoló hagyományairól és szülővárosom, Sopron példáján mutattam be, hogyan épült itt rá a középkori város az egykori római központ, Scarbantia, roppant, napjainkig látható falaira. Említettem azokat a folytonossági szálakat, amelyek Pannonia antik művészetétől egyenes vonalban vezetnek a magyar középkor román stílű emlékei felé és részletesen kifejtettem, hogyan élt ez a római földből felszívott és állandóan új meg új erőfor-

rásokkal gyarapodó latinitás tíz századon át a magyarság lelkében. Ez a latinitás teremtette meg Mátyás udvarának európai mértékkel mérve is ragyogó humanizmusát s ez adta nekünk Berzsenyit, a magyar Horatiust.

S latinitásunk még többet is adott: képessé tett bennünket arra, hogy megértsük és megszeressük, testvérünknek érezzük mindazon népeket, amelyeket ugyanazon latinitás avatott az európai kultúrközösség tagjaivá. E tétel áll elsősorban az olasz népre: benne a magyarság mindenkor a latin szellem közvetlen folytatóját látta, azt a népet, amely ma is romlatlan tisztasággal beszéli Róma nyelvét s amely szívében ma is Róma eszményeit hordozza. Mi sem volt tehát természetesebb, mint hogy a magyarság, amely már temperamentumánál és lobbanékonyágánál fogva is annyira hasonlatos az olaszhoz, Itália lakosaiban mindenkor a római örökség leghitelesebb képviselőit fedezte fel. Mindkét nép közös szerencséje volt, hogy történeti és főleg kulturális körülmények ezt az egymásratalálást a századok folyamán egyre melegebbé tették és mindinkább elmélyítették.

A POGÁNY MAGYARSÁG KALANDOZÁSAI UTÁN, amikor egyes pannoniai törzsek gyakran avatkoztak bele az északolasz síkság trónvillongásaiba, hathatós segítséget nyújtva egyik vagy másik lombárd királynak és hadjárataik során megismerkedtek az olasz kultúra elemeivel is, a magyar-olasz kapcsolatok a magyarság megkeresztelkedése, tehát Szent István kora óta kezdtek termékenyebb eredményekkel járni. Népünk megtérésében mindenesetre nagy része volt a római Sant’Alessio-kolostorban és Montecassinon nevelkedett Szent Adalbert prágai püspöknek, aki már Géza fejedelemmel beható tárgyalásokat kezdeményezett, valamint Szent István keresztapjának, Deodato Sanseverino örgrófnak s különösen *az előkelő velencei családból származó Szent Gellértnek*, aki csanádi püspök s a magyarországi katolikus egyház megszervezője lett. Mély római kapcsolatokat, Rómához való áhitatos ragaszkodást jelentett természetesen a II. Szilveszter pápától kapott korona is, valamint azok a magyar-olasz rokonsági kapcsolatok, amelyek már e korban kialakultak. Szent István nővére a gradoi püspök fivéréhez, Orseolo Ottóhoz ment férjhez, s e kiépülő olasz összeköttetések révén bizonyára az olasz hittérítők száma is egyre növekedett Magyarországon. E rokoni kapcsolatok következtében már közvetlenül Szent István után olasz vérből származó uralkodó, a velencei dózse fia, Pietro Orseolo, került a magyar trónra. Uralkodása alatt számos olasz kereskedő került Magyarországra, megindítván a csakhamar erősen elszaporodó városi olasz telepek, a »villa latina«-k hosszú sorozatát. S mikor Kálmán király 1105-ben meghódítja Dalmáciát, ezzel az olasz-magyar összeköttetés új országútat nyer, amely egyrészt kereskedelmi, másrészt művelődési téren csakhamar érezteti áldásait; Dalmácia olaszos városi élete hazánkra mély hatást gyakorol, kifejleszti, új formákkal gazdagítja okleveles gyakorlatunkat s általában közvetíti felénk azt az egész kultúrszintézist, amelyet e korban az Adriának sokfelé tekintő, latin, arab és görög hatásokkal behálózott partjai képviseltek. E nagy délnyugati kapu hatását újabb királyi frigyek

mélyítik el: a Dalmáciát meghódító Kálmán neje Ruggero il Normanno szicíliai gróf leánya, a Szentföldet járó II. Endre királyunk Beatrice d'Este-val, Aldrovandini d'Este ferrarai fejedelem leányával lép házasságra. Fiuk, posthumus István, a gazdag velencei családból származó Tommasina Morosinat veszi el, unokájuk pedig III. Endre néven utolsó Árpád-házi királyunk. E királyi házasságok hagyományai vitték reá a Nápolyba szakadt Anjoukat arra, hogy a XIII. század folyamán a magyar királyok barátságát keressék. I. Anjou Károly, dinasztikus törekvéseinek megvalósítása végett, IV. Béla leányát, Margitot szerette volna elvenni s 1269-ben meg is kérte kezét, azonban a kegyes királyleány ekkor már a ferences szellemtől mélyen áthatott apácaként élt a Nyulak szigetén, Buda közelében, a mai gyönyörű Margit-szigeten. Károly ezek után legalább gyermekei magyar házassági kapcsolatait igyekezett létrehozni: fiát, Carlo lo Zoppo salerno herceget (aki később II. Anjou Károly lett) Máriával, V. István magyar király leányával házасította össze s a maga leányát, Izabellát a magyar László királyfihoz adta, aki IV. László néven uralkodott Árpád-házi királyaink sorában. E kapcsolatok következtében lépett fel Carlo Martello Mária nápolyi királyné fia, Dante barátja, magyar trónkövetelőként s kevéssel utóbb valóban a magyar trónra jutottak a nápolyi Anjouk, Károly Róbert, Nagy Lajos, valamint utódaik. E kor, a magyarországi Anjouk-kora, a magyar-olasz kapcsolatok első fénykora, amikor olasz ösztönzések soha nem látott bőségben áramlottak át Magyarországra. Károly Róbert hadügyi és gazdasági reformjainál (banderiális hadsereg, fiorino, d'oro) a nápolyi királyság intézményeit vette mintául s kincstárnokul az olasz egyetemet végzett Nemeskei Dömötört választotta, aki kereskedelemre, iparra és bányászatra alapozta az Anjouk pénzügyi politikáját. A felségjogként szedett jövedelmeket Károly Róbert bérbeadta a bányavidékeken és kereskedelmi gócpontokban székelő kamaraspánoknak, akik között kitűnő olasz szakemberekre (Saraceno di Padova) akadunk. Fia Nagy Lajos, amellet, hogy az olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatokat tovább építette, már több figyelmet szentelhetett az irodalom és művészet pártolásának: udvarában az olasz humanisták meleg fogadtatásra találtak, amint azt Giovanni da Prato »Paradiso degli Alberti« című művének egyik pompás elbeszélése bizonyítja. Nagy Lajos, akit öccse, a nápolyi trónra került András meggyilkoltatása miatt Olaszországba vezetett hadjáratai is az olasz lovagkorral közvetlen kapcsolatba hoztak, megismerkedett Petrarca, Boccaccio és Cola di Rienzo humanizmusának szellemével. Ebből folyt azután a *pécsi egyetem megalapítása 1367-ben, amely egész Délkelet Európában a legrégibb ilyenmű főiskola volt* s mintegy az európai műveltség végső bástyája Kelet felé. Már több mint egy század óta látogatták magyar ifjak Olaszország híres egyete-meit, különösen Padovát és Bolognát, s most amikor a pécsi egyetem egyik legelső tanára az egyházjog tanszékén éppen a bolognai Bettino fia Galvano lett, e tény valósággal a régi padovai olasz-magyar egyetemi kapcsolatok újabb megerősítése. Természetesen e kortól kezdve még több magyar ifjú s jövendő főpap kereste fel az olasz főiskolákat és számuk annyira megsaporodott, hogy az idegen

nemzetiségük a XIV. század folyamán sokszor közülük választották rektorukat, amint azt főleg Padovában és Bolognában látjuk. Ugyanakkor sokágú olasz hatás nyilatkozott meg a művészetek terén is: sok-sok teljesen olasz ízlésű miniaturával díszített kézirat mellett a legnevezetesebb emlék a híres testvérpár, Kolozsvári Márton és György Prágában felállított Szent György szobra, amelynek közvetlen rokonai Firenze, Siena és Orvieto területén vannak. Olasz példákra megy vissza ugyanezen művészeknek nagyváradi Szent László szobra, e Colleoni szobrára emlékeztető monumentális alkotás. Az esztergomi nagyszerű királyi palotát szintén olasz művész, Niccolò di Tommaso freskói díszítették.

Anjou Mária férje, a XIV. és XV. század fordulóján uralkodó Zsigmond, mind katonai, mind kulturális téren folytatta elődei hagyományait. Udvari humanistája a nagy Vergerro s a fenyegető török veszedelem ellen a temesi bánságot a firenzei Filippo Scolari védelmezi, aki Ozorai Pipo néven később teljesen magyarrá lett. Tőle sajátította el a hadviselés elemeit a fiatal Hunyadi János, aki azután a Carmagnolák és Niccolò Piccininok idején Milánóban tanulta meg az akkori hadvezetés művészetét. Hunyadi egész életfelfogásával ugyancsak az Anjou-hagyományok folytatója: az ő pártfogoltja Vitéz János, a jeles humanista is, aki Zsigmond korának szellemi életét közvetlenül a Mátyáséval köti össze.

MÁTYÁS UDVARÁNAK RENESZÁNSZ RAGYOGÁSÁRÓL, könyvtárának gazdagságáról, s a nagy király bőkezű műpártolásáról sokszor esett már szó az olasz-magyar kapcsolatok történeti áttekintése során s ezért csak egyetlen, néha talán kissé elfeledett körülményre hívjuk fel a figyelmet. Mátyás környezetében a magyar és az olasz szellem azért fonódhatott oly bensőségesen össze, mert ez a humanista légkör nem volt nemzetközi jellegű, hanem kifejezetten és majdnem kizárólagosan a magyar és az olasz lélek bélyegét viselte magán. Az antik világért való rajongás sem tudott volna talán a budai várban oly pezsgő életet teremteni, ha a ragyogó termeket nem olasz elevenség járta volna át, ha nem Magyarországra jött kiváló olasz tudósok és művészek hozták volna magukkal Itália boldog, önfeledt derűjét. Az udvari élet egyik fő ihletője maga Mátyás neje, aragoniai Beatrix volt s az egész udvar olyan olaszos színt nyert, hogy Bonfini méltán mondhatta Mátyásról: »Pannoniam alteram reddere conebatur«. A világhírű könyvtárterem előcsarnokában olyan kút állott, amelynek feliratát maga a nagy Poliziano szerezte s Marsilio Ficino egyik tanítványát, Francesco Bandinit, küldte Budára, hogy ott platonista akadémiát alapítson. A nagy király, aki önmagát szánta »élő törvény«-nek, s aki hatalmát elsősorban nem a nemességre, hanem a népre alapította, immár olyan uralkodótípust képviselt, aminőt később Macchiavelli fog megmintázni. Másrészt ez az olaszos udvar magyar jelleggel is bírt, amennyiben az idejött olaszok azonosították magukat a magyarság érdekeivel és készséggel állították tehetségüket különlegesen magyar célok szolgálatába. Galeotto Marzio, aki már előzőleg Janus Pannonius, a világhírű magyar humanista költő környezetében tartózkodott, »De

dictis ac factis Mathiae regis» című művében a népéhez melegen vonzó, demokrata uralkodót élénk színekkel mutatta be s Bonfini, az udvari történétíró, nemcsak a humanista történetírásból és Liviusból merített, hanem mint író, teljes beleérzéssel alkotta meg a magyar történelemnek a jövő nemzedékek számára is példát mutató, művészi stílusú összefoglalását. Így olvadt össze olasz tudósok munkája a magyar fejlődéssel, a Vitéz János és Janus Pannonius kezdeményezte magyar irányzattal, amelyet e korban sok olasz földön tanult magyar főpap, így Garázda Péter, Váradi Péter kalocsai érsek és Báthory Miklós váci püspök képviselt. Ugyanakkor egyes magyarok olasz egyetemeken tanítottak, mint »un Giovanni Ungaro che nel 1461 insegnava medicina a Bologna, Dionisio che insegnava la logica e Gregorio matematica e astronomie nella stessa università bolognese«.

Nagymértékben hozzájárultak a magyar-olasz kapcsolatok elmélyítéséhez Mátyás hadvezéri sikerei is, melyeket éppen Itáliában méltattak a legtöbb rokonszenvvel. Notar Giacomo egykorú nápolyi krónikás feljegyzése szerint »Mátyás nagy bátorságú férfiú, aki nemcsak Magyarországot védelmezi a törökök ellen, hanem Német- és Olaszországot is«. Florio Roverella ferrarai követ jelenti Budáról a következőket: »A magyarok fegyverbe születetteknek látszanak, akiket már természetes hajlamuk ösztönöz az Izlám elleni harcra«. Ugyanerre a történelmi rendeltetésre célozhatott Macchiavelli is következő szavaival: »Magyarország lakosai fölötté harciasak lévén, mintegy bástya gyanánt szolgálnak«. Éppen így idézhetjük ama jelzőket is, amelyekkel 1489-ben egy pápai követ illetve Mátyás királyt: »Fuit hactenus Maiestas vestra murus et antemurale Christiani nominis.« S egy évvel később Ferrara fejedelme a milánói fejedelemhez intézett levelében így siratta meg Mátyás halálát: »Reipublicae Christiano prestantissimum defensorem amiserimus.«

Az Izlám elleni nagy keresztény összefogás terve, amelynek az olasz-magyar sorsközösség mintegy magvát alkotta volna, Mátyás halála után sem halványult el, sőt a veszély növekedése révén szükségessége mind sürgetőbbé vált. II. Lajos Werbőczyt, 1519-ben 70 főnyi kísérettel küldötte Velencébe, ahol Werbőczy a doge és tanácsosai előtt tartott nagyszabású beszédeiben arra hivatkozott, hogy amidőn 1509-ben az összes európai hatalmak összefogtak Velence ellen, Magyarország ehhez a szövetséghez nem csatlakozott. Werbőczy olaszországi követjárása alkalmával eljutott Rómába is, ahol számos barátot szerzett a magyar ügynek. Közvetlenül a mohácsi vész előtti időkben pedig, a pápa magyarországi követe, Burgibo Antal szicíliai báró volt a török elleni védekezés szervezője s nem rajta mult, hogy más európai segítség hiányában, a belső és külső veszélyek súlya alatt mégis bekövetkezett a mohácsi katasztrófa.

A XVI. ÉS XVII. SZÁZAD FOLYAMÁN, amikor a török hódoltságtól megmenekült terület két részre szakadt, a királyi Magyarországra és az erdélyi fejedelemségre (bár a lelkekben ekkor is tovább élt a törhetetlen magyar egység, a »Hungaria virtualis« eleven tudata) az olasz kapcsolatok mindkét területen más és más módon

nyilatkoztak meg. A királyi Magyarországon olasz mesterek vezetése mellett hatalmas várépítkezések kezdődtek s idővel közel száz olyan vár vagy erőd keletkezett, amelynek építése mintegy 140 olasz építésszt foglalkoztatott. Nem kevésbbé jelentős építő tevékenységet jelentettek a királyi Magyarország mellett álló olasz történetírók is, akik azonban, mint például Ascanio Centorio degli Ortensi, mindenkor figyelembevették, sőt egyenesen kidomborították a magyarság érdekeit is. Centorionak köszönhetjük a XVI. század közepén dúló erdélyi belháborúk egyik legfigyelemreméltóbb leírását, amely annál érdekesebb, mivel minden részletében érvényre juttatja Erdély magyar jellegű történeti hagyományait s elismeri azt a fontos szerepet is, amelyet az erdélyi fejlődésben a magyar városok játszottak. Később az ellenreformáció és főleg annak leglelkesebb szószólói, a jezsuiták teremtetek szoros szellemi kapcsolatokat az olaszság és a magyar királyság között. Ugyanakkor azonban Erdély is seregestől küldötte kiváló fiait olasz egyetemekre: *Padovában tanult maga Báthory István is, szobra ott áll a padovai egyetem közelében.* Erdély egyik legnagyobb államférfia, Martinuzzi György, anyai ágon olasz származású volt és a XVI. század végén János Zsigmond egészen olaszos udvartartással vette magát körül. Testőrcsapatának kapitánya az olasz Andrea Gromo volt, aki hazájába visszatérve érdekes könyvet írt Erdélyről. Otthonos volt az olasz nyelv és szellem a Báthoryak udvarában is; egy kiváló olasz zenész, Girolamo Diruta »Il Transilvano« c. zenei dialógusát Báthory Zsigmondnak ajánlotta.

Milyen mélyen élt a török hódoltságskori magyar lélekben az olasz szellemhez való ösztönös vonzódás, azt legjobban az irodalmi kapcsolatok igazolják. A XVI. század legnagyobb magyar költője, Balassa Bálint, sokszor merített ihletet Petrarcaból, egyik pásztor-drámáját Cristoforo Castelletti »Amarillis«-e nyomán írta meg s két sűrűn használt forrása az olaszországi Angeriano és Marullo is. Balassa egyik barátja, Rimai János már ismeri Dantet, Boccacciót, Sannazarot és nyilvánvalóan Dante »De vulgari eloquentia«-ja ihleti, amikor a latinnal szemben a népnyelv jogait védelmezi.

S ebbe az olaszos orientációba ágyazódik bele az első nagy magyar epikus: Zrinyi Miklós, aki dédapja hős várvédelmét eposzi magaslatra emelve megalkotja hatalmas műeposzát, a tassoi sugalmazású »Zrinyiászt«. Az összehasonlító irodalomtörténet szempontjából ennek a műnek igen nagy jelentősége van: egy dalmát eposztól, Gundulic »Osman«-jától eltekintve egyetlen délkelet európai nép sem tudta a török elleni küzdelem magasztos tárgyát már e küzdelem idejében nagyszerű elképzelésű eposzba foglalni; a románok például csak a XIX. század elején tettek e téren sikertelen kísérletet. Zrinyi egyébként is gazdag olasz irodalmi hagyományra támaszkodott: katonai műveinek éppen úgy olasz forrásai vannak, mint Marinoból merítő idilljeinek. Pompás könyvtárának olasz könyvei is a magyar és olasz szellem teljes összeforrásáról tanuskodnak.

Állandó olasz kapcsolatokat jelentettek a török elleni küzdelem megszervezésére hazánkba küldött olasz követek és hadvezérek is. *A legkiválóbb olasz hadvezér, aki Magyarországot felszabadí-*

tásáért küzdött a török ellen, Savoiai Jenő herceg volt, s ő hadműveleteiben egy kiváló bolognai hadimérnök, Luigi Fernando Marsigli gróf terveire támaszkodott. Küzdelmük sikerét XI. Ince pápa tette lehetővé, aki 1684-ben Ausztria, Lengyelország és Velence között szent szövetséget hozott létre a török kiűzésére. Savoiai Jenő zseniális hadvezetése a század végére egész Magyarországot megtisztította az ellenségtől. E harcok legragyogóbb fejezete Buda visszafoglalása volt, amelyben számos olasz ifjú vett részt, sőt éppen a római Michele d'Este az első volt a várfalon. A Stravaganti akadémikusok római díszülésén Alessandro Guini és Benedetto Menzini, Bécsben Vincenzo Filicaia ünnepelték e nagy eseményt, amelyet számos Tasso-követő epikus hőskölteményben is feldolgozott, Federigo Nomi »Buda liberata«-ja a legsikerültebb. E Buda visszafoglalását tárgyaló eposzok a maguk korában olyan népszerűsége tettek szert, hogy Giuseppe Berneri Pasquino szellemében még paródiát is írt róluk. Ugyancsak e háboruk alatt gyűjtötte a tudós Marsigli »Danubius Pannonico-Mysicus« című földrajzi és néprajzi művének anyagát, amely 1726-ban jelent meg hat vaskos kötetben. Az ősi magyar rovásírás egyik érdekes emlékéét és teljes ábécéjét is Marsigli tartotta fenn számunkra. A XVIII. század tehát mind politikai, mind irodalmi és tudományos síkon nagyszerű eredményekkel zárult, s ezekhez a hagyományokhoz csatlakozott a XVIII. sz. olasz vonatkozású érdeklődése is, amely szellemi életünket Metastasio és az árkádiai lírikusok ismeretével ajándékozta meg.

ILY GAZDAG ÉS VÁLTOZATOS ELŐZMÉNYEK után a XIX. század erőteljesen felelevenítette a magyar-olasz politikai kapcsolatokat is. A közös elnyomatás alatt oly erős szálak szövődnek a magyar és az olasz nép között, hogy a már régóta meglévő barátságból a két nép testvérisége fejlődik ki. Az »ifjú Olaszország« risorimentoja szinte teljesen egybeesik a magyar reformkorszakkal. Mazzini már 1832-ben így ír a »Giovane Italia« című folyóiratban: »Magyarország mint a Duna királynője fog új és fényes jövőre ébredni s központja lesz a dunai államok szabad konföderációjának a legszorosabb szövetséget tartva fenn az egyesült Olaszországgal.« E ma is profétikus erővel ható szavak után a magyar-olasz együttműködés a szabadságharc idején lép a megvalósulás stádiumába, amikor Vincenzo Gioberti, a piemonti kormány feje Alessandro Monti ezredet Magyarországra küldi Kossuthoz, hogy összhangba hozza a magyar és a piemonti szabadságharc erőfeszítéseit. Monti a magyar hadseregben addig szétszórta szolgáló olaszokat külön légióba gyűjtötte össze. Monti, akit Kossuth magyar ezredesi rangra emelt, hősiiesen vett részt a szabadságharc végső küzdelmeiben és 1849 augusztusában különösen a Törökkanizsa és Arad közt folyó háromnapos harcban tüntette ki magát. A több mint ezer főből álló olasz légiónak ekkor körülbelül 500 tagja halálával erősítette meg az olasz-magyar testvériséget.

A szabadságharcot követő időkben Mazzini és Kossuth között meleg barátság szövődött, majd Cavour a magyar emigráció másik nevezetes alakjával, Klapka György tábornokkal lépett érintke-

zésbe. Az Olaszországban maradt emigránsokból s az ott levő, már részben kiszabadult magyar hadifoglyokból alakult meg Garibaldi szicíliai expedíciójának magyar légiója, amely Türr István tábornok vezetése alatt Palermotól Nápolyig küzdött az olasz szabadságért és Tüköry Lajos őrnagy vértanuhalálával pecsételte meg a Monti ezredes által kezdeményezett olasz-magyar fegyverbarátságot. E harcok magyar hősei olasz részről igen nagy megtiszteltetésben részesültek: Türr előbb Garibaldi vezérkari főnöke volt, majd Nápoly meghódítása után e város kormányzója, utóbb pedig II. Viktor Emánuel szárnysegéde. Másrészről pedig Garibaldi Tüköry nevére kereszteltette a Bourbon flottának egyik hajóját s ugyancsak Tüköry emlékét ma utca, kaszárnya és szobor őrzi Palermóban. E meleg politikai kapcsolatok természetesen mindkét nép lelkében mély nyomot hagytak: a XIX. század folyamán valóságos Dante-kultusz fejlődött Magyarországon, sorra lefordították a klasszikus olasz írókat, rajongva ünnepelték e kor Budapesten járó nagy olasz színészeit s 1911-ben, az olasz állami egység félszázados jubileumán, a magyar képviselőház elnöke és küldöttsége is résztvett a római ünnepségeken. Ezt az őszinte rokonszenvet az első világháború eseményei sem tudták megingatni: közvetlenül a háború és a kommunista uralom vérzivatarára után adta át nemzetének Babits Mihály, Dantenak san-remoi díjat nyert kitűnő fordítója, az immár végleges magyar köntösbe öltöztetett Isteni Színjátékot.

Valóban, alig viharzott el Magyarország felett a világháború fergetege, máris újjáébredt az olasz-magyar művelődési kapcsolatok sokszázados hagyománya, Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, 1920-ban megalakította a Korvin Mátyás Társaságot és a Corvina című folyóiratot, amely immár két évtizede a két nemzetet érdeklő kutatásoknak valóságos melegágya. Ugyancsak ebben az időben Zambra Alajosnak úttörő Metastasio-tanulmánya irányt mutatott a tervszerű részletkutatások számára is. Már 1921-ben a Korvin Mátyás egyesület Dante halálának hat-százados évfordulóját meleg ünnepséggel tisztelte meg, amibe már a politikai rokonszenv is belejátszott.

1921 OKTÓBERÉBEN, A VELENCEI KONFERENCIÁN, az olasz külügyminiszter erélyes támogatása tette lehetővé, hogy Sopronban népszavazás döntsön a »Civitas fidelissima« hovatartozásáról s már hamarabb, ez év áprilisában Mussolini ezt mondta egy magyar újságírónak: *»Magyarországnak nemcsak joga van ahhoz, hogy a trianoni békeszerződés revízióját követelje, de ezt el is fogja érni, mert igazságtalanabbul még nem bántak el országgal, amióta történetét írják a világon.«* 1922-ben a Duce mint már Olaszország miniszterelnöke kimondja a döntő szót: »I trattati non sono eterni« s ezzel Cavour, Mazzini és Garibaldi nyomába lépve ő is sikra száll a magyar igazság érdekében. A magyar kérdés ettől fogva az olasz publicisztáknak állandó problémája lesz s kulturális téren is termékeny kapcsolatok létesülnek. 1923-tól megindul a Római Magyar Intézet munkássága, amely idővel a mai Accademia d'Ungheria sokirányú, gazdag tevékenységéhez vezet.

Az olasz-magyar baráti kapcsolatok elmélyülésének útján a legfontosabb mozzanat kétségtelenül *az 1927 április 5-én aláírt olasz-magyar barátsági szerződés volt*, amely a kisantant-gyűrűbe szorított magyarságot egyszerre kiemelte a fojtogató béklyóból. Ez a szerződés volt az első lépés ama nagy cél felé, hogy a Trianonban oly méltánytalanul megcsonkított Magyarország ismét megtalálja méltó helyét Európa nemzetei között. A magyarság sohasem feledheti el, hogy az első segítő kéz, az első baráti szó Olaszország felől jött, a fascizmusban újjászületett hatalmas Olaszországból, amely, élen dicsőséges vezérével, megértette Magyarország létérdekeit s méltányolta az olasz-magyar rokonszenvnek nagy történelmi hagyományait. Erre a mély történelmi összeforrottságra célzott a Duce az olasz-magyar barátsági szerződés megkötésekor mondott beszédében is, amikor a következőket mondotta: »A természet és a történelem mélységes kötelékeket teremtett az olasz és a magyar nemzet között. Ez a barátság igen régi keletű... és az idő multával egyre jobban megerősödött. Valahányszor a két ország nehéz pillanatokot élt át, mindig testvérileg egymás mellett állottak. Ma Olaszország egészen közel érzi magához a magyar nemzetet, amely érintetlenül fenn tudta tartani régi erényét és amely oly szívós élniakarásról tett tanuságot és jobban mint valaha, örömmel és bizalommal látja Magyarországot az őt jogosan megillető jobb jövő felé haladni«.

Ezeket az őszintén átérzett nyilatkozatokat, amelyeket a magyarság soha nem múló hálával zárt szívébe, újabb megnyilvánulások követték: elég ha utalunk a Ducenak a szenátusban Magyarország igazsága mellett mondott, 1928 június 5-i nagy beszédére; az 1929-ben Budapesten és Bresciában tartott Monti-émlékünnepre, amikor a Duce a Forum Romanum egyik szép oszlopát ajánlotta fel a magyar nemzetnek; az 1932-ben Magyarországnak ajándékozott »Giustizia per l'Ungheria« nevű repülőgépre, valamint Gömbös Gyulának számos római látogatására, amelyek az 1934 elején létrejött nagyfontosságú római jegyzőkönyvekhez vezettek. Ezt követte egy évvel később az olasz-magyar kultúregyezmény, amely áldásai-ban azóta is részesíti mindkét nemzetet, valamint *politikai síkon Mussolininek 1935 áprilisában mondott nagy beszéde, amelyben Magyarország fegyverkezési egyenjogúsítását támogatta*. Ennyi nemes megnyilatkozás után természetes volt, hogy Magyarország akkor is kitartott az olasz nemzet mellett, amikor az abesszin kérdésben Itália az egész világ népszövetségi koalíciójával szemben találta magát. Magyarország *nem szavazta meg a gazdasági szankciókat* s a szankciók megbuktak, amivel a magyar külpolitika fényes igazolást nyert. A következő évek során Horthy Miklós kormányzó olaszországi és Viktor Emánuel király és császár magyarországi látogatása még szorosabbra fűzték a magyar-olasz testvériséget, amely az 1936-ban összekovácsolt Berlin-Róma tengelyhez igazodva fejlődésének új, s még termékenyebb szakaszához érkezett

A legutolsó évek eseményei még mindnyájunk eleven emlékében élnek s így nem kell részletesen bizonyítanunk, mily hálára kötelezték a magyar nemzetet előbb Mussolini északolaszországi be-

szédei, majd *a bécsi döntőbíróság két ítélete*, amikor Ciano gróf és Ribbentrop előbb Felsőmagyarország magyarlakta területeit juttatta vissza Magyarországnak, majd Észak- és Keleterdély visszacsatolását tette lehetővé. Ezen új eredmények, amelyekhez a felelős magyar államférfiaknak, gróf Teleki Pálnak, Csákynek és Bárdossynak olaszországi utazásai járultak, felbonthatatlanná fűzték az olasz-magyar testvériséget, amely immár nemcsak a távolabbi történelem, de egyszersmind a közelmúlt nagyszerű közös sikereire is visszatekinthet.

Ma, amikor a háromhatalmi egyezményhez elsőnek csatlakozott Magyarország nagy barátainak oldalán küzd a bolsevista veszedelem végleges elhárítása s az európai rend megvalósítása érdekében, az olasz-magyar viszonyt a közösen ontott vér áldozata szenteli meg. S emellett Rómában, Bolognában és más olasz városokban tanuló magyar ifjaink állandóan magukba szívják Itália örök szellemét, ősi egyetemek csarnokaiban ülnek, mint egykor Janus Pannonius s nálunk Magyarországon négy egyetemi tanszék s az Istituto Italiano di Culturá-nak az egész országot átfogó hálózata ontja folyton ifjú fülekbe és szívekbe Dante nyelvének csodálatos varázsát. S a latin kultúrától áthatott magyar lélek minderre végtelenül fogékony: az olaszországban az ősi Róma méltó utódjait látja s napjainkban egyszerre éli át a művelődésben Korvin Mátyás, a harcmezőn pedig az olasz-magyar szabadsághősök nagyszerű hagyományait. E kettős hagyomány: a Könyv és a Kard együtt vezeti mindkét népet az új európai rend és a méltán megérdemelt szebb jövő felé.

ULLEIN-REVICZKY ANTAL

TÁRSADALOMPOLITIKA A HÁBORÚBAN

A HÁBORÚ A GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ÉLETBEN mindig súlyos változásokat idéz elő. Ezek a változások hol egyes foglalkozási ágak lehetőségeinek átmeneti korlátozódásában és más foglalkozások föllendülésében, hol a munkaerőknek, hadbavonulás folytán, a gazdasági életből való kikapcsolásában s ugyanakkor e hiányok pótlásának szükségében jelentkeznek. A háború következtében beálló nyersanyagtermelési és szállítási nehézségek általánosságban főképp a kisipar egyes ágait sujtják; viszont a hadianyaggyártás felfokozása miatt a háború egyre nagyobb követeléseket támaszt a nehéziparral szemben. A termelés ütemében nem szabad zökkenőnek előfordulniok s ezért döntő fontosságú a munkásutánpótlás kérdésének megoldása, mivel a katonai behívások a gazdasági életnek gyakran épp legértékesebb munkaerőit érintik, hisz rendesen ugyanazok az erők értékesek katonai szempontból is.

Mindeme nehézségek leküzdése elsősorban az állam gazdaságpolitikájának a feladata. Ennek eredményessége megköveteli, hogy a legfőbb gazdaságpolitikai irányítás egy kézben összpontosuljon, mert a jelenleg fennálló, minisztériumok közti tárgyalási rendszer a háború idején megkövetelt gyors cselekvést nem biztosítja. Az említett gazdasági változások azonban maguk után vonnak bizonyos társadalmi átalakulásokat is; ezek egyrészt a munkaerők átképzésében, a női és gyermek-munkaerőknek a gazdasági életbe való fokozatos bevonásában, másrészt a hadbavonuló hozzátartozóinak gondozásában s az ő munkaerejük hasznosításában mutatkoznak. A társadalmi változásokból származó nehézségeket tervszerű, előrelátó társadalompolitika igyekszik kiküszöbölni. A most folyó háború társadalompolitikája két irányú: egyfelől azokkal az általános társadalmi kérdésekkel foglalkozik, amelyek a társadalmi erők egyensúlyban tartását, a társadalmi feszültségek enyhítését és az általános jólét emelését kívánják biztosítani, másfelől azonban ki kell terjesztenie figyelmét olyan kérdésekre, melyeket időlegesen csupán a háború tartamára, épp a háborúból következő társadalmi változások vetnek fel. Szoros értelemben ez utóbbi problémacsoport követeli meg a külön háborús társadalompolitikát.

NÉP- ÉS CSALÁDVÉDELEM

A MAI IDŐK TÁRSADALOMPOLITIKÁJA tágabb értelemben folytatja a megkezdett út építését az intézményes nép- és családvédelem felé. Nagy hiba itt is, mint közigazgatásunk egész vonalán, hogy a törvényhozói akarat végrehajtása, vagyis a magyar társadalompolitika irányítása nincs egy kézben, az egyes feladatok különböző minisztériumok között oszlanak meg, s így előfordulhat, hogy a társadalompolitika célkitűzéseit egyik minisztériumban

másképpen értelmezik, mint a másikban, s ez azután különféle bonyodalmakra vezet. Lássuk csak, most – háború idején – a magyar társadalompolitikát kik irányítják? A nép- és családvédelem néven ismert s az 1940:XXIII. tc.-ben kibontakozó szociális célkitűzések megvalósítása a belügyminiszter hatáskörébe tartozik, ugyancsak az ő kezében van az 1940:XXIII. tc.-ben különben is bennefoglalt gyermekvédelem, a gyámügy, a szegényügy (elaggott és munkaképtelen személyek megélhetésének biztosítása), a menekültek kérdése, az egészségügy, valamint a társadalombiztosítás ügyének gondozása. Ugyanakkor az ipari szociálpolitika és munkásvédelem az iparügyi miniszter, a mezőgazdasági szociálpolitika és biztosítás a földművelésügyi miniszter, a honvédelmi szociálpolitika pedig a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik. Közös irányító szerv nincs. A miniszterelnök csak *primus inter pares* a minisztertanácson és nincs nála a kizárólagos döntés joga. Bizonyos mértékben jobb a helyzet a közbeeső fórumokon; a törvényhatóságoknál és az alárendelt szerveknél; a községeknél, ahol a társadalompolitika és gondozás sokkal inkább az általános közigazgatási szervezet hatáskörébe tartozik s legalább helyi vonatkozásban jobban biztosítható a társadalompolitika egysége, mint sokszor országos viszonylatban. A társadalompolitika legfőbb irányítása azonban kétségtől a törvényhozói hatalom birtokában van; a végrehajtó hatalom felső, középső és alsófokú hatóságai: a kormány, a törvényhatóságok és a községek társadalompolitikai tevékenységük mellett az egyes konkrét ügyekben is eljárnak, végzik a gondozást, mely a társadalompolitika eredményeit hivatott biztosítani.

Megfelelő szervezeti megoldásokat kellene találni, hogy háborús társadalompolitikánk teljes eredményű legyen. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a modern szociális állam kialakulása most, e háborús időkben is folyik, az még koránt sincs befejezve s remélhető, hogy a közjogi és közigazgatási reformok során közigazgatásunk egységes irányításának megteremtésével együtt társadalompolitikánk eredményeinek intézményes biztosítása is megoldást nyer.

Ám bármily kitűnően megalkotott szervezet sem valósíthatna meg eredményes társadalompolitikát, ha nem volnának olyan anyagi jogszabályok, amelyek egyrészt megakadályozzák a társadalmi erők háború okozta gyengülését, másrészt felfokozzák az erő kifejtést. A magyar szociális jogalkotás az 1940:XXIII. tc. óta is egyre emelkedő fejlődési vonalat mutat, bár a háború nem kedvez az általános fejlődésnek, mert a szociális célokra szánt összegeket a honvédelem céljára kell fordítani s így sok nehézség tornyosul a nagyjobb szabású kezdeményezések elé. Mégis a magyar társadalompolitika, különösen a nép- és családvédelem terén, épp a most folyó háború alatt ért el jelentős sikereket s közelítette meg nagy lépésekkel az 1940:XXIII. tc.-ben bennefoglalt társadalompolitikai elgondolásokat.

A házassági kölcsön intézményének ez év januárjától való bevezetése a fiatalok családalapításának olyan körülmények között is lehetőséget teremt, amelyek közt az eddig érvényben lévő szociálpolitikai intézkedések alapján gondolni sem lehetett. E köl-

csön bevezetése a fiatalok egybekelésének elősegítése mellett a gyermekáldást is hivatott előmozdítani, mivel a kölcsön törlesztési összege a születendő gyermekek számarányában csökken s négy gyermek esetén a kölcsönt teljesen leírják. Nem kevésbé jelentősök a kishaszonbérletek alakításának, kisbirtokok és házhelyek szerzésének előmozdításáról s más földbirtokpolitikai rendelkezésekről szóló 1940:IV. tc. 9–16. §-ait hatályba léptető 99.000/1941. F. M. rendelet intézkedései sem, melyek olyan helyen is lehetővé teszik *családi otthonok alapítását*, ahol eddig a vidék gazdasági adottságai azt semmi módon nem engedték meg. Ugyanennek a rendeletnek messze kiható intézkedése *az egyke megakadályozását* célzó paragrafus: ez az illetékes elöljáróságok kötelességévé teszi az ezer lélek után évenként 18 születést el nem érő községekben mindazoknak a beltelkes lakóházaknak a számbavételét és bejelentését, amelyek egy évet meghaladó időn keresztül lakatlanok amiatt, mert tulajdonosaik kellő számú ivadék hiányában benépesíteni nem tudják. E rendelet lehetővé teszi az ilyen ingatlanok kiutalását sokgyermekes családok részére. Ugyancsak nagyjelentőségű szociális újítás a minisztérium 4150–1942. M. E. sz. rendelete, mely a debreceni és a pécsi egyetem jog- és államtudományi kara, valamint a József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem és a kolozsvári egyetem közgazdaságtudományi kara mellett szociális tanfolyamokat állít fel. E tanfolyamok biztosítják a szociális munkában résztvevők színvonalas kiképzését s ezzel nagy hiányt pótolnak.

Az említett társadalompolitikai intézkedéseken kívül gazdasági téren egyre jobban kibontakozik a *Közjóléti Szövetkezetek* legtöbb helyen még alig egy esztendő munkája. Ha a sok nehézséget tekintjük, amelyet a nyersanyaghiány, a szövetkezetek újszerű s még forrásban lévő jogi helyzete, a szervezeti és működési előfeltételek bizonyos hiányai együtt jelentenek s e nehézségeket összevetjük a máris elért sikerekkel, akkor nincs okunk arra, hogy ne nézzünk bizakodással a jövőbe. A szövetkezetekre az a feladat vár, hogy előírt kötelességeik mellett a háború után előálló munkanélküliség intézményes leküzdésére is készülődjenek.

INTÉZMÉNYESHADIGONDOZÁS

A TULAJDONKÉPENI, SZŰKEBB ÉRTELEMBEN VETT háborús társadalompolitika s az ezzel szoros összefüggésben álló intézményes hadigondozás a hadbavonultakkal és családtagjaikkal foglalkozik, tehát a gondozásra szorulóknak eleve meghatározott körére terjed ki. A háborús társadalompolitika egyfelől biztosítani kívánja a künn harcolók olyan szükségleteinek ellátását, amiből honvédeink a harctéren is érzik a haza és az otthon gondoskodását, másfelől az itthon maradottaknak biztosítani kívánja a tisztes megélhetést.

A német háborús társadalompolitika alapelve az, hogy a hadbavonult családtagjai számára fenn kell tartani a bevonulás előtti

életszínvonalat. A magyar háborús társadalompolitikának szerényebb igényei vannak. Mint Bartha Károly honvédelmi miniszter ez évi július 26-án, képviselőházi beszédében mondotta: »Mi csak arról gondoskodhatunk, hogy a család létminimumát megkapja és gondokkal ne küszködjék.« Magától értetődik, hogy az anyagi lehetőségek határt szabnak az állami szociálpolitikának. Amit azonban az állam nem képes nyújtani, azt *a kisebb közösségeknek, tehát a területi alapon szervezett közösségeknek s a hivatásrendi alapon félépülő foglalkozási testületeknek kell előteremteniök.* Az állami hadigondozást ki kell egészítenie a társadalmi gondoskodásnak, mert csak az együttes erőfeszítés tudja tartani a közhelyszerűen sokat emlegetett, de valóban beláthatatlan jelentőségű »belső frontot«.

Maguknak *a hadbavonultaknak* gondozását célszerű egyetlen szerv feladatkörébe utalni, s e feladat ellátására az 1914–18 évi háborúban is bevált s jelentős eredményeket felmutató *Vöröskereszt* hivatott. Ma is a fronton küzdőknek újságokkal, könyvekkel, cigarettával, ajándécsomagokkal, kötött holmikkal való ellátását – a hadsereg juttatásain kívül – a Vöröskereszt végzi. Közvetít az itthon maradtak és a harcolók között, megtudakolja a tábori posta számát, szükség esetén megírja a tábori levelezőlapokat, s a rádió igénybevételével megteremti a front és az otthon között az állandó kapcsolatot. Ugyancsak a Vöröskereszt feladata a sebesült katonák gondozása; ebből a célból rendezte és rendezi ápolónői tanfolyamait, gondoskodik a hivatásos és önkéntes ápolónők kiképzéséről és egyúttal a sebesültek szellemi szükségleteinek ellátásáról, (színházak és mozielőadások látogatása, újságok, folyóiratok, könyvek beszerzése).

Nem kevésbé jelentős feladat azonban *a hadbavonultak hozzátartozóiról* való gondoskodás. Fogalmilag különbséget kell tennünk a hadbavonult, vagyis ez esetben az ország határát elhagyó, valamint az átmenetileg, itthon katonai szolgálatot teljesítő személyek között, mert kétségtelen, hogy a fronton küzdő honvéd családja sokkal körültekintőbb gondoskodásra tarthat igényt, mint azé, aki csupán egy-két hónapi szolgálattal, itthon, törvényes kötelezettségének tesz eleget. A családi segélyről intézkedő rendeletek különbséget is tettek a különböző katonai szolgálatok között, ám az ezévi március hó elsejétől életbeléptetett 940/1942. M. E. számú, illetve 12.000/1942. H. M. számú rendeletek bármely katonai szolgálat után közös névvel *hadisegélyt* állapítanak meg a rászoruló családtagok részére, s a hadisegély havonkénti összegét ezek a rendeletek egyenlőképen szabják meg, tekintet nélkül arra, hogy a bevonult harctéri vagy itthoni szolgálatot teljesít-e. Ez a rendelkezés alaposabb mérlegelés után nem mondható egészen kielégítőnek, s nézetünk szerint szükséges lenne olyan értelmű módosítása, hogy rászorultság esetén a harctéri szolgálatot teljesítők hozzátartozói a hadisegély összegének kétszeresét kapják.

A hadisegély korlátozott összegű, s másként szabályozták Budapesten és környékén, a nagyobb városokban és a községekben. Az bizonyos, hogy az ipari lakosságú nagyvárosokban sokkal

költségesebb a megélhetés, mint a túlnyomórészt mezőgazdasági foglalkozású községekben s a segélyösszegek ilyen szempontú megkülönböztetése indokolt is. Kétségtelen, hogy ha a családnak van még egy kevés jövedelme (háza, földje, más kereső tagja), akkor a segély többé-kevésbbé pótolja a hadbavonult munkaerejének hiányát, ám ha a család teljesen a családfő keresetére utalt s az asszony egészségi állapota vagy pedig a gyermekeire való felügyelet gondja miatt munkát nem vállalhat, a hadisegély megélhetését nem biztosítja. Ma egy törvényhatósági jogú városban a feleség részére havi 20 pengő, a gyermekek részére pedig havi 10 pengőnyi segély jár, tehát a feleség két kisgyermekével együtt havi 40 pengő segélyt kap. Ebből megélni valóban képtelenség. Ilyen esetekben módot kellene találni arra, hogy a segélyt kiutaló hatóság – a rászorultság ellenőrzése után – magasabb összegű segélyt utalhasson ki.

A nagyobb városok lakosságának említett részétől eltekintve, általánosságban a hadisegély komoly segítséget jelent az itthon maradt hozzátartozók részére. A hiányokat a helyi hatóságok igyekeznek pótolni, a szegénységélyezési vagy külön e célra rendszeresített alapokból. Legtöbb helyen a helyi hatóságok segítségére sietnek a nőegyletek, valamint a Vöröskereszt, bár nem célszerű az efajta párhuzamos működés megengedése, mert könnyen kettős segélyezésre vezet. Vitán felül leghelyesebb megoldás, ha a segélyezést egyetlen hatóság intézi, az állapítja meg és utalja ki az állandó havisegély összegét, s a társadalmi szervezetek e hatóság irányítása és ellenőrzése alatt folytatják kisegítő tevékenységüket.

Az említett hadisegély-rendeleteken kívül számos intézkedés szolgálja a hadbavonultak hozzátartozóinak gazdasági jólétét. Nemcsak a bevonult közalkalmazottak illetményeit biztosítják, de széleskörű intézkedések védik a bevonult magánalkalmazottak munkáját, a bevonulás ideje alatt a hozzátartozók javadalmozását, katonai szolgálat után pedig a visszavétel kötelezettségét.

Az anyagiakkal való ellátáson kívül igen nagyjelentőségű az itthon maradottak erkölcsi és szellemi gondozása is. Elsősorban ennek ellátására hívta életre a kormány a *Bajtársi Szolgálatot*. A Bajtársi Szolgálat nem újonnan támadt egyesület, hanem a működő társadalmi és hatósági erők összefogása, munkaközössége a »belső front« erősítése érdekében. A Bajtársi Szolgálat feladata indokolt esetekben a hadisegély pótlása, a közvetítés és a kapcsolat megszervezése az itthon maradtak és a harcra küldökhöz között, az itthoniak számára ingyenes tanácsadás és pártfogói szolgálat megszervezése. Nem kevésbé nagyfontosságú feladata a Bajtársi Szolgálatnak a hadbavonult kézműiparosok iparának folytatásáról, valamint a mezőgazda-bevonultak birtokán a szükséges munkák elvégzéséről való gondoskodás. Végül a Bajtársi Szolgálat feladatai közé tartozik a »belső front« erkölcsi erejének és ellenállóképességének megőrzését célzó munka. Nem hagyhatjuk említetlenül a *hadigondozó tisztek szerepét*, akik a hadsereg és az itthon maradottak közötti kapcsolat megteremtésén fáradoznak; hatáskörük nemcsak annak ellenőrzésére terjed ki, hogy a hozzátartozók a

hadisegélyt rendszeresen megkapják-e, hanem az itthoniaknak minden ügyükben szívesen állanak rendelkezésére, sőt arra is gondjuk van, hogy a leszerelő katonák a polgári életben újból elhelyezkedhessenek.

Rendeletekben nincs hiány, sőt a rendeletek életrehívták már a szükséges szervezeteket is, csak a helyi hatóságokon múlik annak sikere, hogy a szervezet minden hadigondozási feladatot ellásson, a különböző feladatkörök ellátása felelősségteljesen folyjék s a hatósági teendők végzésében szerencsésen működjenek közre a hasznosítható társadalmi erők. Helyes szervezéssel elérhető, hogy párhuzamos munkák ne folyjanak, s a gondozás eredményeket mutathasson fel.

KOLOZSVÁRI PÉLDA

A RENDELETEK ÉS INTÉZKEDÉSEK mindig a gyakorlatban mutatják meg, hogy mit érnek. Megkíséreljük tehát egy gyakorlati példán bemutatni, miképpen lehetséges az általunk helyesnek ítélt szervezési elv szerint a hadigondozás lebonyolítása. Kolozsvárt a hadisegélyrendeletek megjelenése után a polgármester a város népjóléti ügyosztálya keretében felállította a *Hadbavonultak és családtagjaik segélyezési és gondozási irodáját*, amelyhez a hivatali teendők végzésére kellő számban személyzetet rendelt ki. Ez az iroda végzi a katonai alakulatoktól beérkező névjegyzékek, vagy a hozzátartozók jelentkezése alapján a segélyezést. A szervezési alapelv az volt, hogy a hozzátartozó, ha ügyének sorsa érdekli, ne legyen kénytelen egyik hivatalból a másikba járni, egy helyen kapja meg az érdemleges felvilágosítást. Ezért a városi iktatóhivatal kiküszöbölésével *kartoték-nyilvántartást* vezetnek minden egyes kolozsvári bevonultról. A hozzátartozók anyagi és egyéb körülményeit a népjóléti ügyosztály gondozónői vizsgálják ki s a felvett *környezettanulmány* alapján kerül elbírálásra, hogy a hozzátartozók rászorulnak-e a hadisegélyre vagy nem. A kiutalásról, illetve elutasító végzésről a hozzátartozó indokolt határozatot kap, ennek másodpéldánya a segélyt kifizető városi adóhivatalhoz kerül, s végül a kiutalásról, illetve a segély megtagadásáról értesítést kap az illetékes csapattest is. Az ügyirat minden kezelési mozzanatát egyszerűség kedvéért ugyanannak az egy irodának a személyzete végzi. Ilyenformán bármely ügy állásáról bárki azonnal teljes képet nyerhet. Az iroda részére a személyzet számának megfelelően elő van írva a napi minimális teljesítmény, s tekintettel arra, hogy blakkettakkal dolgoznak, az ellenőrzés könnyen lehetséges és a munkahátrálékok felhalmozása elkerülhető.

A családok kivizsgálása során megállapítandó, hogy a bevonult családfenntartó harctéri szolgálatot teljesít-e, vagy az ország határain belül katonáskodik. A szociális gondozónő megállapítja, hogy soronkívüli segélyre van-e szüksége a családnak, s ha ez az eset forog fenn, akkor a környezettanulmányt megfelelő jelekkel látja el. A harctéri szolgálatot teljesítők családjának – ha rászorultságuk beigazolódott – a város által létesített »habbavonultak

és hozzátartozóik segélyezési és gondozási alapja» terhére a *népjóléti ügyosztály még ugyanannyi segélyt fizet ki, mint amekkora az állami hadisegély összege*. Emellett a népjóléti munka arra irányul, hogy lehetőleg – a karitativ jellegű segélyezés helyett – produktív támogatással segítse a családot s beállítsa a nemzeti termelő munkába. Azokról a családokról, amelyek a népjóléti ügyosztálytól segélyben részesülnek, a társadalom megfelelő szervezetei értesítést kapnak. Elsősorban a *Tizes Szervezet* kap tájékoztatást, Kolozsvárnak a román megszállás utolsó éveiben megteremtett hatalmas társadalmi alakulata, amely tíz-harminc családból alkotott tizedekből áll. A tizedek vezetői gondozzák a hozzájuk tartozó családokat, s ha valaki bevonul, a tizedes köteles az itthon maradtoknak segítségére lenni, őket havonként legalább egyszer meglátogatni s tapasztalatairól jelentést tenni. Emellett a *nőegyesületek* is résztvesznek a hadigondozásban: a népjóléti ügyosztály által gondozásukra bízott családokat a nőegyesületi tagok szintén végiglátogatják s tapasztalataikról jelentést tesznek. Így a hatóságok állandóan megbízható értesülések alapján intézkedhetnek, s ahol kell, azonnal segítenek.

A megélhetéshez szükséges összeg és a hadisegély közötti különbséget fedezetét a »Hadbavonultak és hozzátartozóik segélyezési és gondozási alapja« biztosítja. Ehhez az alaphoz létesítésekor a város háztartása 25.000 pengővel járult hozzá, a Vöröskereszt helyi szerve segítségével a város perselyes, utcai gyűjtést rendezett az alap javára, s ennek eredménye 8.500 pengő volt; ezenkívül a polgármester felhívására *Kolozsvár társadalma önkéntes megajánlás útján rendszeres havi adományokkal járul a hadigondozás költségeihez*. A megajánlások összege 1 és 50 pengő között váltakozik s ezek az összegek pénzbeszedők útján folynak be.

Az iparos és gazdálkodó réteg hadbavonultjainak gondozását a hatóságokkal együttműködve saját hivatásrendjük vállalta. Az Ipartestület megszervezte saját kebelében azt a szolgálatot, amely biztosítja a bevonult iparos műhelyében a munka zavartalan folytatását s ezzel az itthon maradt család megélhetését. Azokról a családokról, amelyeknek az ellátása ilyen úton nem valósítható meg, az Ipartestület tagjai gondoskodnak a testülethez juttatott hadiadományaik révén. A segély összege a családtagok számához igazodik, s igen gyakran a havi 100 pengőt is meghaladja. Magától értetődik, hogy ezekről a segélyekről is pontos adatok állanak a népjóléti ügyosztály rendelkezésére. A mezőgazdák földjeinek megműveléséről az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület kolozsvári tagozata gondoskodik, s egyben kiterjed figyelme az itthon maradtak megélhetési viszonyaira is.

A hatósági és társadalmi munka között az összhangot a munkaközösségi formában életre hívott Bajtársi Szolgálat biztosítja. Ebben résztvesznek az említett hatósági és társadalmi szervek, a hadigondozási felügyelő s az állami munkaközvetítő hivatal vezetője is, aki a leszerelő katonák munkához juttatását segíti elő. A Bajtársi Szolgálat a város néphivatalainak igénybevételével látja el a tanácsadás és pártfogói munka teendőit, emellett a Tizes Szer-

vezet központi tanácsadó irodája is rendelkezésére áll a közönségnek, s főként a jogi szakértelmet igénylő ügyekben minden néphivatal ide utalja az érdekelteket. Igen élénk munkát végez a Vöröskereszt helyi szervezete is, amely a front és az otthon kapcsolatának megteremtéséről gondoskodik, szeretetsomagokat küld a harcra és ápolja a sebesülteket.

A város polgármesterének rendeletére Kolozsvárt a hadbavonultak hozzátartozói különleges jelvényt viselnek. Ezt a jelvényt az a családtag kapja, akire az itthon maradottak közül a családfő tiszte hárul. A jelvény viselője joggal tarthat igényt arra, hogy a hatóságok és a társadalom megkülönböztetett bánásmódban részesítsék.

A HÁBORÚS TÁRSADALOMPOLITIKÁRA azonban nemcsak a hadbavonultak hozzátartozóinak gondozása hárul egyedüli feladatként. Már a háború kellős közepén előreláthatóan *biztosítani kell az átmenetet a háborús gazdálkodásból a békegazdálkodásba*, mert ennek során újabb társadalmi nehézségek állnak majd elő. Elhárításuk elsősorban állami feladat s véleményünk szerint a kormánynak már most meg kell bíznia az erre a célra legalkalmasabb Országos Szociális Felügyelőséget, hogy a közjóléti szövetkezetek s a hivatásrendi szervezetek bevonásával gondoskodják olyan munkaalkalmak előkészítéséről, amelyek a békegazdálkodásra való áttérés zökkenéseit kivédik. Kétségtől szűkség lesz arra, hogy nagyobb munkástömegeket képezzenek át olyan foglalkozási ágakra, amelyek a jövőbeni Magyarország gazdasági feladatainak megfelelően rendkívüli mértékben fel fognak lendülni.

Ha a háborús társadalompolitika továbbfejlődik az 1940:XXIII. tc. nyomán megindult nép- és családvédelmi munka vonalán, biztosítja a hadbavonultak és hozzátartozóik szociális ellátását, kellő előrelátással készül a háború befejezését követő esztendőök gazdasági és társadalmi zavarainak megelőzésére, s e munkában a hatósági és társadalmi erők egymásra találhatnak, akkor nem kell aggódunk, mert az előrelátó és egybehangolt munka meg hozza a kívánt eredményt.

CSIZMADIA ANDOR

A MAGYAR SZELLEM FORRADALMA

HA NYOMON AKARJUK KÖVETNI a szellem útját, amely a századvég illuzionista magyarjától elvezet az új Európa magyarságához, elengedhetetlenül a dualizmus korának eszmevilágából kell kiindulnunk s e kor magyar társadalmát kell előbb szemügyre vennünk.

Széchenyi István tanításai ma eleven erejűek és virulensek, de a dualizmus korában Kossuth eszméi hatottak, amelyeket politikai vonalon a 48-as szabadelvű párt képviselt. A párt tagjai és az eszme hívei változatlanul a függetlenség kivívásában látták a magyar jövőendő egyetlen lehetőségét és meg voltak győződve arról, hogy minden magyar élet előfeltétele ennek a függetlenségnek biztosítása. Parlamenti csatározásokra szűkítették tevékenységüket és miközben hangos harcokat vívtak az osztrák uralkodóház politikája ellen, az idegenek sorra foglalták el a szellemi, gazdasági, politikai és katonai életben a vezetést és a liberalizmus szent jelszava alatt dermesztő ütemben csúszott át a magyar föld a nemzetiségek kezébe. Ebben az ellenzéki 48-as párt mellett ugyanolyan, ha nem fokozott mértékben volt bűnös a kormányzó párt is. De a minden erőstékében recsegő Monarchiában, ahol a formák lettek urrá a haldokló élet fölött, nehéz volt a valóságot látni. Baross Gábor közlekedésügyi és Darányi Ignác földművelésügyi politikája mérföldkövét jelentette a magyar fejlődésnek, a problémák azonban mégis »közigazgatási kérdésekké« szürkültek és az emberek meg voltak győződve arról, hogy az állami apparátussal minden kérdést aktaszerűen meg lehet oldani.

A DUALIZMUS KORÁNAK MAGYAR TÁRSADALMA

A LIBERÁLIS PARLAMENTÁRIZMUS törvényszerűségei alapján vékony rétegek ragadták magukhoz privilégiumként a vezetést. Mind a politikai vezetést, mind a megyei élet legfőbb posztjait a nagyjából indigénákból álló arisztokraták tartották fenn maguknak. Jellemző, hogy még a forradalmat is egy grófnak kellett kirobantania Magyarországon. De ott voltak a grófok a nagy intézmények igazgatóságában éppen úgy, mint ahogy helyet találtak fényes nevük ellenében a zsidók által birtokolt pénzügyi világban. Kétségtelen, hogy a mágnásosztály öröklött képességeinél, anyagi függetlenségénél és nevelésénél fogva hivatott lehetett volna a vezetésre. A hiba abban gyökerezett, hogy ezeknek a mágnásoknak jelentős része csak igen rövid ideje volt mágnás és kevés köze volt a magyarsághoz, sok közülük magyarul sem tudott tisztességesen. A magyar főúri családok mellett a múlt század dereka óta elsokasodtak az újsütetű bárók és grófok, az abszolutizmus korában ittragadt katonai vadékok, vagy a császár által bőkezűen jutalmazott hadseregszállítók leszármazottai. Mérhetetlen vagyonok fölött rendelkeztek és

Bécs volt számukra minden földi és szellemi ígéret Mekkája. A magyarságot legfeljebb sallangnak használták. Ha nem is egyedül felelősei, de sokban okai annak, hogy bizonyos ellenszenv és elfogultság alakult ki a magyar főúri renddel szemben éppen úgy, mint ahogy a következő társadalmi rend, a gentry magatartása miatt bélyegzik meg a magyar nemest.

Magyarországon a nemesség merőben más fogalmakat takar, mint a külföldön bárhol. A II. József császár idejében végrehajtott népszámlálás adatai szerint Magyarországon 65.000 nemes család élt, ami körülbelül 330.000 személyt jelentett. 1839-ben a népszámlálási adatok 136.000 nemes családfőt mutatnak ki, akiknek családtagjai körülbelül 680.000 főt tesznek ki. Az ország lakosainak száma ebben az időben 10 millión felül mozgott. Az 1809. évi adatok szerint 3.122 nemes család évi jövedelme haladta meg a 3.000 forintot, míg 27.166 családé mozgott 500–3.000 forint között. Egy főiskolai tanár ebben az időben évi 3–400 forint fizetést kapott és egy mindenható bécsi udvari tanácsos jövedelme közelítette csak meg a 3.000 forintot. Több, mint 100.000 magyar nemes családnak azonban évi 500 forintnál kevesebb jövedelme volt. Ha azonban az akkori gazdasági viszonyokat tekintjük, úgy tisztában kell lennünk azzal, hogy az akkori földhözadék meg sem közelítette a jelenlegit. Bécs gazdasági politikája és védővámrendszere Magyarországgal szemben nem is engedett meg gazdasági fellendülést, úgy, hogy a vagyon és a jövedelem között alig felmérhető aránytalanságok állottak fenn. De a magyar nemesség, amely akkor a magyar politikai nemzetet jelentette, ha nem is rendelkezett nagy jövedelmek felett, vagyona biztos életet jelentett számára. A szabadságharc idején történt jobbágyfelszabadítás máról-holnapra felborította a gazdasági rendet, a földbirtok olcsó munkaerő nélkül maradt és a tizenhét évig tartó Habsburg-elnyomás idején kellett volna a magyar nemes birtokosnak szellemiségét és gazdasági módszerét átállítva, felvenni a harcot versenytársaival a szabad gazdálkodás elvei alapján. Ennek a nemességnek azonban legtöbb tagja az elnyomás idejében vagy külföldre emigrált, vagy börtönben sinylődött, vagy az osztrák hatóságok kellemetlenkedéseinek és zsarnokoskodásának volt kitéve. A nemesség gazdasági alapjai, amelyek a jobbágyfelszabadulás következtében súlyos megrázkódtatást szenvedtek, így lassan felmorzsolódtak.

A kiegyezés után felszabadult életben a birtokos nemesség vagyonát veszítve húzódik a városokba, ahol apró közigazgatási állásokban helyezkedik el és csak igen kevés azoknak a száma, akik mérnököknek, orvosnak, tanárnak készülnek. Ez a szép mult és megbukott fényes eszmék fölött kesergő, elszegényedett nemesség magával vitte hagyományait, amelyeket féltően őrzött akkor is, amikor e hagyományoknak megfelelő életre már nem volt meg az anyagi lehetősége. Az osztályok közötti különbségek megmaradtak akkor is, amikor ez az elszegényedett réteg de facto a polgári osztályba olvadt bele. A nemes »úr« volt és az is akart maradni. Vagyon híjján címben és rangban kereste úri mivolta kifejezését és ezért inkább vállalta a rosszul fizetett megyei tisztviselő szerepét, aki azonban

mégis csak »úr« maradt, mintsem hogy elment volna szabad pályákra, nem beszélve iparról, kereskedelemről, ahol a maga megfogalmazása szerint nem lehetett volna többé »úr«. Nem gúny és vádképen írjuk ezeket, de ez volt a valóság, amely a korból fakadt és amely ellen cselekedni szinte lehetetlenség volt.

Ez a nemesi réteg tehát leszegényedve polgári életébe is magával vitte multjának külsőségeit és lelki habitusát. A polgári réteg, amely nagyobb részt idegenekből tevődött össze, a magyarsághoz asszimilálódva társadalmilag emelkedni akart és mintaként a nemesiség állt előtte. Annak hagyományai nélkül vette át életformáit és igyekezett hozzá mindenben hasonulni. Így született meg Magyarországon a gentry fogalma és maga a gentry, amelynek alapjában véve éppen olyan kevés köze volt a nemességhez és magyarsághoz, mint az indigéna mágnásoknak a magyar főúri rendhez.

A LIBERALIZMUS A POLGÁRIASULÁS FELÉ IS szélesre tárta a kapukat. Oroszországból és a nagy galíciai tartályból megindul a zsidóság beözönlése Magyarországra. 1720-ban 12.000 zsidó élt Magyarországon, azaz a lakosság 0.5 százaléka. A kiegyezés idején 1867 körül számuk már meghaladja a félmilliót, 1910-ben 900.000 zsidót számlálnak össze Magyarországon, a 18 milliós lakosság 5 százalékát. Az észak-keleti városokból szóródnak szét a zsidók az egész országban, de központjuk Budapest, ahová tömegesen tódulnak. Néhány számszerű adat talán közelebből megvilágítja a fővárosi zsidóság helyzetét.

Az adatok 1930-ból valók és csak a kereső családtagokra vonatkoznak. Az *őstermelők* számaránya így oszlik meg: gazdasági munkás 2.5%, gazdasági cselédek 1.8%, gazdasági tisztviselők 26.5%, birtokosok és bérlők öt holdon alul 3.7%, 5–10 holdig 8.7%, 10–20 holdig 9.3%, 20–50 holdig 25%, 50–100 holdig 24.8%, bérlő 100–200 holdig 37.5%, 200–1000 holdig 56.2%. Birtokos 100–200 holdig 25.7%, 200–1000 holdig 24.2%, 1000 holdon felül 18.8%. *Bányászati és kohászati* segédszemélyzet 1.8%; *az iparban* segédszemélyzet 11.4%, tisztviselők 33%, önállók 29.2%. *A kereskedelmi és hiteléletben* segédszemélyzet 35%, tisztviselő 54.2%, önálló 57.3%. *A szabadfoglalkozásuk* között ügyvédek 55.8%, orvosok 40.1%, gyógyszerészek 25.8%, állatorvosok 33.7%, magánmérnökök 36%. Ezek az adatok csak a fővárosban lakó zsidókra vonatkoznak. Budapesten az újságírók 73%-a, országos viszonylatban 31.7%-a volt zsidó 1930-ban. A főváros 26 újságja közül 19 a zsidóság érdekkörébe tartozott. A négy nagy könyvkiadó-vállalat: az Athenaeum, a Franklin, a Révai, a Singer és Wolfner ekkor egészen zsidó kezekben volt. A színészek és színésznők közül 24% volt zsidó. A mozgókép-színházak igazgatói közül 40.5%. A zsidó írók és színpadi szerzők számarányára nézve nem állnak rendelkezésre ebből az időből adatok, de megállapítható, hogy szinte kizárólagosságot élveztek a szellemi élet vezetésében. Budapesten a magánkézben levő vegyészeti gyárak 93%-a, a ruházati üzemek 77%-a, a fonószövőipari vállalatok 71%-a, a bőrfeldolgozó üzemek 89%-a felett rendelkezett a zsidóság. A fővárosi lókereskedők 77%-a, a borju- és

marhakereskedők 90%-a, a gabonakereskedők 75%-a, a liszt- és terménykereskedők 80%-a, a fa- és deszkakereskedők 87%-a, a butor-kereskedők 90%-a, szövöttárúüzletek 90%-a, az óra- és ékszerkereskedők 84%-a, a rövidárúüzletek 92%-a, a vászon- és rőfösüzletek 83%-a, a kelme- és szövetkereskedők 90%-a, a cipőkereskedők 90%-a, a férfi- és női-divatüzletek 84%-a, a női kalapüzletek 75%-a, a könyvkereskedők 72%-a zsidó. A kétszobás lakások 48%-át, a három szobások 39%-át, a négyszobások 43%-át, az ötszobások 41%-át, a hatszobások 37%-át, a hétszobások 33%-át zsidók bérlik. Arányszámuk a háztartási alkalmazottak között 0.8%. Ezekhez a számadatokhoz hozzá kell tennünk, hogy nem faji, hanem vallási alapon készített statisztika eredményei. Ha hozzá vesszük még, hogy az utóbbi fél évszázad alatt huszonöt zsidó család kapott báróságot és házasodott össze mágnás és nemes családokkal, ha hozzá vesszük, hogy a nagypár és a nagytóke szinte kizárólagosan zsidó kézen volt, úgy hozzávetőleges képet alkothatunk magunknak a zsidóság térhódításáról és azokról a nehézségekről, amelyeket kiküszöbölésük jelent a magyarságra nézve.

A magyar szellemi élet természetes központjára, az ország fővárosára, így nyomta rá bélyegét a zsidóság. A pesti középosztályban az ő szellemiségük lett úrrá, amely elvegyült az asszimilánsok túlházbzó magyarságával. A liberális kor »fénylő« eredményei ezek.

MÍG A TÁRSADALOM FELSŐ RÉTEGEIBEN az 1840 és 1940 közé eső időszakban ilyen nagyarányú változások történtek, szinte mozdulatlan maradt a legalsó réteg, a parasztság, amelyről pedig már Széchenyi elmondotta: »Népünknek utolsó záloga, reménysége«. A jobbágyság felszabadítása se szociális, se politikai téren nem hozott lényeges változást a magyar parasztságra nézve. Birtokhoz csak helyenként juthatott és a patriarchális jobbági életformát nagy tömegeiben a cselédsors kietlenségével volt kénytelen felváltani. Az egykori jobbágyfalvak lakossága nagybirtokok közé élve olcsó napszám ellenében rőtta le robotját az uraságnak. A liberalizmus fél évszázada alatt a falusi népre rátelepedett a zsidó, nyomta a nagybirtok, kizsarlta a munkaadó, kiszípolyozta a bank, megtizedelte a kivándorlási irodák ügynöke. A liberális kor gazdasági föl-
emelkedésének idején százezrével rajzottak ki földtelen magyarok az országból és szóródtak szét visszahozhatatlanul a nagyvilágba. Ugyanakkor, amikor budapesti sajtóorgánumok a magyar imperializmust hirdették, Erdélyben deklasszáldott magyarok tízezrével olvadtak be a románságba. Az Alföld nagy paraszttelepülésein kívül a magyar földműves kiszolgáltatott volt életének minden vonatkozásában. A liberalizmustól ellenértékül megkapta a korlátolt választói jogot és módjában állott képviselőválasztások idején zászlók alatt vonulgatva szórakozni és megfelelő mennyiségű bor elfogyasztása után számára semmitmondó politikai jelszavak jegyében egymást fejbeverni. Lassú, mérhetetlenül lassú volt a haladás, amely ezektől az állapotoktól a jelenlegiekig vezetett, midőn már az ország erőihez és lehetőségeihez mért intézményes gondoskodás történik a magyar parasztságról és nemcsak törvények, hanem mély, belső

meggyőződés egyenleti számukra az utat a jobb jövő és az őket megillető hely felé.

A városi proletariátus kizárólagosan a szociáldemokrácia kezébe került. Azt, hogy ez mit jelent és mi a lényege, Hitler határozta meg a legszabatosabban a *Mein Kampf*-ban. Mint mindenütt a világon, Magyarországon is a szociáldemokrata párt, a zsidó uralmi törekvések eszköze volt. A nagytőkében és a pártban uralkodó zsidóság kitűnően megértette egymást. Az ország rohamos iparosodása nagy tömegeket vonzott a falvak szegényei közül a gyárakba, a vezető szakmunkások javarésze azonban külföldi volt. Évtizedes fejlődés útján alakult ki a magyar munkásság jelenlegi arca, amelyről letörlődött a semita és elhalványult az idegen vonás. A világháború előtt azonban senki sem vette komolyan mint politikai tényezőt a munkásságot és csak a proletárdiktatura kitörése után döbbsen rá az emberek a munkásság erejére.

Csendben, de megtartó erővel élte a maga hétköznapi életét a magyar iparosság és a kiskereskedő, ez a gyökeresen magyar városi réteg, hogy azután a vészes időkben egyik legerősebb támasza legyen a magyarságnak, főként ott, hol kisebbségi sorsba került.

EZEKRE A TÁRSADALMI VISZONYOKRA épült fel az ország rendje, amelyet felülről a Monarchia eszméjében foglalt össze a Habsburg-ház utolsó nagy alakjának, Ferenc Józsefnek mérhetetlen személyi tekintélye. Ennek az életnek a felszínén habzott a politikai és szellemi harc, de míg az előbbi, mint említettük, közjogi problémák meddőségében merült ki, az utóbbi zsidók és asszimilánsok, de magukat egyedül igaz magyaroknak hirdető féltetőségek marakodásába fulladt. Kazinczy, Vörösmarty, Csokonai, Petőfi, Madách, Arany, Jókai irónemzedékét gyatra epigonok követték, akik biedermeier versikéket faragtak és a századforduló előtti leányszobák számára írták édeskés regényeiket. Élesen és disszonánsan vágott ebbe az aszfalt-kultúrába és kávéházi irodalomba egy új hang, az Adyé, aki önmarcangolva kereste a magyarságot. A történetírás, a közoktatás hűségesen alkalmazkodott és míg aranyos címírású vaskos albumokban hirdették a magyar mult dicsőségét, Széchenyi óta nem akadt senki, aki bátran rámutasson hibáira, gyengeségeire, betegségeire. A magyarság – írta több, mint száz évvel azelőtt Széchenyi – vagy elbízta magát, vagy nem bízik magában. Ez az aforizma teljesedett be 1914-ben, amikor a magyarság is szentírásnak vette II. Vilmos császár emlékeztető szavait: »Mire a levelek lehullanak...« és beteljesedett 1918-ban, amikor kívül és belül minden összeomlott.

A NEOBAROK URALMA

AZ ÖSSZEOMLÁS ÓTA az ország bővelkedett kiváló és nagyvonalú államférfiakban, akik megrázkódtatások és kilengések nélkül tudták előrevinni az ügyeket kül- és belpolitikai téren egyaránt. De Gömbös Gyula reformeszméin és gróf Teleki Pál nagy nevelési programján kívül felülről kevés történt a lényeg: az ember meg-

változtatására. Az államférfiak már az összeomlás pillanatában felismerték a helyzetet és hűvös fővel vezették azonos célok felé az országot. Amikor Kun Bélák kommunista uralmával szemben Szegeden megalakult a nemzeti kormány, ösztönösen megérezte a jövőt: *keresztény, nemzeti és szociális programot hirdetett*. Programjának gyors megvalósításában – egy magyar fasiszta állam megteremtésében – azonban gátolta egyfelől a szocialista-bolsevista és demokrata Európa, másfelől az a sok belső baj, amely a mult hagyatéka és a katasztrófa következményeképpen háramlott reá. Azt a zászlót, amelyet csaknem két esztendővel a Marcia su Roma előtt emeltek fel Szegeden, a magyarság kénytelen volt a trianoni földbe szúrni, hogy őrt álljon mellette mindaddig, amíg az övénel nagyobb erők nem segítették érvényesülésre eszméit.

A társadalom azonban ezekben az időkben a nacionalizmusban sovinizmust, a kereszténységben antiszemitizmust, a szociális gondolatban szociáldemokráciát látott. Tisztázatlanok voltak az eszmék és tisztázatlanságukat – mint minden időkben és mindenütt, ahol arra alkalmuk nyílt – túlfűtött emberek, politikai professzionisták és álideológiák kalandorai sajátították ki a maguk kisebb-nagyobb céljai számára. Az első feladat azonban ezekben az időkben az ország gazdasági talpraállítása volt és kiragadása a külpolitikai elszigeteltségből.

A konszolidációs kor és annak vezére, gróf Bethlen István miniszterelnök, felismerve a való helyzetet, a nagy történelmi fontosságú célok szolgálatába állította a maga és kormánya erejét, abszolút többségben levő pártjára támaszkodva biztosította a kormányzás zavartalanságát és nem sokat törődött a parlamenti skandálumokkal és mindazokkal a »politikai eseményekkel«, amelyek országszerte »zajlottak«. Egy évtizeddel Bethlen István lemondása után, amikor a magyarság sorsának történeti fordulópontjához érkezett, úgy véljük, a kortárs is megengedheti magának, hogy ezt tőle telhetően elfogulatlanul megállapítsa. De ugyanilyen módon kell megállapítania azt is, hogy a konszolidációs kor, amelyet a megtiport magyarság véghetetlenül szűkre szabott keretek között és cselekvő képességének nagyobb részétől megfosztva élt át, súlyos betegségek csiráit tette virulenssé. Ez alatt az idő alatt szökött virágba a protekcionizmus rendszere, ekkor tombolta ki magát mindenki címeiben és rangokban, amelyeket a kormány bőkezűen osztogatott, hogy elhallgattassa velük az okvetetlenkedőket, ebben a korban ütköztek ki az élet fény- és árnyoldalai, dőzsöltek közös erővel mágnások és zsidók a pesti bárókban és lapátolták a havat a reménytelen jövő előtt álló diplomások ezrei. A gazdasági konjunktúra idején a felfelé igyekvő paraszt traktort és leányának zongorát vásárolt, hogy amikor a világgazdasági válság bekövetkezett, azokkal együtt a földje is dobra kerüljön. Ezekben az időkben váltogatta egymást a fekete és rózsaszín messianizmus és míg egyfelől nemzetihalált hirdettek egyesek, mások fantomok után futkosva bíztak abban, hogy valami csoda folytán visszaállnak Szent István határai s akkor »megint minden úgy lesz, amint régen volt«. A kormányok

minden erejüket megfeszítve küzdöttek az utódállamok területén élő magyar kisebbségek életjogainak biztosításáért, de majdnem másfél évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a magyar társadalom megértse: a trianoni békeparancsal több is történt, mint igazságtalanság és tragédia. Mert míg egyesek törött lélekkel mondtak le Nagy-Magyarországról, addig mások csörtették az oldalukról hiányzó kardot és azt hirdették, hogy fegyverrel verünk ki mindenkit az országból, aki nem magyar. A revíziót szolgáló komoly és tudatos munka mellett egy sekélyes revizionizmus kezdett felülkerekedni, amely szónoklatokba, ünnepségekbe és rendszerint édesbús felvidéki vagy erdélyi nóták mellett »eszközölt« borozásokba fulladt. Arra kevesen gondoltak ebben az időben, hogy egy-egy ünnepség és dús lakoma árából, ahol kölcsönösen dicsérgették egymást az urak és nem urak, meg lehetett volna menteni egy-egy kisebbségi sorsban vergődő magyar családot, magyar iskolát.

A NAGYPOLITIKAI VONATKOZÁSOKBAN annyira sikeres és társadalmi téren annyira visszás korszak azonban mégis nagyot alkotott. A magyarság, az a magyarság, amely ezt az egész életet a vállain hordozta, amely kutatta a maga és a jövő titkait, egyre tisztultabban látta meg a valóságot. Folyóiratok indulnak, hasábjaiakon a magyar sorskérdéseket vitatják meg. És ha Németh László némi ellentmondást is vél felfedezni benne, az ország legelterjedtebb és hosszú időn át legnagyobb hatású folyóirata, amely köré fiatalok csoportosulnak, a *Magyar Szemle*, Szekfű Gyula szerkesztésében jelenik meg, míg a Magyar Szemle Társaság elnöke gróf Bethlen István. Itt, egy kissé kiváltságos környezetben indult el útjára sok fiatal magyar tehetség, hogy nyílegyenesen folytassa útját, vagy különböző kanyargások után kössön ki akár ellentétes partokon.

A sajtó, az irodalom, a színház, a film zsidó kézen volt, mint azt fentebb számszerűen is bemutattuk és ami nincsen zsidó kézen, azt az asszimilánsok és neofiták ragadják kézbe, akik sehogy sem akarják megérteni Széchenyi híres akadémiai beszédének egy évszázaddal ezelőtt elhangzott szavait: »A magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi.« Éppoly kevéssé akarják ezt megérteni, mint ugyanennek a beszédnek egy másik mondatát, amely szerint: »A szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek és ekép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is korántsem magyar még«.

A NÉPI MAGYARORSZÁG HARCA

EZZEL A KEVERT ÉS NAGYHANGÚ társadalommal: Budapest társadalmával állott szemben a magyarság. Az a magyarság, amelynek hagyományait és vérségében rejlő erejét négy évszázados Habsburg-uralom és germanizációs törekvés sem tudta elpusztítani. Ez a magyarság a ferde és törésekkel telt életben lázasan kereste önmagát és nem vette észre, hogy a láz nem betegség, hanem az

egészség jele, amely a szülés fájdalmából származik. Mint a nemzetek »hőskoraiban« mindig, Magyarországon is írók és művészek, tudósok és más litterátus emberek kerültek az élre, mert ők fejezték ki közösségük fájdalmait és reménységeit. Könyvekben, folyóiratokban, társaságokban megindult a küzdelem az új Magyarország megteremtéséért. A Károlyi Mihályék és Kun Bélák által szociáldemokratává és kommunistává bélyegzett földkérdés ismét napirendre került és fiatal magyar tudósok kezdtek foglalkozni a magyar föld problémáival. Ők voltak előfutárai azoknak az íróknak, akik minden figyelmükkel a nép felé fordultak, keresték a mélybe rejtett magyarságot és a szellem minden területén megkísérelték azt kifejezni. Csak mint jellemző tünetet említjük, hogy míg a liberalizmus korának valamennyi irodalomtörténésze főfeladatául tekintette, hogy kiderítse, melyik örökértékű magyar mű milyen idegen hatás alatt született, az új irodalomtörténészek azt keresik, hogy mi bennük a magyar. Történészeink jólnevelt és cenzurával küszködő elődeik adathalmazára alól próbálták meg kiásní a valóságot. A történetírás figyelme ekkor fordul a szellemtörténet felé, föl tárva az örök magyar értékeket, ekkor kezdenek el fiatal tudósok a nemzetiségi kérdéssel, a település nagy problémáival foglalkozni. A sajtónak egy töredéke is felfigyelt a mozgolódásra és a harmincas években éppen Rákosi Jenő egykori türelmetlenül sovén és imperialista lapjában, a Budapesti Hírlapban látnak napvilágot cikkek, amelyek egy új és magyarabb magyar élet építéséhez járulnak hozzá. A szétszórta dolgozó egyesek csoportokba verődnek és egyre nagyobb súlyt jelentenek az országban, egyre messzebb hangzik a szavuk. Gömbös Gyula miniszterelnökké történt kinevezése után hosszas beszélgetésre hívja meg ezeknek a fiatal embereknek egy csoportját. A beszélgetés ugyan csupán beszélgetés maradt, de jellemezte a kort és az abban történt változásokat.

Nehéz feladat ezt az atomizált munkát egybefogni és értékeit közös nevezőre hozni. Ha azonban megelégszünk a nagy körvonalak megrajzolásával, úgy arra az eredményre juthatunk, hogy a különböző irányból elindult törekvések alapja éppen úgy azonos, mint ahogy azonos a cél, amely felé törekedtek. Az alap *a tiszta magyarság* volt és annak minden szellemi és anyagi vonatkozását igyekeztek feltárni és támogatni legnagyobb és majdnem egyedüli képviselőjét: *a népet*. Az új szellemiségnek fő jellemvonása tehát, miután képviselőiben is nagyobbbrészt a népből jött és céljai közül első helyen a nép felemelése állott, hogy népi volt. A nép problémáit kutatják, művészetét, hagyományait, szokásait, erkölceit hozzák felszínre és sorolják be a nagy nemzeti értékek közé. Az irodalom, a művészet, a tudomány figyelme a nép felé fordul, diákok és professzorok, költők, írók és festők foglalkoznak népi problémákkal. Munkájukból csakhamar kinő a népi politika, amelyet egyre fokozódó mértékben tesz magáévá az állam. A másik jellemvonása ezeknek a mozgalmaknak és törekvéseknek *a kollektív eszme* szolgálata. Anélkül, hogy politikai kifejezést kerestek volna rá, minden oldalról hirdetni kezdik a kollektívizmust, azaz a nemzet erőinek önkéntes egyesülését. A harmadik a *szociális*

vonás. A szocializmust, amelyben addig a társadalom vagy párt-politikát, vagy altruizmus gyakorlására alkalmas területet látott, a maga mély és igazi értelmében fogták fel. Az emberi életjogok megvalósítását sürgették és a kornak megfelelő eszközökkel siettek a tömegek segítségére. A szociográfiai kutatások feladatát végezték és munkájuk eredménye elsősorban ott termett gyümölcsöket, amikor az államnak módjában állott szociális intézményeket létesíteni, azok vezetését és az azokban való munkálkodást képzett és hivatásérzettel eltöltött emberekre bízhatta. A negyedik vonása ezeknek a mozgalmaknak a *nemzeti* volt. Kutatták a nemzet új megfogalmazásának lehetőségeit és keresték azokat az eszméket, valamint megvalósítási formákat, amelyek segítségével a magyar nemzet saját hazájában és Európában betöltheti hivatását. De amilyen mértékben eltávolodtak a századvég nemzetfogalmától, sorompókat állítva a liberalizmus korában felrobbantott kapuk helyébe, éppen olyan mértékben nem közelítették meg a fajiság alaptételén nyugvó nemzetgondolatot sem. Szintézist kerestek és találtak abban a gondolatban, amely Árpád honfoglaló magyarját köti össze a sírhantok végtelen során át az eljövendő Európa kollektív, nemzeti, keresztény és szociális magyarjával. Szintézis tehát a megfogalmazás, mint ahogy szintetikus maga a magyarság, amelynek Európával szemben legfőbb nemzeti feladata a Kárpátok medencéjében megteremteni az együttélés lehetőségét a különböző fajok és népek között, akiket mint *primus inter pares* vezet a nemzetek nagy közösségében.

NÉGY ORSZÁG MAGYAR SZINTÉZISE

AZ UTÓDÁLLAMOK kíméletlenül lezárták a trianoni határt, ám a szellem mégiscsak áttört rajta. Így történt, hogy a trianoni Magyarországon kialakuló új magyar szellemiség erős oszlopokat és támogatókat talált a határokon túl élő magyarságban. Talán nem érdektelen, ha sorra vesszük a határokon túli magyarság sorát és szellemi fejlődését.

Mint a megcsonkított országban, az utódállamokban is hosszú időn át hihetetlennek tartotta a magyarság azt, ami az összeomlaskor bekövetkezett és bízott abban, hogy valamilyen csoda megmenti keserves és szégyenteljes helyzetéből. A csoda helyett azonban a trianoni békediktátum aláírása és ratifikálása következett be és az utódállamok területére szorult három és félmilliónyi magyarság ráébredt arra, hogy sorsa hosszú időre megpecsételődött. A jelen és a valóság felé fordította tehát figyelmét és igyekezett berendezkedni az új és sanyarú életre.

A JUGOSZLÁV KIRÁLYSÁGBAN intéződött el legegyszerűbben és leggyorsabban a magyarság sorsa. A szerb-horvát-szlovén királyság minden taktikázás nélkül, mit sem törődve a szerződésileg biztosított jogokkal és a kisebbségek nemzetközi védelmével, egy csapásra a rája népek sorába süllyesztette a magyarságot és

annak csak vegetatív életet engedélyezett. A jugoszláv diktatura bekövetkeztéig eltűrték ugyan, hogy a magyarság mondvacsinált és rendkívül csekély eredménnyel járó politikát űzhessen, de később politikai képviselője is megszűnt. Ezen a török-dulta, idegenek által sűrűn megszállt területen kevés volt a magyarság, de mégis igyekezett tőle telhetőleg helytállni. Néhány író verődött össze, folyóiratot indítottak. Megható és magasztos volt az az erőfeszítés, amelyet ezek a mindenütt süket fülekre és zárt ajtókra találó magyarok kifejtettek, hogy a déli végeken ébrentartsák a magyar szellemet. Kaszinóikat, közművelődési köreiket a hatóságok minduntalan, majd véglegesen betiltották, mint ahogyan eltiltották őket előadások tartásától és a műkedvelő színészkedéstől is. Heroikus kísérleteik kevés eredményt hoztak, de annak emléke felemelő érzés marad mindenkor a magyar szívekben. A szörnyű nyomás alatt az a magyarság egybekovácsolódott és amit a trianoni Magyarország újulást sürgető magyarjai az irodalom, művészet és tudomány retortáin át termeltek ki, azt a délvidékiek a kegyetlen elnyomás alatt véres izzadtsággal szülték meg. Kifejezési formáik gyengébbek voltak, tudományosan kevésbé megalapozottak és művészileg kevésbé csiszoltak, de sorsteljes parancs volt reájuk nézve magyarnak lenni, elkerülhetetlen szükség volt számukra közösséginek lenni és nem térhettek ki a szociális követelmények keresztény lélekkel való teljesítése elől. A bevonuló honvédsapatok 1941. tavaszán az új magyar életre felkészült és megérett magyarokat találtak a Bácskában.

A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN lényegesen más, összetettebb volt a kérdés. A felvidéki magyarságnak hiányzott a területi öntudata, mert a Felvidék, amelynek völgyei és folyói mind az ország középpontja felé nyílnak, a történelem folyamán a legszorosabban együttélt az országgal. Lakói pedig, a magyarok és szlovákok, az utóbbi század politikai arénájában lefolyó villongásoktól eltekintve, szintén a legnagyobb összhangban éltek. A középosztályba felemelkedő szlovákok átvették a magyar életformákat és a felvidéki magyar udvarházakban tótul, de magyarul is tótosan beszéltek. A Csallóköz, a beregi vidék és az Alföld peremvidékének tiszta magyarsága egyszerű erőszaknak tekintette az új államhatárt, amely őt az ország többi részétől elválasztotta. A külön felvidéki szellem kialakulásának hiányoztak az előfeltételei. Mégis kialakult egy ilyen szellem, azonban kialakulásának hatótényezője nem a föld és a geográfiai helyzet, hanem az állam volt.

A demokratikus, parlamentáris berendezésű Csehszlovákiában a magyarság megkapta a maga politikai képviselőjének lehetőségét. Ideológiai hatások alatt két pártra szakadt a magyarság, majd később megalakult az úgynevezett »aktivisták« csoportja is, amely minden irredenta és nagymagyar igényről letéve, véglegesen a prágai kormányzat árnyékában óhajtotta berendezni életét. A magyarság útját a legjobban talán az ifjúságé fejezi ki, amely a kommunista szervezetekből a szélsőbaloldali Sarlós mozgalmon át jutott el a keresztény-szocialista, katolikus Prohászka-körök szerve-

zetéig, hogy egyre jobban hangsúlyozza benne a nemzeti gondolatot. A keresztény, nemzeti és szocialista szintézis tehát merőben más feltételek mellett s adottságok között, a Felvidéken is éppen úgy kialakult, mint a Délvidéken és a trianoni Magyarországon. A csehszlovák kormányok egyre fokozódó magyarellenes nyomása alatt ment végbe ez a fejlődési folyamat. A csehszlovákiai magyarok és elsősorban az ifjúság, amelynek egy része Prágában végezte az egyetemet, ellenséges volta ellenére is elismeréssel adózott Csehszlovákia demokratikus berendezésének és a neobarok Magyarország külsőségeit levetve, a demokráciában kereste a magyar életformát, megfedkezve arról, hogy azt elsősorban kisebbségi mi-volta miatt keresi. A lényeg azonban az, hogy szoros érintkezésbe jutott Csehszlovákián át a nyugati demokráciákkal, hogy előbb hódoljon neki, talán csak azért, hogy később annál gyökeresebben kigyógyuljon illúzióiból és valótlanágaiból. Amikor az első bécsi döntés 1938. őszén Magyarországhoz csatolta a Felvidék egy részét, a hazatért magyarok *erős lökést adtak a megújulási mozgalmaknak*, de arra nem voltak kellőképpen felkészülve és az idő is ellenük munkálkodott, hogy élre kerüljenek. Önálló pártkiszérlésük után politikailag megoszlottak gróf Teleki Pál miniszterelnök és Imrédy Béla ellenzéki pártja között. Különösen szociális szempontból hoztak sok értéket magukkal az országba, mert ilyen szempontból nagy számban rendelkeztek kiművelt emberfők felett. Ők is a népre építettek fel mindent és a demokratikus, valamint liberális berendezkedésű államban főleg az első időkben alkalmuk nyílt arra is, hogy gyakorlati népi politikát folytassanak. Irodalomban, művészetben, tudományban egyaránt a nép felé fordultak és a felvidéki magyar nép a kisebbségi közösségben vezetőivel egyenrangú tényezővé emelkedett.

KÜLÖNLEGES VOLT ERDÉLY HELYZETE. Az összeomlás után az erdélyi magyarságban élni és hatni kezdtek az egykor független erdélyi fejedelemség, az önálló Erdély hagyományai. Természetesen megszépítették ezeket a hagyományokat, de mert nem hamisították meg őket, éltek és eleven erővel hatottak. A három nemzet és négy vallás hazájában mindig nagy szerepet játszott a nép. Nagy szerepet különösképpen azért, mert nagy tömegei voltak nemesként a politikai jogok birtokában. Nagy szerepet játszott azért is, mert a nép állagának megtartásától, gazdasági és szellemi erejének megőrzésétől függött az erdélyi magyarság fennmaradása.

Az erdélyi magyarság is elsősorban önmagát kezdte vizsgálni és lázasan kereste azokat a kristályosodási pontokat, amelyek körül felépítheti életét. Az erdélyi libertinizmus, az erdélyi magyarságnak egészen különleges szabadságszellemé volt magatartásának alapvető motívuma. A társadalmi rétegek között Erdélyben sohasem volt olyan mély szakadék, mint Magyarország vagy Európa más tájain és a szabadságot Erdélyben nemcsak Rákóczi szűzmáriás zászlaja, hanem elsősorban az a szellem képviselte, amelynek erejénél fogva élő valóság volt az emberek egymásközötti szabadsága. A román kormányzat nemzeti érdekből radikálisan

(talán inkább azt mondhatnók: brutálisan) végrehajtott agrár-reformja tönkretette a magyar birtokos osztályt, a gazdasági világválság idején keresztülvitt konverzió pedig a magyar banktőkét és magántőkét pusztította el egyetlen tollvonással. Az anyagi erejében ilyen mértékben megfogyatkozott magyarság sorait egymástól elválasztó társadalmi válaszfalak úgyszólván teljesen leomlottak. A népiség eszméje győzedelmeskedett szükségképpen itt is, de a népiség nem jelentett Erdélyben szellemi forradalmat, mint a trianoni Magyarországon, pusztá kényszerűséget, mint a Délvidéken, vagy szervezetet, mint a Felvidéken. Jelentette a nép életét és minden magyarnak a népi életben való azonosulását. Méltán mondhatta tehát Északerdély visszatértekor gróf Teleki Pál miniszterelnök: *»Az erdélyi magyarság sohasem ismert vallási, rang- és osztálykülönbségeket, most tehát mint tökéletesen eggyéforrt társadalmi erő teljesítheti hivatását Magyarország megerősítésébe és felvirágoztatásában.«*

A népi gondolat gyakorlati cselekedetté lett Erdélyben. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, amely a közép- és nagybirtokos osztály érdekképviselője volt, a harmincas évek közepén népi szervezetté alakult át és a magyar kisgazdák fellegvára, irányítója és istápolója lett. Párhuzamosan az ő munkájával haladt a szövetkezetek tevékenysége, úgy, hogy az erdélyi magyar népkisebbség politikai és gazdasági szervezetei szinte azonosultak. Erre az erős népi és közösségi életformára épített az erdélyi szellem. Az erdélyi magyar írók a nagy nemzeti célok szolgálatában új irodalmat teremtenek. Céhbe tömörülnek és megalakítják a Helikont, hogy vállalva munkálkodjanak a magyar szellem diadalán. A szinte elviselhetetlenül nehéz kisebbségi sorsban Erdély magyarjai számára nem volt más választás, mint életüknek minden percében vállalni a magyarságot. A mult századvég fentebb vázolt illuzionista nemzet-eszméjének Erdélyben sohasem volt keletje, de annak még legkisebb megnyilvánulásait is kíméletlenül kiírtotta a kétévtizedes kisebbségi sors. Messzi évszázadokba nyúlt vissza ez a magyarság és útját nemcsak rég halott nagy magyarok szelleme, hanem a jelen cselekedetei is megvilágították.

A valóság iránti érzék, a gyakorlati cselekedet értékének felismerése jellemezte ezt a magyarságot, a maga útján kiteljesedetebb formákban, egységesen és tömegekre támaszkodva jutott el a magyar életformáig, amelyek szintézisét Tamási Áron foglalta össze örökszép szavakban egy fiatalokból álló népközösségi értekezleten tartott megnyitó beszédében: *»Nem titkoltuk soha s most együttesen is, mint egy szív és egy lélek vallomást teszünk jelünkről, amelyet minden körülmények között hordozni kívánunk magunk előtt és magunkban. Ez a jel egy csillag, mely nem ötágúan gazdag, mint a boldog betlehemi pásztoroké, hanem három ágával szegény, de szigorú. Nem a megszületett Messiást jelzi, hanem csak a vágyat utána, ahogy Keresztelő Szent János látomásaiban jelenhetett meg egykoron sáska-hús erején, erdei kísértetek sürgésforgása közben. Egyik ágát Kereszténynek hívják, a másik ágát Nemzetinek hívják s a harmadikat Szociálisnak hívják. Keresztény*

a szónak ősi értelmében, mely a hitet és a hitért a halált rejti magában. Nemzeti a fogalom emberi és dicső magyar értelmében, mely örök virágokat nyitott végvári katonák sírján. Szociális a nemzet megszületéséért, melynek címere a nép.»

KISEBBSÉGI MAGYAROK lelkében és szenvedései által születtek meg ezek a gondolatok. Magyarok szívében és agyában, akik kisebbségi sorsban éltek a Délvidéken, a Felvidéken és Erdélyben, küzdve a mindennapi létért és viaskodva a létükre törő többségi hatalommal. Magyarok szívében születtek meg e gondolatok, akik kisebbségben éltek saját hazájukban is, szemben egy avitt és túlélt szellemiséggel és az országra lopakodott idegenek uralmával. A négyfelé szakadt magyarság soraiban így alakult ki húsz esztendő alatt egy láthatatlan arcvonal, mely lépésről-lépésre közeledik nagy céljának, a magyarabb magyarság kiteljesedésének eléréséhez. Tamási Áron fent idézett szavait néhány fiatal erdélyi magyarhoz intézte, de azok megnövekedtek és élők maradtak, hogy zárószavai immár a megnagyobbodott országban felvonuló láthatatlan arcvonal minden katonájához szóljanak: »Magyarok fiai! A keresztény eszmének hívei, a nemzeti gondolat jegyesei, a szociális meggyőződés lovagjai! Munkátok elé ezt a csillagot emelem, legyetek hozzá hívek és alatta teremjete, olyan gyümölcsöket, melyeket idő jöttével megszoríthat az isteni csoda, mint az öt árpakenyeret.«

ÚJHUNGÁRIA?

HÁROMÁGÚ CSILLAG jegyében született meg tehát, csodálatos szintézisben, négy országra szakadt fiai lelkében az új magyar szellemiség. Súlyosan és fenyegetően merül fel a kérdés, hogy milyen értéket és erőt képvisel az az országban és Európában, ahol a közhatalom és a fegyverek kategóriái most az uralkodók. És ugyanilyen súlyosan vetődik fel a kérdés, hogy mennyiben lehet ezt a szintézist gyakorlati tényezővé tenni, hogyan lehet megteremteni az azonos szellemiségű, azonos gondolkozású emberek között a gyakorlati együttműködést. Mert nem elegendő, hogy ez a szellem csak írásművészetben nyilvánuljon meg, hogy szűk körökben azonosítsa embereket. Kell, hogy ez a szellem gyakorolja a nemzetvezetés jogát. Meg kell nyilvánulnia és érvényesülnie kell fenn és lenn egyaránt. Kétségtelen, hogy megnyilvánul már is. Szülője és formálója kormányprogrammoknak éppen úgy, mint szétszórta egyesek cselekedeteinek. De még mindig magánhordja a szétszórtság bélyegét. Mint a diaszpóra tagjai, működnek hívei és lovagjai. Pedig a közelgő, nagy, döntő pillanatokban, amelyekben talán évszázadokra dől el sorsunk, teljes erővel kell, hogy érvényesüljön. Nemcsak azért, mert magyar. Nemcsak azért, mert megpróbáltatások igaz szülötte. Hanem azért, mert európai. Európai a szó legnemesebb és legszigorúbb értelmében. Az eljövendő Európa szelleme. Az a szellem, amelynek mindenképpen győzedelmeskednie kell, mert bukása Európa bukását jelentené.

Németországhoz és Itáliához nemcsak a politikai érdek fűz. Elsősorban ez a szellemiség az, amely bennünket, magyarokat összeköt velük. Ha mi belső betegségekkel és ferdeségekkel küzdöttünk meg, hogy megszülethessék az új magyar szellem, ők még nagyobb és súlyosabb betegségekkel és ferdeségekkel küszködtek. De ami nálunk virtuálisan él, az náluk már gyakorlati és megfogható valóság. Ezt a *virtuális Magyarországot* kell nekünk valósággá tennünk. Dörömbölve a lelkeken és megvilágosítva a koponyákat. Hiszen már régen leomlasztottuk a bástyákat és betörtük a kapukat. Immár csupán a leplet kell félrerántanunk, hogy előttünk ragyogjon a fejedelmi kép: az új Európában az új Hungária.

ZATHURECZKY GYULA

A SZLÁV VESZEDELEM

MINDEN NÉPNEK A JÖVŐJÉT természetes szaporodása szabja meg. Ha a nép szaporodása kielégítő, akkor a nép fejlődik, ha nem, létszámában előbb megállapodik, majd egyre csökkenve a lassú kihalásnak néz elébe.

A természetes szaporodás *nyers* mértékét a születések és a halálozások számának a különbsége szabja meg. Ez a különbség azonban a szaporodás *reális* megállapítása szempontjából *nem kielégítő*, mert pl. csökkent számú születések ellenére kisebb halálozási arányszám esetén a szaporodás *nyers* eredménye ugyanaz lehet. Viszont ebben az esetben a nép létszámának növekedése nem az utódok számának gyarapodásában, hanem az átlagos életkor meghosszabbodásában s így az öregebb korosztályok számának és terjedelmének bővülésében leli magyarázatát.

Így azután a *szaporodás csak látszólagos lehet*, mert a nép felépítésének alapját adó fiatal korosztályok kisebb száma mellett az öregebb korosztályok nagyobb létszámának köszönhető, s csak addig tartható fenn, míg ezek a felső korosztályok a most már emelkedettebb életkorátlagot el nem érik. Ekkor ugyanis a halál beváltja »tökéjét« és az egyszerre fellépő nagyobb halálozás, nem találván pótlását a csökkent születésekben, a népesség fogyását eredményezi.

Korunk általános jelensége: a *születések számának fokozódó csökkenése elsősorban a kulturnépeket sújítja, ennek ellenére legtöbbjük létszáma mégis emelkedést mutat*, mert a közegészségügyi viszonyok javulása a halálozások arányszámának csökkentésével az életkorok átlagos meghosszabbítására vezetett.

Ha *hazánkat* vesszük például, jól látjuk ezt, hiszen 1880-ban minden ezer előre 34,4, míg 1940-ben csak 14 halálozás esett, úgy, hogy az 1880-as mérték alapján az 1940. évben 373.480 embernek kellett volna meghalnia és a valóságban meghalt 160.109.¹ Ennek következtében a születéskor várható *átlagos élettartam* Nagymagyarország területén *Antal Lajos* szerint az 1900–1901. évre számítva a férfiaknál 37,12, a nőknél 37,88 év volt, 1930–31-ben pedig a trianoni csonkaország területén az előbbieknél 48,27, az utóbbiaknál 51,34 évre emelkedett.²

Ezzel szemben a *születések száma is hatalmas mértékben fogott*. A Horvátország nélküli Nagymagyarországnak az 1881–85 évre terjedő ötéves periódusban évenként ezer lakosra eső 44,3 élveszületési arányszáma azóta folytonosan csökkent, olyannyira, hogy a csonkaországban az 1931–35. évek évi 22,4 ezrelékes átlagával az előbbinek már csak majdnem pontosan a fele. Sőt a legutóbbi években még ennél is kisebb: 1937-ben 20,2 1938-ban 20,1 1939-ben 19,6 és 1940-ben 20,0 ezrelék. Ez utóbbi két évben ugyan, ha a fel-

¹ A felvidéki peremmel és a Kárpátaljával gyarapodott trianoni területen.

² *Antal Lajos*: A magyar népesedés kérdései. Budapest, 1942., 39. l.

Élveszületések száma (1000 lakosra számítva).

Ország	1913	1924– 1929	1932	1933	1934	1935	1936
Magyarország	33,8	26,6	23,4	22,0	21,9	20,9	20,0
Ausztria	24,1	18,9	15,2	14,3	13,5	13,2	13,1
Csehszlovákia	–	24,1	21,0	19,2	18,7	17,9	17,4
Németország	26,9	19,3	15,1	14,7	18,0	18,9	19,0
Danzig	–	24,2	19,9	19,0	21,8	22,9	–
Franciaország	19,0	18,4	17,3	16,2	16,2	15,3	15,0
Svájc	23,1	17,9	16,7	16,4	16,2	16,0	15,6
Belgium	22,4	18,9	17,6	16,5	16,0	15,4	15,1
Hollandia	28,2	23,7	22,0	20,8	20,7	20,2	20,1
Anglia	24,2	17,9	15,8	14,9	15,3	15,2	15,3
Irország		20,5	18,9	19,2	19,2	19,6	19,6
Svédország	23,2	16,7	14,5	13,7	13,7	13,8	–
Norvégia	25,1	18,8	16,0	14,8	14,6	14,6	14,8
Dánia	25,6	20,2	18,0	17,3	17,8	17,7	–
Finnország	27,2	21,7	18,7	17,4	18,1	18,5	–
Litvánia	–	28,7	27,3	25,7	24,8	23,3	24,1
Lettország	–	21,4	19,4	17,8	17,1	17,6	18,1
Észtország	–	18,1	17,6	16,2	15,4	15,9	16,1
Lengyelország	–	33,6	28,7	26,5	26,5	26,1	26,1
Románia	42,1	35,5	35,9	32,0	32,4	30,7	–
Jugoszlávia	–	34,2	32,8	31,4	31,5	–	–
Bulgária	–	36,0	31,4	29,1	30,0	26,2	–
Görögország	–	27,9	28,5	28,8	31,2	28,1	–
Olaszország	31,7	26,9	23,8	23,7	23,4	23,3	22,2
Spanyolország	20,4	29,4	28,2	27,8	26,3	25,7	–
Portugália	32,3	33,7	29,8	28,9	28,4	28,4	28,5

vidéki visszacsatolt területet is figyelembe vesszük, valamivel magasabb az élveszületések száma: 1939-ben 19,9 s a Kárpátalját is számításba véve 1940-ben 21,2 ezrelék, de még ekkor – vagyis a rutének és a felvidékiek nagyobb szaporodásával együtt számítva – sem éri el az 1881–85. évek átlagának a felét.

Ennek ellenére a trianoni területen 1939-ben 5,9 és 1940-ben 5,7, a visszacsatolt felvidéki területtel nagyobbodott országban 1939-ben 6,2 és a Kárpátalját is belevéve 1940-ben 6,7 ezrelék természetes szaporodást mutat a statisztika, mert a megmaradó öregebb korosztályok (a fenti számítás szerint 1940-ben 213.371 fő) népünk létszámának a születések számának csökkenése következtében beálló fogyását feltartóztatták.

Hasonlóképpen pl. a Németbirodalom régi területének ezer lakosára az 1881–85. évben átlagban 37 élveszületés esett. Ez az arányszám a Saar-vidék nélküli Csonkanémetországban 1931-ben 16,0,

Halálozások száma (1000 lakosra számítva).

Ország	1913	1924– 1929	1932	1933	1934	1935	1936
Magyarország	22,3	17,8	17,9	14,7	14,5	15,2	14,2
Ausztria	18,4	14,7	13,9	13,2	12,7	13,6	13,2
Csehszlovákia	–	15,5	14,1	13,7	13,2	13,5	13,3
Németország	14,8	12,0	10,8	11,2	10,9	11,8	11,8
Danzig	–	13,2	11,4	11,5	11,7	12,4	–
Franciaország	17,5	17,1	15,8	15,8	15,1	15,7	15,3
Svájc	14,3	12,2	12,1	11,4	11,3	12,1	11,4
Belgium	14,6	13,4	13,2	13,1	12,2	12,8	12,2
Hollandia	12,3	10,0	9,0	8,8	8,4	8,7	8,7
Anglia	}	12,5	12,3	12,5	12,0	12,0	12,3
Írország		14,3	14,6	14,5	13,0	14,0	14,4
Svédország		13,7	12,1	11,6	11,2	11,7	–
Norvégia		13,3	11,1	10,6	10,2	9,9	10,3
Dánia		12,5	10,9	11,0	10,6	10,4	–
Finnország		16,1	14,2	12,6	12,9	12,4	–
Litvánia		–	16,4	15,3	13,5	14,6	13,3
Lettország		–	15,0	13,6	13,6	13,9	14,2
Észtország		–	16,3	14,8	14,7	14,1	15,0
Lengyelország		–	17,4	15,0	14,2	14,4	14,0
Románia		26,1	21,7	21,7	18,7	20,7	21,2
Jugoszlávia		–	20,0	19,2	16,9	17,0	–
Bulgária		–	19,3	16,3	15,5	14,1	14,4
Görögország		–	16,4	18,1	16,9	15,0	14,9
Olaszország		18,7	16,4	14,7	13,7	13,3	13,9
Spanyolország		22,1	19,0	16,4	16,4	16,0	15,6
Portugália		20,5	20,0	17,0	17,1	16,6	17,1

1932-ben 15,1 és 1933-ban 14,7, vagyis az előbbi felénél is kisebb lett.³

Vizsont a halálozások számának csökkenésével az élettartam átlagos meghosszabbodása is bekövetkezett és az 1881–90. évben a férfiak 37,17 és a nők 40,25 évi átlagos életkora, 1924–26-ra számítva 55,97, illetve 58,82 évre, sőt az 1932–33. évben a két nem átlagos életkorát együttvéve kereken 61 esztendőre emelkedett.⁴ Így azután a *népesség számának növekedése*, a kevesebb mint feleannyi születés ellenére is, habár csökkentett intenzitással, de *mégis folytatódott*.

Ez a jelenség a XIX. században Franciaországban kezdődött, s ma érinti majdnem valamennyi európai állam, sőt a többi világ-

³ *Burgdörfer Friedrich*: Aufbau und Bewegung der Bevölkerung. Leipzig, 1935., 86. l.

⁴ *Burgdörfer* i. m. 128. l.

rész fehér lakosságát is, de a születések csökkenésének mértéke, hasonlóképpen a halálozások számának kisebbedése országonként más és más eredményt mutat.

Egyszerűbb áttekintés céljából vegyük az egyes európai országok utolsó békeévének, az 1913. évnek az adatait, s vessük egybe a legutóbbi európai területi változások előtti utolsó évek adataival. (1–3. táblázat).⁵

A születések adatait átvizsgálva, rögtön feltűnik, hogy míg 1913-ban csak *Franciaország* születési arányszáma volt a 20 ezrelék alatt, addig 1932-ben már 14 európai országban csökkent a születések száma oly mértékben, hogy ezt az arányszámot nem éri el. Sőt 1936-ban már *hazánk* és *Hollandia* is épp hogy eléri ezt a mértéket.

A születéscsökkenés legjobban az északi és nyugati államokat érinti. A déli és keleti államok születési arányszáma is csökken, de eredetileg olyan magas volt, hogy még mindig jóval felülmulja a többiekét. Így *Portugália* 1932-ben még a 30 ezrelék felett van, *Románia*, *Jugoszlávia* szintén. Ez utóbbiak még éveken át megtartják e magas születési arányszámot. Utánuk közvetlenül a keleti, majd a déli államok következnek, elsősorban *Lengyelország*, *Litvánia*, *Görögország*, *Bulgária* és *Spanyolország*.

Ezeknek az országoknak a születési arányszáma az észak- és nyugateurópai államok arányszámainak *másfélszerese* vagy *kétszerese*.

Ha most ehhez hozzávesszük az 1927. évből *Szovjetukrajnának* 40,3, *Fehéroroszországnak* 38,6, vagy az egész európai *Szovjetország* 44,2 ezrelékes élveszületési arányszámát, a *keleteurópai szláv népek születési intenzitásának a nyugat- és középeurópai népeket jóval meghaladó mértéke nyilvánvalóvá lesz.*

HA A HALÁLOZÁSOKAT tartalmazó táblázatot vesszük vizsgálat alá, 1913-ban még sorrendben *Románia*, *hazánk*, *Spanyolország* és *Portugália* halálozási arányszáma lépte túl a 20 ezreléket, 1932-re valamennyi államé ez alá szállott, viszont 1935-ben *Románia* újra elérte ezt a fokozatot. *Szovjetországban* 1927-ben 21,9, 1928-ban 18,2 és 1929-ben 23,3 ezrelék volt a halálozás, s így a keleti államok *magasabb születési számának magasabb halálozási arányszám felelt meg.* Azonban a halálozási arányszám magasabb mivolta nem volt párhuzamos a születések számának többletével, hanem sokkal csekélyebb mértéket mutatott s így ez államok *nyers természetes szaporodása a nyugat- és középeurópai államok szaporodását jóval meghaladta.*

A természetes szaporodás sorrendjében 1932-ben *Bulgária*, *Románia*, *Lengyelország* vezetnek, de *Ukrajna* 1927-ben 22,5, *Fehéroroszország* 24,5 és európai *Szovjetország* 21,9 szaporodási arányszámával ezeket az országokat is jóval felülmulja.

Így azután a *relatív szaporodásnak* ez a nagy mértéke azt eredményezi, hogy pl. 1932-ben amíg *hazánkban* 48.423-al, vagy *Németországban* 285.484-el több gyermek született, mint amennyi ember

⁵ *Burgdörfer Friedrich:* Völker am Abgrund. IX. Aufl. München, 1937., 12–13. l.

A halálozásnál több születés (1000 lakosra számítva).

Ország	1913	1924– 1929	1932	1933	1934	1935	1936
Magyarország	11,5	8,8	5,5	7,3	7,4	5,7	5,8
Ausztria	5,7	4,2	1,3	1,1	0,8	–0,4	–0,1
Csehszlovákia	–	8,6	5,5	5,5	5,5	4,4	4,1
Németország	12,1	7,3	4,3	3,5	7,1	7,0	7,2
Danzig	–	11,0	8,5	7,5	10,1	10,5	–
Franciaország	1,5	1,3	1,4	0,4	1,1	–0,4	–0,3
Svájc	8,8	5,7	4,6	5,0	4,9	3,9	4,2
Belgium	7,8	5,5	4,4	3,4	3,8	2,6	2,9
Hollandia	15,9	13,7	13,0	12,0	12,3	11,5	11,4
Anglia	9,9	5,4	3,5	2,4	3,3	3,2	3,0
Irország		5,9	4,4	5,7	6,2	5,6	3,2
Svédország	9,5	4,6	2,9	2,5	2,4	2,1	–
Norvégia	11,8	7,7	5,4	4,6	4,7	4,4	4,5
Dánia	13,1	9,1	7,0	6,7	7,4	6,6	–
Finnország	11,1	7,5	6,1	4,5	5,7	6,5	–
Litvánia	–	12,3	12,0	12,2	10,2	9,4	10,8
Lettország	–	6,4	5,7	4,2	3,2	3,4	4,0
Esztország	–	1,8	2,8	1,5	1,3	0,9	0,5
Lengyelország	–	16,2	13,7	12,3	12,1	12,1	11,9
Románia	16,0	13,8	14,2	13,3	11,7	9,5	–
Jugoszlávia	–	14,1	13,6	14,5	14,5	–	–
Bulgária	–	16,7	15,1	13,6	15,9	11,8	–
Görögország	–	11,5	10,4	11,9	16,2	13,2	–
Olaszország	13,0	10,5	9,2	10,0	10,1	9,4	8,7
Spanyolország	8,3	10,4	11,8	11,4	10,3	10,1	–
Portugália	11,8	13,7	12,8	11,8	11,8	11,3	12,1

meghalt, a Németországhoz mérten feleannyi Lengyelországban 444.991 lélek a születési többlet. *Burgdörfer* szerint a Lengyelországgal körülbelül egyenlő nagyságú *Ukrajna* 1929-ben 518.000 lélek születési többlettel bírt, európai *Szovjetország* pedig 114 millió lélekszám mellett 2,6 millió születési többlettel rendelkezett, s ez a szám egész *Szovjetországot* illetőleg 3.3–3.5 millió évenkénti születési többletre becsülhető.⁶

MÁR EZEK A NYERS ADATOK IS megdöbbentő képét adják a szláv népek szaporodási túlsúlyának, de még plasztikusabbá válik e kép, ha a halálozási és születési arányszámokat *korrekciónak* vetjük alá és ebből számítjuk a népek szaporodási egyenlegét. Az eddigi táblázatokból is nyilvánvaló, hogy a születések csökkenése

⁶ *Burgdörfer Friedrich: Volk ohne Jugend. III. Aufl. 1939., 370. l.*

sokkal rohamosabb, mint a halálozásoké s így a kettő közötti különbség lassankint eltűnik. *Azonban a nyers születési és halálozási számok teljesen megtévesztenek, éppen az átlagos életkor növekedése miatt.* Ha ugyanis az 1940. évben a halálozás 14,5 ezreléket tesz ki, akkor minden újszülött gyermeknek átlagban $1000:14,5 = 69$ évet kellene megélnie; ez most a még megnövekedett átlagos élettartam mellett is utópisztikusnak látszik. Fentebb már közöltem az 1930–31. évek átlagos élettartamát, ha a férfiakat és nőket egybevonjuk, akkor 49,8 évet kapunk, pedig ugyanezeknek az éveknek halandósági középátlaga 16,1 ezrelék lévén a fenti számítás alapján 62 év átlagos életkor jönne ki. Így tehát visszafordítva a számítást, 49,8 év átlagos életkornak $1000:49,8$, kerekén 20 ezrelék évenkénti halálozás felelne meg, hogy a népesség száma és összetétele ne változzék (Burgdörfer). Ezt a számot ma még nem érjük el, mert egyrészt a kevesebb csecsemőnek kisebb a halandósága, másrészt az élettartam növekedésével a középső, tehát életerősebb korosztályok meggyarapodtak. Akkor azonban, amikor ezek az életkor átlagát meghaladják a halálozások számának lényeges emelkedésével *a jelenlegi látszólagosan kedvező halálozási arányszám fel fog szökni*, s egyszerre pótolja majd azt a 20% minust, amelyet ma e számítás szerint mutat.

Már most *ha egy nép az állományát meg akarja tartani, legalább annyi gyermeket kell világra hoznia, mint amennyi embere meghal.* Így e javított halálozási szám a születési számok minimumát mutatja, ha ezt nem éri el a nép, akkor fogyni kezd. Viszont ezt a gyermekszámot nem az összes nők, hanem csak a szaporodás-képes korban lévő nők biztosíthatják. Ámde ezek egyrésze nem megy férjhez s így a népesség létszámának a megtartásához a házas nőknek nagyobb szaporasága szükséges, mint amit az egyszerű átlagszámok megjelölnek.

E megfontolások alapján a lakosság összlétszámát ismét állandónak véve, megfelelő számítással *a születési arányszámok is javításra szorulnak.* A javított születési és halálozási arányszámok adják azután a *javított egyenleget*, amely most már az előbbi s a tényleges viszonyokat elhomályosító nyers szaporodási számok helyett a szaporodás való mértékét adja meg.

Magától értetődő, hogy ezt a javítást csak oly államok statisztikai adataival lehet végrehajtani, ahol a megfelelő halandósági és korelosztási táblázatok közzé vannak téve s így a számítások elvégezhetők.

Ilyen javított népesedésbiológiai egyenletek alapján⁷ 1929–30-ban a *Németbirodalom* 5,9 ezrelékes nyers születési többlete 2,3 ezrelék *hiánnyá* változik. Hasonlóan 5,1 ezrelék nyers szaporulat helyett 2,3 hiányt mutat *Svájc*. Ugyancsak 6,7 ezrelék többlet helyett 1,2 *Norvégia*, 8,1 többlet helyett 0,4 *Dánia*, 3,9 többlet helyett 3,2 *Anglia* és *Wales* és 1,1 többlet helyett 0,4 ezrelék *Franciaország* hiánya. Viszont *Olaszország* 4,4, *Ukrajna* 7,7 és *Lengyel-*

⁷ Burgdörfer Friedrich: Volk ohne Jugend. III. Aufl. Berlin, 1935–39., 376. l.

Az európai népek javított születési egyenlege Burgdörfer után.

Ország	Javított halá- lozási arány- szám	Javított szüle- tési arányszám		Javított szüle- tési többlet		Nyers születési többlet	
	Más-más évekből 1920–27 között	1926/27	1929/30	1926/27	1929/30	1926/27	1929/30
Németország	17,2	15,9	14,9	–1,3	–2,3	7,2	5,9
Svájc	16,5	14,7	14,2	–1,8	–2,3	5,8	5,1
Svédország	16,6	14,9	13,7	–1,7	–2,9	4,3	3,6
Norvégia	16,4	17,0	15,2	+0,6	–1,2	7,8	6,7
Dánia	16,3	17,1	15,9	+0,8	–0,4	8,8	8,1
Anglia és Wales	17,1	14,6	13,9	–2,5	–3,2	5,3	3,9
Irország	17,3	20,9	18,2	+3,6	+0,9	6,0	5,6
Hollandia	15,8	21,0	20,1	+5,2	+4,3	13,4	13,1
Franciaország	18,4	18,4	18,0	+0,0	–0,4	1,5	1,1
Olaszország	19,8	24,9	24,2	+5,1	+4,4	10,8	10,8
Ukrajna	22,2	35,1	29,9	+12,9	+7,7	23,3	19,2
Lengyelország	20,4	28,8	27,6	+8,4	+7,2	14,7	16,3

ország 7,2 többlettel szerepel, s így annak ellenére, hogy a nyers természetes szaporodási számok (10,8, illetve 19,2 és 16,3) a korrekcióval lényegesen kisebbek lettek, ez országok mégis évente jelentékeny pozitív szaporodással bírnak. A két szláv nép szaporodási többlete lényegesen magasabb az olaszokénál, s mutatja e két nép szaporodásának egészséges és erőteljes intenzitását.

A germán népek közül egyedül Hollandiának van + 4,3 ezreléknyi javított pozitív szaporodási egyenlege, a latin népek közül Franciaország mérlege körülbelül kiegyenlített volt (azóta a vesztett háború ezt is megdöntötte), Olaszországnál pedig a szaporodás a népállomány megtartási minimumát egyötöddel múlja felül, míg a szláv népeknél nagyjából egyharmaddal,⁸ sőt még valamivel többel!

Ezek a tények pedig nem megvetendők. Ha egy népcsoportban átlagban 3 gyermek éri meg, hogy családot alapíthasson, míg egy másikban eggyel több, tehát 4 gyermek, s jelenleg mindegyikük egyenlő arányban foglaltatik a lakosságban, akkor egy nemzedéket 33 évnek számítva 100 év múlva, 3 generáció elmúltával az előbbi a lakosságnak 28%-át, az utóbbi pedig 72%-át teszi, s 300 év, 9 nemzedék múltával az első 7%-ra csökken, míg a második 93%-ra növekszik.⁹

Sőt a gyermekáldásnak ennél kisebb különbségei is nagyfontosságúak, ezt a leghatásosabban érzékelteti Ammon jeles anthropológus és szociológus számítása, mely szerint feltéve, hogy két fajta egyenlő arányban van képviselve a lakosságban, de gyermekáldásuk 3,3 és 3,4, vagyis 1:1,03, akkor az utóbbi, vagyis a 0,1%-kal több gyermekkel bíró fajta 23 és fél generáció – 775 év – alatt az elsőnek kétszerese, 47 generáció alatt pedig a négyszerese lesz.¹⁰

⁸ Burgdörfer i. m. 378. l.

⁹ Galton F.: Hereditary Genius. London, 1869.

¹⁰ Ammon O.: Die natürliche Auslese beim Menschen, 1893., 7., Satz.

Itt pedig nemcsak *többletszaporodással van dolgunk*, hanem a legtöbb esetben *szaporodási többlet és népcsökkenés áll egymással szemben, s így a szláv népek szaporodási túlsúlya rövid időn belül éreztetheti hatását.*

Hogy milyen eltolódások állhatnak e tekintetben elő, azt igen jól mutatja az egy adott népesség megkétszereződéséhez szükséges időnek figyelembe vétele.¹¹

Évi szaporodás	Megkétszereződéshez szükséges idő
1 ezrelék	693 év
2 „	347 „
3 „	231 „
4 „	174 „
5 „	139 „
6 „	116 „
7 „	99 „
8 „	87 „
9 „	77 „
10 „	69,7 „
11 „	63,4 „
12 „	58,1 „
13 „	53,7 „
14 „	49,9 „
15 „	46,1 „
20 „	35,0 „

Így azután, ha a háború közbe nem jön, *Ukrajna 87 év alatt, Lengyelország pedig 99 év alatt megkétszerezte volna lakosságának létszámát.* Ezzel szemben a legszaporább nem szláv államnak, *Olaszországnak lakossága megkétszereződéséhez 158 esztendőre lenne szüksége,* mely idő alatt *Ukrajna lakossága a jelenleginek majdnem négyszerese lenne már.*

Nyilvánvaló ezekből, hogy az *európai népesedés súlypontja* az utóbbi években általában a *keleteurópai népekre* esett, s így ezek, s tekintettel arra, hogy túlnyomó többségük szláv, velük a *szláv-ság egyre jelentősebb részét adja Európa lakosságának.*

A JÖVŐRE VONATKOZÓLAG *Burgdörfer* végzett különböző számításokat. Először *területileg* csoportosította az európai államokat, mégpedig az általa javított szaporodási egyenlegek alapján az azonos értékűeket, illetve közelállókat összevonva.¹²

	Népesség 1925-ben		Számított népesség 1960-ban	
	millió	%	millió	%
Nyugat és Középeurópa	176,3	37,2	189	31,7
Skandinávia és Finnország	15,7	3,3	17,6	3,0
Déli latin országok	68,3	14,4	85,9	14,4
Keleteurópai államok beleértve a balti államokat és Romániát	165,4	35,0	243,1	40,8
Magyarország és Csehszlovákia	22,6	4,8	27,1	4,6
Balkáni államok	25,2	5,3	32,7	5,5

¹¹ Antal: i. m. 49. l.

¹² *Burgdörfer Friedrich: Volk ohne Jugend, III. Aufl. 386. és 388. l.*

Ez a táblázat már magában mutatja, hogy az 1960. évre számított népességben *a keleteurópai államok*, s így a *szlávság* lényegesen *magasabb számmal fog szerepelni*. A déli *latin országok* (Olaszország, Spanyolország és Portugália) pontosan *megtartják állományukat*. A *Balkán-államok* valamivel *nagyobb százalékban* fognak szerepelni, míg *házáknak* és a vele együtt népesedésbiológiai tekintetben *Ungern-Sternberg* szerint¹³ a kelet és nyugat közti helyen lévő *cseh és szlovák népnek arányszáma* valamit *csökken*. Körülbelül hasonló mértékben *vesztenék* arányszámukból a *svéd, norvég és finn*, ellenben *nagymérvű* a többi nyugati állam, s elsősorban *Németország, Franciaország, Anglia és Írország*, valamint a kisebb nyugateurópai államok együttes *arányszámának a csökkenése*.

A *szlávság* létszámának *emelkedése* még jobban látszik akkor, ha az európai népeket a három nagy nyelvcsalád szerint csoportosítjuk.

	1810		1910		1930		1960	
	millió	%	millió	%	millió	%	millió	%
I. Germán népek	59	31,6	152	34,0	149	30,0	160	26,9
II. Latin népek	63	33,7	108	24,3	121	24,4	133	22,3
III. Szláv népek	65	34,7	187	41,7	226	45,6	303	50,8
Európa együtt	187	100,0	447	100,0	496	100,0	596	100,0

Ha az összeállítás – mint maga *Burgdörfer*¹⁴ is elismeri – kissé önkényes, tekintettel arra, hogy a kisebb népeket tetszőlegesen osztotta be, így kerültek pl. a finnek a germánok közé, mi pedig Romániával a szlávok csoportjába, ennek ellenére végeredményben *nem tagadható a szláv népek fokozódó túlsúlya*.

1810-ben a három nyelvcsalád közel egyenlő nagy volt, *1960-ban a szláv népek száma már ugyanannyi, mint a másik két népcsoporté*, még abban az esetben is, ha a magyarokat és a románokat kivonjuk, mert a germán csoportból ebben az esetben kiesnek a finnek s az arányeltolódás nagyjából nem változik.

Még sötétebbé válnak a kilátások, ha figyelembe vesszük azt, hogy ez a számítás még el is tolódhatik. Nevezetesen a szaporodásnak az eredménye függ az egyes generációk élettartamától, illetve a generációk váltakozásának időtartamától is. A gyorsabb generációváltkozással bíró nép több gyermeket hoz ugyanannyi idő alatt a világra s erősebb mértékben gyarapodik. Ha a lakosságban a két csoport egyenlően van képviselve, de azonos gyermekszámuk mellett egyikük generációinak átlagos élettartama 33 év és a másiknál 25, akkor a második csoport 100 év múlva 67%-a, 300 év múlva 89%-a lesz a lakosságnak, a lassúbb generációváltkozással bíró csoport 33, illetve 11%-nyi arányával szemben.

A valóságban azonban a korai generációváltkozással bíró csoportok a korai házasság folytán nagyobb gyermekszámmal bírnak, s így ha az első csoportban 33 évenként három gyermek éri el az utódok világrahozatalának lehetőségét, akkor a másodikban

¹³ *Ungern-Sternberg R.*: Die Ursachen des Geburtenrückganges im europäischen Kulturkreis. Berlin, 1932., 8. l.

¹⁴ *Burgdörfer Friedrich*: Volk ohne Jugend. III. Aufl. 383. l.

legalább négy érheti azt el, s így 100 év múlva 82,5%-a, 300 év múlva pedig 99,1%-a lesz a lakosságnak, s a vele eredetileg egyenlő arányban képviselt csoport majdnem eltűnik.

Már pedig Európa keletén a korai házasság a szabály, s így a gyorsabb generációváltakozás a valószínű, tehát *Burgdörfer számításai nem maximális, hanem minimális értéknek fogadhatók el.* Így azután a *szláv túlsúly növekedése még fokozottabb mérvű lesz az idők folyamán s Európa a teljes elszlávosodás veszélyének néz elébe.*

A *szlávság* nagyobb szaporaságának okait boncolgatni most túlságosan messze vezetne, ezzel szemben úgyis inkább az a kérdés, hogy vajjon lehet-e a mérleg kilendült karját az ellenkező oldalról egyensúlyba hozni és *a nyugati kulturnépek pusztulásának meginduló folyamatát féltartóztatni és általában a népek csökkenő születési számait felemelni?*

A FAJVÉDŐ TÖRVÉNYEK és berendezések szerint élő kínaiak, indiaiak és zsidók létszáma az idők folyamán nem csökkent, ellenben a születésszám korlátozása és a szaporodás csökkenése következtében a klasszikus kulturnépek elpusztultak. Kipusztult az ősi *Athén és Spárta* lakossága, de nemcsak a tisztavérű görögök és rómaiak haltak ki, hanem az országok egyéb lakosságának létszáma is erősen csökkent. Így pl. *Itália* Kr. e. 200-ban 22 millióra becsült lakossága Kr. u. 350-ben már csak 5 millió főt tett ki¹⁵ és könnyű zsákmánya lett a germán hódítók seregeinek. Pedig a római császárok már Augusztus óta törvényekkel védik a házasságot, sujtják a nőtlenséget és hajadonságot, valamint a gyermektelenséget. Éppúgy hiába próbálták a spártaiak népük pusztulásának folyamatát különböző kedvezményekkel fenntartani.

A mult idők e szomorú példája mutatja a születések csökkenésének gyászos következményét, de hogy ez a folyamat megállítható, az ma már nem vitás. A *Harmadik Birodalom* példája megmutatja, hogy *lehetséges a születések számát felfokozni, így a Német-birodalom*

1933-ban 14,7 ezrelék születési arányszáma

1934-ben 18,0 ezrelékre

1935-ben 18,9 ezrelékre

1936-ban 19,0 ezrelékre

1937-ben 18,8 ezrelékre

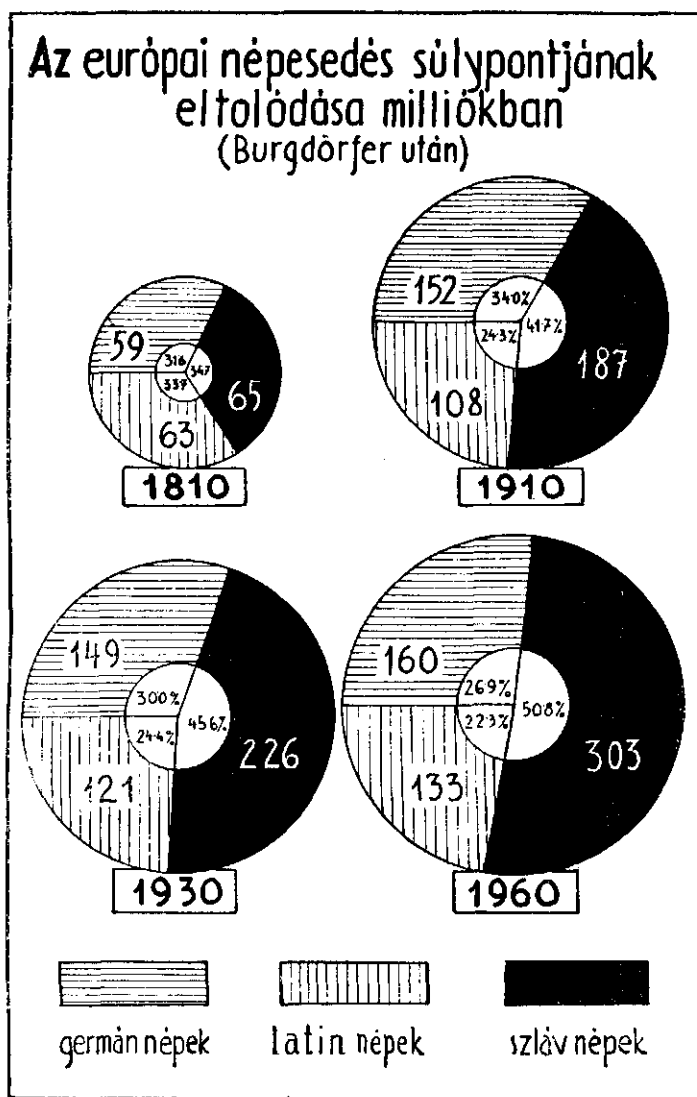
1938-ban 19,7 ezrelékre

1939-ben 20,8 ezrelékre emelkedett.¹⁶

A születések e hatalmas emelkedését megelőzte a házasságok számának erős növekedése. Így az 1932. évben ezer németre 7,9 házasságkötés esett, 1938-ban már 9,4, 1939-ben ez a szám még nagyobb lett, úgy, hogy kereken *százezerrel több házasságot kötöttek a régi birodalmi területen, mint 1938-ban.*

¹⁵ Saller K.: Einführung in die menschl. Erblchkeitslehre und Eugenik. Berlin, 1932., 224. l.

¹⁶ Kühn A., Staemmler M., Burgdörfer Fr.: Erbkunde, Rassenpflege Bevölkerungspolitik. Leipzig, 1940., 371. l.



Ezeket a tényeket a Harmadik Birodalom mintaszerű fajvédelmi és népesedéspolitikai törvényei (házassági kölcson, családi pótlék, családi adóreform stb.) kétségtelenül előmozdították, a fő mozgató erő azonban mégis az volt, hogy az új birodalmi rendszernek sikerült felkeltenie a német népben a *jövője iránti bizalmat, s felébreszteni benne a nép és faj iránti felelősséget*. Az erkölcsi felfogásnak a megváltozása, mely a házassodást és a gyermekek világrahozatalát *dicsőségnek, sőt kötelességnek* tekinti, eredményezi a gyermekáldás növekedését, amelyet az állam a maga részéről fenti törvé-

nyeivel: az egészségesek házasságának anyagi elősegítésével, a gyermekes családok életének megkönnyítésével erősen támogat.

Hasonló módon *Európa nyugatának megmentése még lehetséges*, ha a népek ráeszmélnek életük e sorskérdésének jelentőségére. *A szláv veszedelem* és más veszedelmek *bennünket is elnyeléssel fenyegetnek* s csak akkor állhatunk meg velük szemben, ha *nemzetünk iránti felelősségérzetünk felkeltésével és népiünk erkölcsi alapjainak megerősítésével egyidejűleg államéletünk központjába kerül jövőnk egyetlen záloga: a tiszta és sokgyermekes magyar család.*

MALÁN MIHÁLY

MÉGEGYSZER AZ IRODALMI SZEKTÁKRÓL

MULT SZÁMAINK EGYIKÉBEN megpróbáltunk magyarázatot találni azokra a szellemi jelenségekre, amelyek népi irodalmunk mai arcát mind általánosabb érvennyel határozzák meg s mindinkább gondolkodóba ejtik nemcsak az aggályoskodók táborát, de a magyarság ügyéért komolyan aggódókat is. Azokról a már mindennapossá vált személyi torzsalkodásokról van szó, amelyek egyrészt a népi és polgári irodalom képviselői között, másrészt a népi irodalom kebelén belül jelentkeztek, a megoszlás szellemét ültetve el új kibontakozások felé elindult irodalmi életünkbe. A népi és polgári szemlélet közt bekövetkezett elvi szakadást ha helyeselni nem is, de jelen társadalmi körülményeinkből úgyahogy még meg tudnók magyarázni, – annál érthetlenebb azonban a népi írók egymás ellen irányuló fenekedése, az az állandó belső villongás, mely a magasabb érdekeket figyelmen kívül hagyva kiscélú csetepatékban osztja meg másra hivatott erőit.

Mi az oka e belső meghasonlásnak? – ez a kérdés állott említett cikkünk középpontjában, erre kerestünk meggyőző feleletet. Természetesen könnyű lett volna az írói féltékenység lapos magyarázatával beérnünk, mint ahogy tették többen mások, vagy a vezérekedés hívságos kortünetére hivatkozva, e manapság annyira divatos magatartásban találni meg a jelenség gyökerét. Az ügy komolysága azonban s az érintett személyek emberi és írói hitele – úgy éreztük – nem tűr meg ilyen felszínes indokolást. Nagy célok talaja nem a hepciás kicsinyesség, még csak a sokat emlegetett emberi hiúság sem. Az úgynevezett nagy célok a *szolgálat szelleméből* fakadnak s abból az *erkölcsi felelősségből*, amit népünkkel szemben érzünk. Márpedig a népi írók célkitűzése valóban nagyvonalú: mozgalmukat méreteiben országosnak szánták (és szánják ma is), eszmeileg multat és jövőt felölelőnek, hatásában pedig átalakító erejűnek. A cél tehát olyan erkölcsi magasrendűsége utal, ami sehogyse szállítható le a hiúság és kicsinyesség értékszintjére. Ha azonban mégis akadna olyan, aki hasonló célok hangoztatásával egyéni érdekek szolgálatában szorgoskodik, arra a hiúság és kicsinyesség vádját ismét csak helytelenül alkalmaznók: az ennél sokkal súlyosabb, sokkal elmarasztalóbb ítéletet érdemelne. Ezt pedig ne tételezzük fel íróinkról. Nem, a kérdés nyitját mi nem láttuk annyira kézenfekvőnek. Az egész írói reform-mozgalom tüzetes áttekintése volt szükséges ahhoz, hogy a látszatokból kifejthessük a valóságot s rámutathassunk azokra a mélyebben fekvő s hatalmas lelki megrendülésekben gyökerező indító okokra, amelyek e visszatetsző jelenségeket egyszerre tragikusan érthetővé teszik és olyan lelki-szellemi összefüggésekre vezetnek, amiken – éppen a népi irodalom mindnyájunk által kellően értékelt ügyének érdekében – érdemes újra és újra komolyan elgondolkozni.

CIKKÜNK az írói mozgalom felmérése során annak *forradalmi* jellegére helyezte a hangsúlyt s a nyomán támadt szektás elkülönüléseket is egy sikertelen forradalom utókövetkezményeinek tekintette. Itt szellemi sikon valósult meg az, amire a történelem társadalompolitikai vonatkozásban elég példát nyújt: a bukott forradalom szektákba menekült. Ám ne felejtjük: a népi írók reformmozgalma kétségtelen szellemi célkitűzései mellett erőteljes társadalmi és politikai törekvéseket is tartalmazott, tehát még kevésbé vonhatta ki magát a forradalmi csatavesztés szinte törvényszerűleg kimutatható lelki következményei alól. E folyamat pszichológiájához tartozik, hogy a lélek, nem tudván beletörődni az elszenvedett vereségbe, önkénytelenül is fegyvert cserél: minthogy kézenfekvő és észszerű eszközökkel célját megvalósítania nem sikerült, igazságának megszállottságában a sejtelem és sugallat erőihez fordul, lassan-lassan *küldetésé* magasztosítva magában azt, amit addig egyszerűen feladatnak nevezett volna. Az elhivatott lelkek pedig tudvalevőleg a legpéldásabb individualisták: csak egyetlen küldetésben hisznek, – a sajátmagukéban. És itt már el is érkezünk a szekták gyökeréhez – ez esetben az irodalmi szektákéhoz.

Nem szeretünk visszaélni a szavakkal, így a »szekta« megjelölést is kellő megfontoltsággal s főként kellő tartalmi alátámasztással használtuk említett cikkünkben. Ennek ellenére *Gombos Gyula* a *Magyar Ut* hasábjain méltánytalannak, sőt támadó élűnek ítélte a dolgok ilyen beállítását s a mi elmarasztaló megjegyzéseinkkel szemben derűlátó részletességgel vázolta a »szekta« biztató esélyeit. Az a komolyság és ügyszeretet, ami Gombos cikkének minden sorából kicsendül, nem enged megállni az egyszerű tudomásulvételnél, hanem kötelező erővel álláspontunk részletesebb megvilágítására s ezzel minden esetleges félreértés kiküszöbölésére ösztönöz.

Már előző cikkünkben a jellemző idézetek egész sorát hoztuk fel – s nagyrészt éppen Gombos Gyula tanulmánykötetéből – annak érzékeltetésére, hogy a »vallásos sugallat«, a mithosz hogyan kezd mindinkább a népiség legsajátabb jegyévé lenni, s az írók magatartásába is hogyan vegyül egyre több az ősrégi papok, varázslók és ráolvasók mozdulataiból. Rámutattunk arra is, mint válik ez a magatartás egy új esztétikai értékrendszer alapjává, mely a tehetségben már nem csupán a művészi elhivatást keresi, hanem azon túlmenően az ősi értelemben vett kiválasztottság jeleit, vagyis – hogy újra idézzük ezt a jellemző feltételt – az író »ne sikerekben és eredményekben, hanem üdvösségben gondolkozzék«. Elméleti megnyilatkozások nem egy kitételére hivatkozva, felhívtuk a figyelmet arra az elutasító magatartásra, amit minden tudatossággal és józansággal szemben tanusítanak s jellemző példákön mutattuk meg, hogy miként ítélik el az »értelmi embert« és mindazt, ami »értelmcsinálta«, annak nyujtván a pálmát, aki tisztán ösztönvilágának indítékaira hallgat, akiben »nincsen semmi intellektuális«. Leértékelik az értelem szerepét, mert e mithikus felfogás szerint nem *megérteni* kell a dolgokat, hanem *hinni* bennük! Itt utaltunk a népiség dogmatikusaira, akiknek írásaiban ott találhatjuk a val-

lási szimbolizmus egész kifejezésétárát s akik ma már minden keretelés nélkül úgy beszélnek mozgalmukról: »a mi vallásunk«, követőikről pedig: »a mi híveink«. Mi ez, ha nem irodalmi vallásalapítás, mi ez, ha nem az a lelki fegyverváltás, amiről beszéltünk már s ami mithoszbba vesző kapcsolataival jellemző megnyilatkozása a szektába menekült legyőzettségnek. Szektába! Az még csak megjárna, ha *egyetlen* szektáról beszélhetnénk, ha a népi irodalom maga egyetlen elszánt szekta volna! Ha úgy jelentkezhethetne: egységes különállásban, hitben összekovácsolódva, minden személyi megnyilatkozást az Úgy szolgálatába állítva! Ha úgy volna »szekta«, ahogy a megélvő renddel szemben szakadár minden új szellemiség! De itt éppen arról van szó, hogy ez a szakadárság nemcsak a fennálló renddel szemben észlelhető, hanem teljes élességében megtalálható a népiesség eszmekörén belül is. Az »elhivatottság« individualizmusától indítva a jelentősebb íróegyénségek külön csoportokat szerveznek maguk körül, – Bibliájuknak továbbra is a népiesség eszméit tartva meg, csak itt-ott másként értelmezve azt. De ez az itt-ott mutakozó és legtöbbször nem is lényegbevágó nézetkülönbség elég ahhoz, hogy e csoportok szüntelen párviadalban álljanak egymással, nem egyszer kétségbe vonva egymás létezési jogát és elhivatottságát is. Ahogy multkori cikkünkben írtuk: »mindenik csoport *magát* jelenti ki az egyedül üdvözítőnek, mindenik *magában* véli fölfedezni azokat a feltételeket, amiken az új magyar élet, a magyarabb nemzeti jövő megépülhet«.

Mult cikkünkben tartózkodtunk attól, hogy művekre hivatkozunk, Németh László Kisebbségben c. tanulmányán kívül könyvre nem is történt kifejezett utalás. Most sem látjuk szükségét annak, hogy címekben keressünk igazolást, – olyan kérdése ez irodalmunknak, melyben nem a művön, hanem az *írói magatartáson* van a hangsúly. Nehéz az eszmét elválasztani hordozójától, nehéz függetleníteni az embertől a művet. Népi íróink legnagyobb hibája éppen az, hogy ezt a tényt jobbára figyelmen kívül hagyják, nem számolnak azzal, hogy ők tulajdonképpen soha sincsenek egyedül, hogy üvegfalú világukban minden mozdulatukat szemmel követhetik. Pedig megújulást kereső társadalmunk az eszmén túl emberi példákra is vár és elretten, ha a dolgok elvi része és megvalósulási formája között szembeszökő ellentétekre bukkan. Hogyan méltányolja, – hogy mást ne mondjunk, – az *egységes népi Magyarország* megteremtésére irányuló törekvéseket, ha e törekvések hordozói, a népi írók, önmaguk szűkebb körében sem tudnak egységes álláspontra jutni? Megfontolandók ám ezek a kérdések, nehogy általánossá váljék az olyan természetű állásfoglalás, mint amelynek az erdélyi *Lőrinczi László* adott hangot a Kolozsvári Magyar Diákszövetség nemrég megindult lapjában, a *Márciusban*: »Csalódott az ifjúság azokban, akikkel együtt érzett, együtt lelkesedett, együtt szenvedett, ha határ is választotta el tőlük: *csalódott a népi Magyarország hirdetőiben*. Mennyi személyeskedés, mennyi kicsinyesség, mennyi gyűlölet van Magyarországon azok között is, akik az újjáteremtést hirdetik! Milyen nagy a hiánya a személyes példának!« A kiábrándulás e megállapításai kétszeres súllyal esnek a latba:

hiszen ha elvonatkoztatjuk írójától, Erdély egyetemi ifjúságának hangja szól belőle, ha meg íróján keresztül nézzük e sorokat, egy lelkes népbarát és irodalmár magaradöbbenésének vagyunk a tanúi. De ne gondoljuk, hogy ez a kritikai hang beéri az egyszerű kifogásolással. *Derzsi Sándor* fiatal erdélyi poéta ugyanabban a számban már felvázolja a népiségnek azokat az eszményibb vonásait is, amelyek a mai kétes eredményű, szűklátású és indokolatlanul primitíveskedő népi irodalom helyett a fiatalság felfogásának inkább megfelelnek. »Igaz, – írja – hogy csak új forma, új irány biztosítja együtthaladásunkat a megújuló Európával. Igaz, hogy a népi mélységekben való felfrissülés új útunknak a jelzőlámpája. De vigyáznunk kell, hogy a mult értékeit ne váltsuk fel alacsonyabbrendű értékekkel. Nem szabad magunkratalálás címén kisebbségi szűklátásba, népiség címén terméketlen primitívségbe hajszolni szellemünket«. Majd tovább: »Magyarságunk a legnemesebb, legemberibb formát, népiségünk legőszintébb arcvonásainkat kell, hogy jelentse számunkra. Ne szűkkeblűsködjék a magyar író, hanem legyen minél egyetemesebb, és ne parasztmodoroskodjék, hanem legyen minél őszintébb.« S az ifjúság e két képviselőjének megnyilatkozásához most vegyük hozzá *Asztalos Istvánnak* a *Magyar Csillag* legutóbbi számában megjelent irodalmi levelét is, amelyben többek között a következőket írja a maga derűs-józan modorában: »Szinte az osztódás törvényei szerint osztódtak népi íróink mind kisebb csoportokká s a végén már majdnem egyénekké. Azért írom, hogy szinte és hogy majdnem, mert azért kettőnél csak megállottak. Vagyis: egy az Isten, Allah, s mondjuk annyit még igen, hogy az ő prófétája Mohamed. Magyarul: én vagyok a nemzet legnagyobb írója s prófétám, aki engem prófétál.« »...elég ma egy ravaszul élősd, mindenáron tolatkodónak egyik népi íróval ütni a másikat, hogy az az egyik már csak hallgatásával is mellette »fálazzon«. Tőle akár véresre marhatják azt a gyorsan szaporodó csak-nevet-akarók. Nemhogy ilyenkor inkább közösen vernék el a rajtuk-rágódókat népi íróink s csak aztán folytatnák egymásközött, ha már ilyen fene szertartássá vált, a marakodást.« Az erdélyi fiatalság tehát éppoly világosan látja és éppenúgy elveti a népi írók e megnyugtatónak korántsem nevezhető s az ügyre nézve meg éppen ártalmas magatartását, mint ahogy pálcát tör felette Erdély egyik letehetségesebb *népi* írója is. S nem mintha szükségünk volna állásfoglalásunk mások részéről történő megerősítésére, de mégis, minthogy mindhárom megnyilatkozás cikkünk megjelenése után látott napvilágot, önkénytelenül is véleményünk igazolását kell látnunk bennük. És igazolást kell látnunk abban is, hogy mindhárom bírálat éppen Erdélyben, illetőleg erdélyiek részéről hangzott el. Mert ugyancsak téved Gombos Gyula, amikor említett válaszában azt írja, hogy »Erdély alapjaiban *nem érti s idegenül nézi*« a népi írók törekvéseit. Erdély és különösen az erdélyi fiatalság már a határok leomlása előtt lelkes figyelője volt a csonkaországi írói reform-törekvéseknek és Lőrinczi László szavaival élve »együtt érzett, együtt lelkesedett, együtt szenvedett« a mozgalom élharcosaival. Erdély nagyon is érti és éppen ezért mélységesen át tudja

érezni a népi irodalom ügyét és azokat az életfontosságú nemzeti érdekeket, amik hozzákapszolódnak. Erdély egyszerűen csak más-ként lát s *másképpen ítél meg* egyes jelenségeket, – amiben szerepe lehet a távlatot adó távolság földrajzi tényének, de amiben közrejátszhat az a huszonkét esztendő is, ami higgadtabb szemléletre, a valóságokkal inkább számoló, ezért felelősségteljesebb magatartásra tanított bennünket. S arra, hogy *a közös Cél előbbreváló minden egyébnél!*

MÁR AZ ELEJÉN HANGSÚLYOZTUK, hogy felületesnek s az érintettek írói és emberi hitelével össze nem egyeztethetőnek érezzük mindenért az emberi hiúságot és kicsinyességet tenni felelőssé. Meggyőződésünk, hogy itt a *lélek* válságával állunk szemben, ami megértést és bizonyos türelmet igényel. Viszont megértésünk korántsem jelenthet belenyugvást a helyzetbe, a szektás mithosz-teremtés, az ösztön eluralkodása a szellem fölött, irodalmunknak ráolvasókkal, sámánokkal és táltosokkal való teletöltése: mindez a népiség lényegének olyan nyilvánvaló félremagyarázása, ami ellen állást foglalni legalábbis indokolt. Mert hisz ha mindez egyéni sajátosságként, egy bizonyos lelki beállítottság kivetüléseként jelentkezik, semmi kifogásunk ellene, egy árnyalat a magyar irodalom változatos színei között. Ha azonban úgy lép elénk mint a magyarság-élmény jelentkezési formája, mint az új irodalmi forma-nyelv, akkor – zokon ne essék – de elfogadni nem tudjuk. Igen, éppen az a bizonyos »erdélyi józanság« mondatja velünk, hogy a népi irodalomnak ki kell végre gyógyulnia kóros lelki állapotából, vissza kell térnie az irodalom egy és igaz hitére, ami a szív és szellem csillogó összhangjában keresi az ember, vagy ha úgy tetszik jobban: a magyar ember kérdéseinek a megoldását. A szív rajongó hitét váltsa fel néha a szellem egészséges kételye, kétely önmagunkban és a világban, elültetve bennünk befelé az önvizsgálat, kifelé a bírálat szellemét. Akkor nem lesz majd panasza *Juhász Gézá*nak, az alkotói érzékenységre (»Népi költő és kritikus«, Tiszántúl, II. évf. 171. szám) és a népi író se fogja azt hinni, hogy a tanár-kritikusok összeesküdtek ellene. Nem fog a bírálatban személyi sérelmet látni, a Művet meg éppen nem félti majd tőle, hisz sokat dicsért »természetes észjárásával« végre is rájön, hogy a jó kritikától úgysem lesz az értékesebb s a rossztól se gyengébb.

A magyar élet súlyosodó feladatai mind több józanságot és körültekintést kívánnak meg s egyre parancsolóbban írják elő az erők minél termékenyebb összeműködését. Korkövetelmények ezek, amiknek törvényszerű jelentkezéséből – reméljük – a népi írók se mulasztják el levonni a szükséges következtetéseket. Mi mindenesetre hinni szeretnők, hogy előbb-utóbb mégiscsak magukratalálnak s nemcsak szavakkal, de a *személyes példa* erejével is közreműködnek a minden magyart testvéri egységbe fűző közösségi gondolat diadalrajuttatásában.

Akkor majd irodalmunk szótárából végleg törölhetjük ezt a szót: szekta.

KISS JENŐ

MAGYAR FIGYELŐ

MOCSÁRY LAJOS

AZ ERDÉLYI TÁRSADALOMRÓL 1855-BEN

Van élő példa, melynek mintájára lehetne valódi magyarrá átalakítani a magasabb magyar társaságot. Igen, élő örvendetes példa, s nem is valami szűk, ismeretlen kör, mely túlesik az operencián, hanem egy századok óta fönnálló virágzó társaság; s ez oly argumentum, mely megsemmisít minden legkisebb kétséget a felett, vajjon lehet-e képzelni, vagy épen alakítani egy oly társaságot, mely minden műveltségi igényeket tökéletesen kielégítsen, és amellet tökéletesen magyar legyen; megsemmisíti pedig azon egyszerű tény felmutatásával, hogy egy ily társaság valóban létezik. – Eltaláltatok-e, hogy nem beszélek másról, mint kedves édes testvérünk – Erdélyről.

Erdély, mely oly fontos szerepet játszott hazánk történetében, hivatva van ismét egy nagy szellemi hadjáratra kelni a testvér hon felé, hogy azon nemzeti szellemet, melyet oly hűn megóvott keblében, újra felébressze és elárassza a magyarországi társaság felett!

Valahányszor e hon nemzetisége veszélyes küzdelemben volt, vagy népe az elcsüggedés karjaiban elszenderült, mindannyiszor e testvérhonban kelt egy vihar, mely mint jótékony légtisztító zajlott végig tespedés és enyészettől rekkenő légkörén. E viharoknak köszönhetjük jó részben, hogy nemzetiségünk fönnmaradt, s a vér, melynek forgása gyakran végképpen megszűnni, vagy megakadni látszott, időnként felfrissült s élénkebb forgásba jött. – Így volt Erdély kimondhatlanul fontos tényező nemzetünk történetében és lőn mentőjévé nagyobb testvérének.

Most midőn minden nemzeti munkásságunk a socialis térre szorult, Erdély újra felette fontos szerepet játszhatik nemzetünk életében. Bár kerekedhetnék föl ismét, mint kerekedett föl összellemeével a mult századokban, s árasztaná el azon tiszta ős magyar szellemet, melyet oly híven megőrzött keblében. A Királyhágón túl fekszik valódi Mekkája nemzetiiségünknek, oda zarándokoljon mindenki, kit boldogít, ha mélyen és igazán érezheti, hogy magyar, s ki lelkesedést akar meríteni a nemzetiségigéinek terjesztésére.

Mi, a szorosb értelemben vett Magyarország lakói, kik némi csüggettséggel látjuk a sok különféle elkorcsosodást, épen fajunk magva, az aristocratiának kebelében; kik gyermeki örömmel halljuk, ha egy-egy nagyobb rangú polgárunk saját nyelvén, azaz a mi nyelvünkön szól; kimondhatatlan örömmel látjuk a határon túl nemzetünknek tisztán fönntar-

tott jellemét; halljuk nyelvünknek édes hangjait egy tökéletesen művelt, polgáriasodott osztály körében, mely legdíszebb neveit hordozza történetünknek.

...Erdélybe is becsapkodott a külföldieskedés, a honit megvetés és szégyenlés nyavalyája, de soha nem terjedt el oly általános mértékig, mint a nagyobbik hontestvérben. Távolság volt annak forrásától, módja korlátozottabb volt, s a csodás közlekedési eszközök ismeretlenek valának. Az erdélyi főnemes, mint kevésbé vagyonos, hon tartózkodott, míg a dúsabb magyar aristocrata külföldön keresett itthon nélkülözött élvezetet. És ugyanezen honmaradtságnak köszönheti, hogy a társadalmi műveltség egész Erdélyben általánosabb, mint nálunk. Az alacsonyabb körök erkölcsin is észrevehető bizonyos simaság, illedelmesség iránti hajlam, szóval műveltség, mely meglehetősen ellenkezik a magyarországi kissé nyersebb modorral.

Mi szülte nálunk nagy részben ama betyáros szellemet, mely még nem rég ezelőtt jóformán el volt társaságunk némely rétegeiben terjedve? Reactió! Ellentálló visszahatás a magasabb körök idegen s nemzetiségét megtagadott szelleme ellen.

Elkeseredvén a nép a műveltebb körök apostasiája ellen, útját akarta állani a nemzetiség hanyatlásának, – s miután a társas műveltséget a nemzet megtagadással karöltve lépni látta ellenébe, az ellen is megállt az elkeseredés nyersségével.

Ellenben a testvér honban soha nem látta a nép nagyjait elpártolni a nemzetiségtől, s azért a fönnnebb magyarázott visszahatásra tárgy és alkalom nem adatott. A helyett a nép a nagyokat szívesen elfogadta vezetőiül; nem tekintette mint elpártolt, idegen, ellenséges elemet, hanem önkényt elfogadta a fölényt, melyet helyzeténél fogva felette gyakorolt.

A magasabb körök a népnek természetes oktatói az erkölcsökben, s a nép szívesen elfogadja az oktatást, nem zúgolódik az ez által támadt fensőbbség gyakorlata ellen, csak részvétet, jó indulatot sejt sen maga iránt tanítóiban. Az erdélyi magasabb körök ezt soha meg nem vonták az őket környezőktől, s azért befolyásuk az erkölcsök pallérozására megtette hatását, s nyilván látható a nép legalsóbb rétegein is.

Nézze bárki a magyar parasztot s hasonlítsa össze bármely – mondom bármely – nemzet hasonló sorsu köznépével, s kénytelen lesz megengedni, hogy egyiknél sem lehet találni annyi hajlamot az illedelem, a becsület tudás iránt, mint a mi pór népünknel.

Minden mozdulat, minden taglejtés tanúsítja a magyar természetet, s a tisztos pór nép nem lehetne magyarabb, mint az erdélyi aristocrata. Midőn aztán az ember ilyet lát, mentse bármily okoskodásokkal, lehetetlen fájdalom nélkül gondolni saját, idegenszerű s minden nemzeti típust nélkülöző saját magasabb köreinkre; lehetetlen nem irigyelni sorsát Erdély fiának, ki magyar keblet tud dobogni honában mindenütt, hol magyar névnek hallja hangzatát. Mondom, Erdély hivatva van nagy és jótévő befolyást gyakorolni társaságunk állapotára.

KAZINCZY ÉS A ROMÁNOK

Kazinczy 1805 őszén kisebb szilágymegyei útra indult, baráti látogatást tett Krasznán és Zsibón. Már ekkor megkedvelte földünket s ösztönzést kapott 1816-ban megvalósított utazására, midőn egy egész nyarat, hetvennyolc napot szentelt Erdélynek. Utjának emlékét 26 levél őrzi, az Erdélyi Levelek, melyeket nagy gonddal készített kiadásra, mintegy tizenkétszer átdolgozta őket, de végül is csak halála után jelentek meg. Bár műve sok érdekes adatot tartalmaz, csak színfolt, odavetett kép Erdély néhány vidékéről és lakóiról. Három napot töltött Kolozsváron, egy napot Marosvásárhelyen, megfordult a szászok között Medgyesen, Segesvárt és Nagyszebenben, járt Hunyadmegyében Dédácson, Krassó-Szörényben Lugoson és Szpatán, volt Gyulafehérváron, Enyeden, Tordán és Zsibón. Utazásából olyan megyék maradtak ki, mint Csík, Háromszék és Udvarhely. Műve azonban így is értékes, Petőfi úti leveleinek megjelenéséig egyetlen számbavehető alkotás ebben a műfajban.

Kazinczy legfőbb óhajta az volt, hogy a magyarországi magyarokat Erdély megtekintésére ösztönözze. Ez a szándék szinte minden sorából kiérzik. Leveleit – mint említettük – többször átdolgozta, átestek barátainak kritikai rostáján is, mégis kifogások merültek fel ellenük. Az erdélyi szászok megharagudtak reá, mert zárkózottságuk, fagyos természetük miatt „medve-faj”-nak nevezte őket. Seibert János, szebeni tudós és múzeumőr, polémiába bocsátkozik vele s az egyik kolozsvári kávéházban összegyűlt szász ifjak keményen megfenyegették Kazinczyt, hogy többé ne merje tenni a lábát Erdélybe. (L. Váczy János: Kazinczy Erdélyi Levelei, Budapesti Szemle, 1906. 55. l.).

Megállapítása szerint Erdélyt három nemzet teszi: a magyar, a székely és a szász, de igen érdekesen ír a negyedik erdélyi népről: a román-ságról is. Leveleinek talán éppen ezek azok a részei, amelyeknek tartalma miatt legkevésbé kellett aggódnia, rajtuk legkevésbé kellett változtatnia s amelyek ilyenformán leginkább megőrizhették eredetiségüket, a közvetlen benyomás frissességét.

A Nemzeti Könyvtárban, Abafi Lajos kiadásában megjelent huszonhat levél közül tizenöt tartalmaz román vonatkozású adatokat.*

A román nép és nyelv *eredetével* kapcsolatban megjegyzi, hogy Erdélyben valamikor római nép lakott s hogy a román nyelvben sok „deák” szó fordul elő. Természetes volt arra a gondolatra „tévedni”, hogy az oláh rómaiak maradéka. Ez annál észszerűbbnek látszott, mivel a román magát „rumuny”-nak nevezi. De egy Halleban, 1823-ban megjelent értekezésre hivatkozik Kazinczy, amely cáfolja ezt a felfogást. „Az oláh úgy nem római maradék, úgymond, noha beszéde összekorcsosult a római-val, mint a francia, spanyol, portugéz nem az, noha az is összekorcsosult vele. A nagy gonddal s tudománnyal írt értekezés úgy állítja, hogy a Kara-Vlach (fekete oláh – így neveztetnek ők Törökországban, Slavóniában, Croatiában) nem egyéb mint dáciai s moesia szláv, mint a cincár (más nevével Koco-Vlach) görög, noha nyelvét a római járom alatt ez is,

* Ezek a levelek: I. 49–50, 51, 54–55. I. II. 62. I. V. 90, 95, 97–98. I. VIII. 120–121, 123. I. IX. 131. I. XI. 165. I. XII. 168. I. XIII. 175–176–177. I. XIV. 183, 185, 187. I. XV. 188–189–190–191–192–193, 195. I. XVI. 200–201–202, 206–207. I. XVII. 211–212, 215. I. XVIII. 216–217. I. a XIX. levél és »utolirása« a Hunyadi-ház geneológiájáról.

az is összekeverte az olasszal. A kérdést döntsék el a historicusok.” (XV. 189–190. l.)

Azzal a céllal, hogy olvasói képet alkothassanak a román nyelvről, két román verset is közöl s néhány román szót is följegyez jelentésével együtt.

Majd Krassó-Szörény vadregényes vidékén utazva így folytatja: „Az oláh alatt, a hol én lakom, rabláshoz, gyilkolásokhoz szokott népet képzelünk; s ámbár magamat az igen ijedősek közé számlálni nem igen merném: kénytelen vagyok vallomást tenni, elindulásomkor engem is megkörnyékeze a félelem, hogy útamban érhetne szerencsétlenség. E félelemben megerősíte, amit már mondtam, hogy az oláh kocsit látván, ugrik szekéről, s félre veri ökreit; mert a szolgai rettegés, és a vadság érintik egymást. Most itt oly bátran járok mint Bécs és Buda közt. Jók és nem jók mindenhol vannak, s nagy szerencséjére az emberiségnek, a magyar, a tót, az oláh végre is ember, és – ha a szót nem vennéd keresettnak – kimondanám, hogy Epaminondást és Pindárt Théba szülé, s hány gonoszt, hány undokat Athén.”

Aztán a román paraszt hűségéről ír magyar földesurához. „Akikkel Dédácson az 1785-ki történetekről beszélék, annyi példáját hozák fel a hűségnek, melyet az iszonyú időben sok oláh bizonyíta ura iránt, hogy többet senkitől mástól várni nem lehet. Bájának szüleit egyik oláh ember tudósítá, mi fogna történni másnap, s ál utakon vezeté ki a bizonyos veszélyből, és midőn a zaj elmúlt, elásva tartott pénzőket, ezüstüket, kezükre juttatá, s csorbulás nélkül.” (XIV. 185–186. l.)

Kitűnő portrékat fest krassószörényi és hunyadmegyei román papokról. A szpatai román papot sógora ebédre hívja meg, de az a maga kicsinységének tudatában nem fogadja el a meghívást. Ezért Kazinczy sógorával maga keresi fel. Altalkötött hosszú ingben, nadrág nélkül, bocskorban szilvásában sétált. Kis szakállá épen növőfélben volt, fején füle felett felkötött kalap. Könyvtára két rituáléból állt s anyanyelvén kívül nem beszélt más nyelven.

Tordoson Sipos prédikátor beiktatásán megjelent a helybeli oláh pap is. Félénken közeledett a prédikátor felé s mint földesurának meg akarta csókolni a kezét. Sipos azt hitte, hogy a pap csak baráti kézszorításra kívánja jobbját s alig volt ideje azt elrántani, és a papot mint paptársát megcsókolta. A szegény majd lerogya ijedtében – jegyzi meg Kazinczy. (XIV. 187. l.)

A román nép bátortalan, félénk természetét, gyávaóságát sokszor emlegeti s ez szánakozást kelt benne. (II. 62. l. V. 97–98. l.) Munkátlanossággal, restséggel és iszákossággal vádolja. (XIV. 186. l.)

A Kolozsvár melletti Felek község (Kazinczynál: Telek) szegénységéről azt írja, hogy annak egyedüli oka az, hogy a falut románok lakják. „Amely nép nem ismer boldogságot a maga pálinkáján kívül, s képzelete sincs a lélek szükségei felől, az századok multával sem fog előbb menni. Tegyük sorsát szerencsésebbé, adjunk nekik iskolákat, adjunk nekik oly papokat, mint újabb orosz papjaink, kik most lépnek ki a nagyszombati nevelőházból, s a dolog itt is menni fog. Míg az nem lesz, a teleki oláh, ha természetét a heti vásárokon nagy áron adja is el, az első pálinkaárusnál hagyja, amit beveve, kivált midőn elkeseríti a bőjt.” (V. 90–91. l.)

Kazinczy azt állítja, hogy a román évente 238 napot böjtöl. (XIV. 186. l.) Kukoricakenyere, míg meg nem keményedik, igen ízletes. (XIV. 188. l.) Lugos vidékén igen hosszú ingű és elhízott románokon csodálkozik. (XV. 193. l.) Sokat hallotta magasztalni a román asszonyok s leányok

szépségét, de sehol útjában nem látott egy arcot, egy termetet, melyben gyönyörködhetett volna. „Egészséges, húsos test, semmi nem egyéb, s az a bő ujjú ing, durva vászonból, elrejté a talán szép tagokat is, holott a lepelnek a festőknél, az elfedett részeket magán által kell sugározatni.” (XV. 195. l.)

A topánfalvi leányvásárral kapcsolatban megjegyzi, hogy itt le van alacsonyítva az emberiség. Minek rútul tenni azt, amit szépen lehet. Azonban ha jól körülnézünk magunk körül, azt látjuk, hogy a magasabb kasztok ugyanazt teszik. A leány ezeknél, mint az oláhoknál Topánfalván csak dolog és nem személy. S vajjon Topánfalván szám szerint több rossz házasságot kötnek-e mint máshol? – teszi fel a kérdést. (XIII. 116–117. l.)

Megemlékezik a népművészetről is. „A feszületek keresztjei Kosova táján majd fából vannak állítva, majd kőből, s ezek egy darabból. Nem magasak s nem vékonyak, hogy felállításakor meg ne pattanjanak. A fakeresztben egyik cifra a másikat éri; többére kisdud karikák, diametereik által csillagokra osztva. A kökeresztben sehol sincs a szent kép. Más szent jelek, s festett vagy papirosra durván nyomtatott képek papírfedél alatt állanak. Szemem az oláh ízlést itt, az oláhok közt, azon öröm nemével nézé, mellyel kerteinkben a kínai házikókat s török kioszkokat szoktuk tekinteni. Azoknak, kik kertjeiket bábozásokkal cifrálgatják, s az ismert formákba beleúntak, intésem nem lesz kedvetlen.” (XVI. 201. l.)

A táncot a hunyadmegyei Branyicskán figyeli meg báró Jósika János, udvarában. Nem sok öröme van benne, medve-tombolásnak nevezi (újból a medve-hasonlat!), bár a csomolya hangjaira a legszebb arató leányok és legények ropják táncaikat. A vendéglátó báró megsejtve Kazinczy elkedvetlenedését, egy táncospárral a *hátszegit* járattja el, ami inkább megkapja. Táncos és táncosnő szemben egymással megfogják egymás kezét s jobb lábuk hegyével hármat „tippantanak”, majd ballábukkal ugyanannyit, s harmadszor is hármat jobb lábukkal, mint előbb. Kezeiket a tánc végéig nem eresztik el. Hármat szöknek a lány jobbjára felé, majd balja felé, s ismét jobbjára felé; ekkor elkezdik a hármas tippantást, melyet a fel- és leszökdelések váltogatnak. Végül a legény előkapja a leányt s megforgatja, mint a magyarban. (XVI. 206–207. l.)

Így fest a negyedik erdélyi nép Kazinczy Erdélyi Leveleiben.

VEÉGH SÁNDOR

URAMBÁTYÁM ORSZÁGA

Makkai János könyvének alap-tétele ez: Sajátos társadalmi berendezkedésünk miatt Magyarországon hosszú ideig nem lehet más vezetésre hivatott réteget találni, mint a középosztályt. Ha pedig társadalmunk szerkezeti felépítése a nem egységes anyagú középosztályt rendelí vezetésre, akkor a nemzet nevelőinek kötelessége és célja elsősor-

ban ennek a rétegnek vezetésre alkalmassá tétele lehet. Meg kell szabadítani terhes örökségétől, elmúlt világok viselt úri holmijaiként ráhagyott magatartásformáktól, minden olyan külsőségkereséstől, ami a lényegét mindig kiejti a dolgokból.

Időben is, térben is izgatón állunk. A rendi társadalom leváltása után egy friss réteg, a polgári középosztály rakodott a vármegyei nemesség és a paraszti lét-

formába szorult társadalomszerkezeti őselemek közé, s az újszülöttek mohóságával megragadott minden alkalmat helyzetének erősítésére. Amikor tehát a nemességnek ki kellett vonulnia a magyar közélet kizárólagos irányításából, vagy legalább is osztozkodnia kellett rajta, egy friss képződésű, akkor még nagyon is bizonytalan képletű és határozatlan lelkialkatú réteg, a polgári középosztály, biztos léptekkel megelőzte a gyorsan polgárosodó magyar parasztságot s bejelentette igényét az elsőségre a vezetésben. Ez a lazán begyökerezett, gyér hagyományú elegyréteg – Nyugat-Európára hivatkozva és oktan gőgbe burkolózva – ridegen elzárkózott a népi rétegekből feltörő magyar életérzés megszívlelése elől. Ugyanakkor Kelet- és Délkelet-Európa hatalmas parasztsága, a Balti és Égei tenger között, legalább tíz nemzet vezetőrétegének utánpótlásáról is gondoskodik.

Ha vitába bocsátkoznánk is a kérdés fölött: melyik magyar társadalmi réteg hivatott előbb-utóbb átvenni a magyar gondolkodás, ízlés és érzés, a magyar politika és művészet közvetett irányítását, egy dolog ekkor sem lehet többé kérdéses: az, hogy viselkedés szempontjából középosztályunk szorul rá leginkább a nevelésre. Labancos főnemességünk is elég széles látókörű volt ahhoz, hogy szélfordultával, mint farkas a téli szőrt, elhanyagja Bécsben tanult illemrendszerét. Kurucos köznemességünk a lelki ellenállás törvényszerűségének megfelelően idegenkedve nézte a cseh hivatalnok, Bach-huszárs és zsidó üzletember közvetítésével bizonytalan forrásból hozzánk is elérkező „európai” modort; viszont parasztközelben élve, gondolkodásban, életérzésben és életvitelben a magyar föld fiának rokona lett. Egységes szerkezet hiányában szenvedő középosztályunknak azonban nem volt mire támaszkodnia a császári város dívatjával szemben; elfogadta, magára öltötte és megrekedt benne a

mai napig; félszeggé nyomorodott, mint kínai nő lába a selyemkötésben.

Középosztályunk helyzetét illetően ma is tájékozatlan, akaratnyilvánításában határozatlan, gondolkodásában sekélyes. Ez a könyv feleletet keres: mik a magyar középosztály illemrendszerének hibái és melyek az orvoslás lehetőségei? Nincs korszerűbb feladatunk – mondja meggyőződéssel a könyv – mint általános életstílusunk átalakítása, társadalmi viselkedésünk javítása. Nem célunk itt rövidre fogva megismertetni a könyv mondanivalóit, noha szüntelenül ismételtetnünk kellene, ahogy e könyv is teszi, amíg kiégetjük a hibákat a magyar ember társadalmi viselkedéséből.

Egy fejezetet az illendőség általános követelményeire fordít, kimutatva a felső társadalmi osztályok illemrendszerének megbetegedéseit. Második részét a magyar magatartás alkotóelemeinek szenteli, kikeresve a magyar életérzés alaptényezőit, azután a ráarakodott hatásokat. A harmadik részben a közélet illemét vizsgálja meg. Magunk e harmadik részt tartjuk a könyv legfontosabbjának. Előre megmondhatjuk a kíváncsiaknak: valamelyik fejezetben, valamilyen súlyos hibánál mindenki megtalálhatja az éppen neki szóló intelmet. Az osztálygőggel takarózó középrétegbeli, a közérdeket emlegető haszonleső, a közhelyekkel illetlenkedő „szónok”, az írás finomabb törvényeit nem is sejtő „honatya” és egyéb „nemzetmentő” éppen úgy kap néhány találó sort, mint az üres úri döllyf kényese, külföldön forgolódoink neveletlenje, a cinikus társadalombomlasztó és formaromboló. Néhol érezni, hogy „gyengébbek kedvéért” sokkal lazábban fogalmaz a szokottnál, de érthető is, hiszen éppen azokkal akarja megértetni, akiknek nincs érzékük a megértéshez.

Szolgálat ez az írás: régi parlagon kezd új munkát, amikor a magyar magatartás, a magyar viselkedés

tartalmi és formai javításán fáradozik. Elvégre, csupán mi magunk tudhatjuk, mik vagyunk; mások olyanak ítélnék, amilyennek látnak bennünket.

Parajdi Incze Lajos

GRÓF KNYPHAUSEN ROMÁNIAI ÚTIRAJZA

Mielőtt Knyphausen gróf elindult volna romániai útjára, Helmuth von Moltke 1835-ből származó romániai útleírását tanulmányozta; könyvének több fejezetében összehasonlítást tesz a Moltke által leírtak és a saját szemével látottak között.* Talán ez magyarázza, hogy »a pásztorok és parasztok országa« iránt nem is támaszt különös igényeket. Érdeklődését a különleges, az eddig nem látott színek kötik le, s néha, mint a természet szépségeinek, Bukarest nagyvárosiasságának, vagy »mondén« világának leírásakor, még kellemes meglepődésének is kifejezést ad.

Nagy figyelmet szentel az óromán síkságnak. A »szerényen, földön kushadó, nagy történelmet nélkülöző és az évszázadoknak ellentállani nem tudó falvak« szemléleskor, bár e falvakat a német vidék száz év előtti állapotával veti egybe, mégis így kiált fel: »Hogyan is lehetne a Balkánt Európával összehasonlítani?« E történetietlenség és elmaradottság okát egy Moltke-idézettel világítja meg: »...»Mihelyt egy török csapat átkelt a Dunán, akinek csak volt valami vesztenivalója, az erdőkön keresztül Magyarországra, vagy Erdélybe menekült. Ebben a bojárok jártak elől jó példával...«

* Rumänische Palette – Das Land der Hirten und Bauern – Von Anton Graf Knyphausen, Deutscher Verlag, Berlin, 1942.

A románság eredetére nézve »Gamillscheg igazolja a történeti folytonosságot«. c. fejezetében a berlini románista tételével magyarázza a kérdést: »A manapság románok lakta országot a rómaiak visszahúzódása után, a harmadik században, másfajta népek özönlötték el. Több évszázados időközre semmiféle bizonyíték nem állott fenn arra nézve, hogy ott románok is laktak volna, míg a nyelvészeti kutatás a román történelemnek ezt a nagy hézagát ki nem töltötte és a románságnak ezen a területen való folytonosságát nem igazolta«... »Nyelvük révén, amelyet a vulgáris latinból vezetnek le s amely még ma is hasonlít az olaszhoz, vált lehetségessé az imént említett hézag kitöltése. Gamillscheg a románok eredetét kutatva, arra a következtetésre jutott, hogy a mai román nyelv a vulgáris latinból a balkáni szláv nyelvéhez idomult változata. Vizsgálódását a következő megállapítással zárja le: »A románok folytonossága tehát a mai királyságban sokkal kevésbé faji, mint inkább szellemi folytonosság. A belső vidéken élő rómaiak pillérei voltak egy hatalmas épületnek, melynek oldalfalait más származású népek töltötték ki. Az egész építményt összetartó erő pedig az érintkezés közös nyelve volt, mely a fejlődés következő lépéseként a nem római eredetű néptörzseknek is anyanyelvévé vált. A Róma szellemét továbbvivő és átörökítő nyelv tehát Róma új fiaivá tette e különféle népeket.«

A szerző fogalmazásán meglátszik az a bizonytalanság, amely már Gamillscheg elméletében is megnyilvánul s amiért nem lehet egyedül Knyphausen gróftól felelőssé tenni. A románság dáciai, illetve Erdély földjével kapcsolatban hangzottak területei kontinuitását már megcáfolták azok a kutatások, amelyek a román nép és nyelv kialakulásának helyét a Balkán-félsziget latin nyelvű provinciáiban jelölték meg, tehát a Szávától és az Aldunától

délre. A *faji* folytonosság elméletét maga Gamillscheg is – Giurescu példáját követve – feladja s csak a nyelvi és szellemi kontinuitást hangsúlyozza. A román *nyelv* kétségtelenül számos elemét megőrizte a Balkán-félszigeti latinságnak, de Sandtfeld dán tudós munkájának megjelenése óta azt is tudjuk, hogy a román nyelvtörténet kutatóinak a nyugati újlatin nyelvek ismerete mellett különösen, sőt majdnem elsősorban az albán, bolgár, görög, sőt török és szerb nyelv történetében kell jártasnak lenniök, mert a román nyelv ezekkel a nyelvekkel nőtt fel együtt s nem az újlatin nyelvekkel. Ami végül a *szellemi* folytonosságot illeti, föltehetjük a kérdést: vajjon mit szólnak Róma szellemének tényleges továbbvivői ehhez az elmélethez, mikor Közép-keleteurópának minden átlagos ismerője tudja, hogy a románságnak a római szellemmel való kapcsolatba hozása nem a román népi műveltség ősi gyökereiből táplálkozik, hanem az erdélyi görög katolikus teológusok irodalmi munkásságának eredménye. A szellemi folytonosságra hiába keressük a bizonyítékokat, annál világosabb nyomai vannak annak, hogy a Balkán-félszigeti népi és műveltségi környezetben kialakult románságot művelődése a mult század elejéig – az erdélyi románságtól eltekintve – a bizánci szláv kulturkörbe iktatta. (Lásd: Hitel, 1942. májusi számában 77–91. l.)

»A *politikai válságokról*« szólva elmondja, hogy az elmúlt években a franciákkal való művelődési kapcsolatot egy bizonyos csoport politikai kapcsolattá tette, s berántva az országot egy reálításokkal ellenkező bizonytalan politikába, francia-barátságával csak ártalmára szolgált a nemzetnek. Romániát ugyanis – Knyphausen fejtegetése szerint – lehetetlen volt demokratikusan kormányozni, mert ehhez hiányzott a politikai tömeg. Ilyenformán az állam és nemzet nem alkothatott egységet, s a válságot közigazgatási reformokkal (decentralizáció) sem

lehetett eredményesen áthidalni. »A falvakon mégis csak a csendőr, ez a rettegett személyiség maradt az első, s a kormány nyilatkozataira csak azt kérdezte a paraszt: »Mibe kerül ez nekem?...«

A német utazó behatóan foglalkozik a Romániára nézve válságos évek francia-iskola szerinti biztonsági politikájával s következményével, a határerődítmény-építéssel s az ország férfi lakossága túlnyomó részének éveken át való fegyverben tartásával. Lényegében ez okozta azt a nagy gazdasági válságot (...»egyedül a brassói kerületben 1940. tavaszán a nyolcezeret számláló loállományból négyezret rekviráltak el...«) és a belpolitikai válságot is, amit csak fokozott az ország területe egy részének elvesztése s végső eredményben a mult politikájának felszámolásához vezetett...

Knyphausen gróf útirajza tarka változatosságban, különös elmélyedés nélkül, rövid elmefuttatásokban, pillanatfelvételszerű apró képekben ábrázolja a mai Romániát s némely román jelenséget. Leírja a puliszkával és sajttal élő egyszerű parasztokat, a gainai leányvásárt, a kolostorokat és templomokat, minden egyéni értékelés nélkül Petrache Luput, hasonlóképpen Codreanu és mozgalmát, a dunai halászatot, a bukaresti nagyvilágot éttermeivel, hangversenyeivel és asszonyaival, a Fekete-tengermelléki szállodai életet s az olajvidéket. Arcképet fest Antonescuról s a politikával foglalkozó egyetemi tanároknak, akiknek szülei vagy testvérei falusi otthonukban még »mezítláb szaladgálnak« a polgárságát még ma is nélkülöző román élet egyik jellegzetességét látja. Bejárja Délerdélyt is, a »szászok választott hazáját«, lelkes érdeklődéssel fordul feléjük, s a románsággal való együttélésük kérdései felé, nem ejt azonban egy szót sem arról, hogy Délerdélyben magyarok is laknak...

Altorjai István

BIRTOKMEGOSZLÁS ERDÉLYBEN

A mellékelt áttekintő ábra szemléletesen mutatja, hogy a román földreform végrehajtása előtt mi volt a helyzet Erdélyben a birtokmegoszlás szempontjából. Ábránk elkészítéséhez az alábbi statisztikai közlések szolgáltatták az adatokat: az egész Erdély területének (9,947.760 kat. hold) művelési ágak szerinti megosztását illetően: az

1909. évi V. t.-c. alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után az adóközségek területét és kataszteri tisztajövedelmét művelési áganként és osztályonként feltüntető hivatalos kiadványok (1914);

a terület birtokkategóriák szerinti megoszlását illetően: a *Rubinek*-féle gazdacímár, illetve *Móricz Miklósnak* e gazdacímár alapján készült tabellái (vö. Móricz Miklós: Az erdélyi föld sorsa. Az 1921. évi román földreform. Budapest, 1932, 200–204. l.)

E forrásművek alapján megállapíthatjuk, hogy az egész Erdély területéből

szántóterület	2,726.954	kat.	hold	
kert	162.552	„	„	
rét	1,462.684	„	„	
szőlő	25.062	„	„	
legelőterület	1,366.844	„	„	
mezőgazdasági terület és legelő	5,744.096	„	„	(57.8%)
erdőterület	3,818.904	„	„	(38.4%)
nádas	2.370	„	„	
terméketlen	382.390	„	„	
egyéb terület	384.760	„	„	(3.8%)
Összesen:	9,947.760	kat.	hold	

Ugyancsak a fenti források alapján megállapíthatjuk, hogy az egész Erdély területéből

törpe- és kisbirtokra esik	55.4%	azaz	5,509.678	kat.	hold
középbirtokra esik	6.2%	„	623.418	„	„
nagybirtokra esik	9.0%	„	890.595	„	„
közibirtokra esik	29.4%	„	2,924.071	„	„

(Nb.: törpebirtok: 1–5 kat. hold, kisbirtok: 5–100 kat. hold, középbirtok: 100–1000 kat. hold, nagybirtok: 1000 kat. holdnál nagyobb; a közibirtokoknál ilyen csoportosítás nincs).

A két adatsor összevetésével rögzíthetjük is Erdély földbirtokpolitikai helyzetét. Az erdő-, nádas- és terméketlen területet vonalkázással elkülönítettük a legelő- és mezőgazdasági területtől, mert földbirtokpolitikai szempontból különböző megítélés alá esnek, nevezetesen földreformról csak a me-

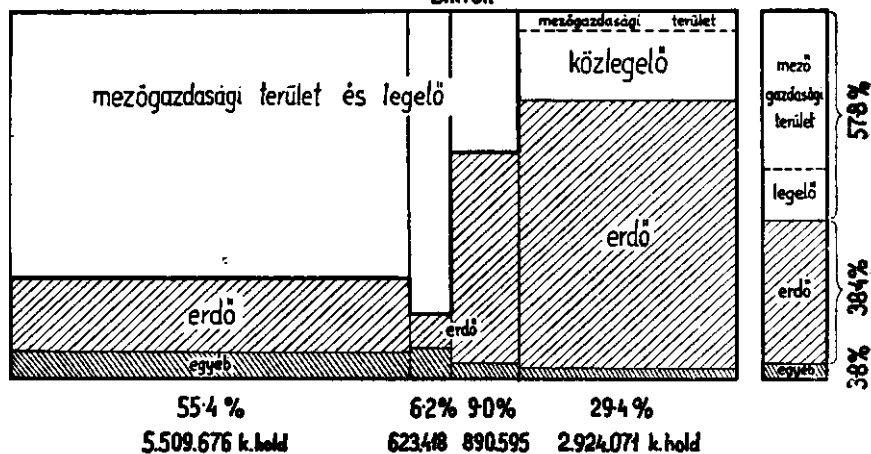
zőgazdasági és legelőterületnél lehet szó. De itt is elkülönítettük a közlegelőket és a köztulajdonban lévő mezőgazdasági területeket, mert a szociális földbirtokpolitika a közbirtokosságok tulajdonát nem bolygathatja, ha az mezőgazdasági vagy legelőterület is. Így Erdély 9,947.760 kat. holdnyi területe a

BIRTOKMEGOSZLÁS ERDÉLYBEN (1946)

TÖRPE ÉS KISBIRTOK

KÖZÉP NAGY
BIRTOK

KÖZBIRTOK



szociális földbirtokpolitika szempontjából mintegy 5,744.000 kát holdra redukálódik, ám ennek a területnek túlnyomó része már a román földreform előtt is kis- és törpebirtokosok kezén volt. Ha emellé még hozzávesszük, hogy az erdélyi magyarság, szászág és románáság földbirtokban való részese-désének arányszáma csaknem teljesen megegyezett 1916-ban a népi

aránysszámmal, akkor kimondhatjuk, hogy a román földbirtokreformot nyilván nem égető szociális szükséglet váltotta ki. Erdélyben csak a magyarság birtokviszonyai voltak enyhén aránytalanok s csak a magyarságon belül lett volna indokolt a birtokátcsoportosítás, de nyilván ez sem mozgatható volt meg milliói holdakat, legfeljebb százezreket.

S Z E M L E

A LEGÚJABB SZÉCHENYI-IRODALOM

MAGÁTÓL ERTETŐDŐ, hogy a mult évi Széchenyi-jubileum alkalmából a Széchenyivel foglalkozó könyvek egész sorozata jelent meg. Széchenyi, míg a nemzet él, mindig foglalkoztatni fogja az elhívottakat és a hivatatlanokat is. Szemlénkben vizsgálat tárgyává tesszük a közelmúltban megjelent Széchenyi-irodalmat; nem állítjuk, hogy áttekintésünk teljesen hiánytalan, a jelentősebb műveket azonban minden bizonnyal elolvastuk. Ezeket a könyveket két csoportra oszthatjuk: az elsőben maga Széchenyi szólal meg, a másodikba pedig azok tartoznak, amelyeket őrlőla írtak.

SZÉCHÉNYI ÍRÁSAI KÖZÜL négy gyűjtemény válogatott.

Csery-Clauser Mihály: Széchenyi napjai – Gróf Széchenyi István élete és életműve időrendben – Rózsavölgyi és Társa kiadásában jelent meg. Ez a 190 lapos kis könyv a naplók legfontosabb önéletrajzi részleteit köti össze megfelelő, pontos adatokon nyugvó kiegészítésekkel. 1818-tól 1860-ig minden esztendőnek világos képét nyerjük, a megelőző, gyermekkori évek az ifjú- és férfikor naplóinak visszaemlékezéseiből elevenednek meg. Ez a munka jól használható bevezetés Széchenyi életének rejtelmes világába.

Az Officina kiadásában jelent meg a *Magyar szabadság* című munka, amely Bethlen Miklós önéletírása és II. Rákóczi Ferenc emlékezései és vallomásai mellett *Széchenyi István 1848-as naplójának* adja kitűnő magyar fordítását. Kétségtelen, hogy ez az esztendő Széchenyi életének egyik legjellemzőbb szakasza, s mivel a magyar történelemnek is egyik legdöntőbb fordulója, helyes volt a két másik magyarnak önéletírásával éppen ennek az esztendőnek naplóját kapcsolni össze. A történelem minden szakában veszélyeztetett egyetlen magyar szabadságnak milyen különböző módon és mégis egymással azonos féltése ez a három vallomás!

A *Széchenyi-zsebkönyvtár* sorozatának 2–3. számaként a Studiumnál jelent meg *Várad József* bevezetésével és jegyzeteivel *Gróf Széchenyi István intelmei fiához, Bélához*. István király intelmei és Kölcsey Paraeinesis után valóban esedékes volt ennek a nevelői munkának a kiadása. A nagy nemzetnevelő nevelői gondolatait a mű nélkül nem tudjuk megismerni. Ez az értékes írás mindeztideig a döblingi irodalmi hagyatékban volt befalazva. Az 1925. évi első kiadás után ez a második kiadása Széchenyi Paraeinesisének.

A fentemlített három műnél jóval kisebb igényű és jelentőségű a *dr. Péter Ernő* összeállításában közrebocsátott *Széchenyi-igék* című füzet, amely Széchenyi emberi arcához, gazdaságpolitikájához, ébresztő munkájához és nemzetnevelő elgondolásaihoz textusgyűjteményként szerencsés kézzel válogatott Széchenyi gondolataiból. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy éppen Széchenyinél veszélyes a kiragadott idézetekkel élni. Dialektikus elméje igen gyakran ellentétek tükrében mutatta meg az igazság teljes képét.

KIEMELKEDIK a Széchenyiről szóló könyvek közül *Németh László Széchenyi* – Vázlat – című közel 200 lapos könyve, melyet a Bolyai Akadémia adott ki. Németh László vázlata Széchenyi emberi arcának vonásait foglalja össze és ábrázolja a legdöntőbb Széchenyi-problémák tükrében. Nem annyira a mű, mint inkább az ember érdekli s az emberből is inkább az idegek élete s a lélek legtitokzatosabb mozdulatai. Mak-kai Sándor a szobor elleni harcban jelölte ki az újabb Széchenyi-tanulmányok célját, Németh Lászlónál nagyobb szobor-robbantója még nem született a magyar irodalomnak. Olvasása közben néha az az érzésünk, hogy Hegedüs Lóránd Kossuth-könyve hatott rá legmélyebben s az abban szertefolyó gazdag életábrázolást sűríti és rendszerezi. Ugytűnteti fel Széchenyit, mint aki valójában egy romantikus írótól megtanult szerepet játszik. Tragédiáját a szerepe és egyénisége között egyre inkább mélyülő szakadék idézte elő. Akkor tudjuk a Németh László által fölvázolt Széchenyi-arcnak a hitelességét elismerni, ha ő egy másik műben meg tudja mutatni, hogy ebből a Széchenyiből miképpen következtek életének józanul értékes megnyilatkozásai és alkotásai. Ha Németh László ebből az emberből meg tudja vonni a Széchenyi hatásához és műveihez, valamint szolgálataihoz vezető szerves utat, valóban nagy lépéssel vitte előre a Széchenyi-rejtély megoldását. A mi ítéletünk szerint azok a vonások, amelyeket ő döntő módon állít képe előterébe, valóban megvoltak Széchenyiben, de nem ezek állottak egyénisége központjában, mert ezekből sem hatása, sem alkotásai nem magyarázhatók. Csodálkozunk, hogy ez a legeredetibb egyéni vonásokat felvázolni akaró Széchenyi-könyv annyira egyetlen szellemi irányzat: a romanticizmus sablonjába akarja Széchenyit minden áron belegyúrni.

NAGYOBB IGÉNYŰ, részletkérdésekben elmerülő *szakmunkát* hármat találunk.

Kornis Gyula: Széchenyi és a magyar költészet (Franklin Társulat kiadása, 276 lap) az örök Széchenyi képében fölvázolja a legfontosabb Széchenyi problémákat, majd elének állítja Széchenyit, a költőt, Széchenyinek a klasszicizmushoz és romantikához való viszonyát. Párhuzamot von Széchenyi és Vörösmarty között. Művének javarészt Széchenyi és Petőfi lelki rokonságának, közös Alföld-szeretetének, népi szemléletének ábrázolására szenteli, majd összehasonlítja kettőjük szabadságszeretetét és a forradalomhoz való viszonyát, végül a nemzet és emberiség tükrében méri fel mindkettőjüket. Műve utolsó része a költészet és politika viszonyának tárgyalása kapcsán az idealizmus és realizmus kapcsolatait ábrázolja és a politikai jóslat lélektanát adja. Míg Németh Lászlónál az ember Széchenyit a maga irracionális mélységeiben kapjuk, addig Kornis Széchenyi eszmevilágában tájékoztat, s Széchenyit kora vele rokon magyarjaihoz való viszonyában ábrázolja. Végre nemcsak a Széchenyi-Kossuth ellentétről, hanem a Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi – Széchenyi lelki rokonságáról is olvashatunk. A legnagyobb magyar, ha valóban az, nem lehet egyben a legmagányosabb is, hiszen a magyar milvott milliók legbensőbb azonosságát jelenti.

Éber Antal: Széchenyi gazdaságpolitikája (Franklin-kiadás, 275 lap) végre összefüggő képet ad Széchenyi gazdaságpolitikájáról. A munka fölvázolja Széchenyi korának közgazdasági viszonyait, az állami és társadalmi rendszer hatását a gazdasági viszonyok kialakulására s Széchenyi és kora arra irányuló törekvését, hogy a jobbágyság és ösiség megszűntetése, a hitel, közteherviselés, iparvédelem megszervezése által miképpen

akarta az ország ipari és kereskedelmi életét átalakítani. Nagy kár, hogy ez a komoly forrástanulmányon alapuló munka csupán közgazdaságpolitikai kérdéseket érint, nem tárja föl részletesen Széchenyi mezőgazdaságpolitikáját. A magyar közgazdaság akkor és ma is döntő módon kapcsolódik a magyar mezőgazdasághoz.

Eber Ernő: *A czeni földesúr* című közel százlapos munkája (Patriakiadás) viszont Széchenyit mint mezőgazdát mutatja be, élénk tárva, hogy miképpen vezette a maga birtokait s a saját földjén szerzett tapasztalatokat hogyan vetítette ki országos viszonylatokba, hogyan valósította meg a maga birtokain kicsiben mindazt, amit az egész országban meg akart teremteni.

A Széchenyi-jubileum arra serkentette *dr. Gesztelyi Nagy Lászlót*, hogy Széchenyivel foglalkozó közel harminc cikkét és tanulmányát *Széchenyi – születésének 150-ik évfordulója alkalmából* című kötetben foglalja össze. Ő volt az, aki 1940 november 21.-én a kultusztárca költségvetésének tárgyalásakor mondott beszédében arra hívta föl a kultuszminiszter figyelmét, hogy működjék közre az 1941. évi esztendő Széchenyi-jubileumi évvé tételében. Tanulmányainak javarésze Széchenyi agrárpolitikai működésével, a magyar Alfölddel való találkozásával és Széchenyi vallásos lelkületével foglalkozik. Az egymás mellé illesztett tanulmányok mutatják, hogy egy Széchenyiért rajongó magyar mezőgazdasági szakember ifjúkorától kezdve gondos tanulmányokon keresztül hogy jut el Széchenyi *mezőgazdasági jelentőségének* egyre mélyebb megítélésére.

Ez a négy szakmunka kiszélesíti a Széchenyi-problémakört és megmutatja azt, hogy a nagy embert nemcsak az teszi, ami szellemének zárt világában történik, hanem az a széles összefonódás is, amelyben korának s az örök magyarságnak más alakjaival s érdekeivel is kapcsolatba kerül.

A NÉPSZERŰSÍTŐ MUNKÁK közül messze kimagaslik *Czakó Elemér: Széchenyi, a legnagyobb és leghívebb magyar* című képekkel pazarul illusztrált albuma. Ezzel a művel a Székesfőváros akart Budapest legnagyobb fejlesztője és megálmodója emlékére valóban méltó jelt állítani. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy az egész Széchenyi-irodalomnak ez a legszébb kiállítású könyve. A munka átvezet a Széchenyi-kérdés eddigi megoldásainak legelfogadottabb eredményein s különös részletességgel ábrázolja Széchenyi budapesti napjait és Budapestért végzett szolgálatait. A száz év előtti Budapest s akörül az egész ország eredeti hűségben rajzolódik elénk e könyv nyomán. Gazdag ráadás annak vázolása, amit ő mondott s amit róla mások mondtak. A magyar olvasók könyvespolcáról ez a könyv nem hiányozhatik.

Nagyjából ennek a könyvnek képanyagát adja egyszerűbb formában a Magyar Népművelők Társasága kiadásában megjelent kis könyv: *Szentiváni Gábor: Széchenyi fáklyavilága*. Külön értéke, hogy a mult évi Széchenyi-jubileum elindulását és döntő fázisait is megörökíti. Sok és érdekes illusztrációval valóban alkalmas arra, hogy a Széchenyit nem, vagy kevésbé ismerő magyarok lelki haszonnal forgathassák.

A Széchenyi munkaközösség adta ki *dr. Péter Ernő: A mi Széchenyink* című összefoglalását, amely közel 100 lapon Széchenyi küldetését, az örök Széchenyit, az alkotó magyart, Széchenyinek Kossuthoz, a nőkhöz és a katonasághoz való viszonyát ábrázolja, hogy végül a mi Széchenyink című záró versben megnyugodjék. Semmiben sem viszi előbbre a Széchenyi-kérdés megoldását, viszont népszerűsítő munkának unalmas és ösztönző gondolatokban szegény.

Az ifjúság számára két Széchenyi könyvet adtak ki. *Imre Sándor*, egyik legmélyebb Széchenyi-kutatónk, a magyar református középiskolások részére írt *Széchenyi – Születésének 150-ik évfordulójára* – c. félszáz lapos füzeté Széchenyit kiemeli a multból s hivatásának, tevékenységének ábrázolásával rámutat arra, hogy a mai ifjúság miként készülhet föl Széchenyi hatása alatt, hogy igazi vezetőréteggé, népünket fölemelő, tiszta lelkiismeretű, kiművelt emberfővé válhassék. Ez a kis munka kiegészítője és más vetületbe állítása a nemzetnevelő Széchenyiről írott korszakalkotó munkájának.

Éber Antal: Mire tanít Széchenyi? című testesebb könyve párbeszéd-szerű formában, Széchenyi naplójegyzeteit vagy idézeteit saját szavaival kiegészítve, Széchenyi kortársainak szájába adott mondásokkal tarkítva, akarja az ifjúsággal megismertetni Széchenyi egyéniségét és pedagógiai-lag felhasználható tanításait. A munkát a mai ifjúság számára mesterkéltnek és használhatatlannak tartjuk, a szerző minden jószándéka ellenére.

A SZÉCHENYI-JUBILEUM alkalmával megjelent könyveket tanulmányozva, két kérdést kell föltennünk. 1. Segítettek-e ezek a munkák abban, hogy Széchenyiről lényegesen újat ismerjünk meg, e könyvek nyomán világosabb-e előttünk Széchenyi eddig kialakult képe? 2. Milyen ösztönzést adtak a jubileumi év megnyilatkozásai a magyar jövőendő kialakítását illetően? A magyarra fordított és kiadott naplórészletek jelentik a legnagyobb nyereséget Széchenyi szélesebb körű megismerését illetően. Azt azonban joggal elvárhattuk volna, hogy a naplókából, vagy az eddig elrejtett hagyatékból a jubileum alkalmával több kerüljön a szélesebb magyar közvélemény elé.

Nem kaptunk olyan összefüggő Széchenyi-képet, amelyben maga a belső ember és külső szolgálata Széchenyihez méltó módon nyert volna egységes és elhíhető ábrázolást. Amíg a naplók hozzáférhetetlenek voltak, emberi gyökerei nélkül kaptuk Széchenyi eszméinek és alkotásainak hideg rajzát, a naplók s az eddig elzárt hagyatéki kiadása megindította a szobor elleni ádáz küzdelmet, bepillantást nyertünk Széchenyi lelkének rejtelmes világába, de élete értékének s alkotásai megszületésének, hatásának az újabban föltárt Széchenyi-irodalomhoz méltó rajzát még mindig nem kaptuk meg. A magyar szellem e jubileum után is adós egy modernül megírt, minden kérdésre kitekintő, a valóságnak megfelelő Széchenyi-szintézissel.

A mai magyar élet egyik tengelykérdése a gazdasági élet magyarrá, mozgalmassá és fokozottabban termővé tétele. A magyar földkérdés megoldásához Széchenyi jóval több ösztönzést ad annál, mint amennyit a jubileum alkalmával megjelent könyvekben találunk.

Különösen nélkülöznünk kellett ezekben a könyvekben, de az ezeken kívül kifejezésre jutott jubileumi megnyilatkozásokban is a mai magyar életnek azt a kendőzetlen arcát, amelyet minden igaz Széchenyi-kutatónak ismernie kell. Széchenyi szellemének felébredése nem az ő egykor elmondott vagy leírt gondolatainak elismétlését, hanem az ő valóságos helyzetet és megoldást együttlátó s a kettő közötti különbséget eltüntető látásmódjának magunkba idegzését követeli tőlünk.

Ha igazán Széchenyi szellemében jubiláltunk, akkor ma hamisítatlan képét kellene látnunk a mai magyar életnek, a mai magyar kérdések megoldásának s annak az útnak, amelyen keresztül a kérdések a megoldásig elvezethetők. Ma az a magyar szellemi élet végtelen hiánya, hogy míg a bajokat majdnem mindenki ismeri, a megoldásról vajmi kevés em-

bernek van képe s ezért a megoldásban tevőlegesen résztvenni óhajtó végtelen sok jószándék meddő marad, vagy elvetélődik.

Széchenyi szelleme nem akkor jelenik meg és akkor hat, amikor mi dátumhoz kötötten, tervszerűen akarunk jubilálni, hanem amikor mélyen megdöbbenünk a magyar válság ijesztő jelein s nem szavakkal, hanem zarándoki komolysággal indulunk nemzetünk áldozatos szolgálatára. Akkor állunk Széchenyi jegyében, amikor a *mai* hiány, a *mai* cél s a *mai* út benső összhangba jut bennünk s az egész magyar társadalomban.

A jubileum alkalmából nem állítottuk magunkat mérlegre, nem engedték, hogy Széchenyi minden bűnünkért megítéljen. Annyi erőt, megtisztulást, felelősséget hozott az elmúlt esztendő, amennyi bűnbánat és felelősség támadt bennünk tovatűnt napjai alatt.

LÁSZLÓ DEZSŐ